

prameny & studie

63

Národní
zemědělské
muzeum

Národní
zemědělské
muzeum

**prameny
& studie** **63**

NÁRODNÍ ZEMĚDĚLSKÉ MUZEUM, s. p. o.
2018

ISSN 0862-8483

*Časopis vychází za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Časopis vychází dvakrát ročně

Zařazeno do Seznamu recenzovaných neimpaktovaných periodik vydávaných v ČR

Evidenční číslo: MK ČR E 18799

© Národní zemědělské muzeum, s. p. o., 2018
ISSN 0862-8483

OBSAH

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

Anna Nedvídková

- Historický vývoj udidel pro koně: jejich základní typy a působení
The Historical Development of Horse Bits: Their Basic Types and Use **9**

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Milan Jan Půček, Michal Plaček

- Kohezní politika EU jako příležitost pro finanční management muzeí
EU Cohesion Policy and an Opportunity for the Financial Management of Museums . . . **25**

Zdeňka Náglová

- Podpory v českém potravinářském sektoru a jejich efekty
Subsidies in Czech Food Industry and Their Effects **37**

Martin Kopeček

- Pokusy o aplikaci tržních prvků v zemědělství komunistických států střední Evropy (60.–80. léta 20. století): srovnání ČSSR a MLR
Attempts to Apply Market Elements in the Agriculture of Communist States of Central Europe, 1960s–1980s: A Comparison between the Czechoslovak Socialist Republic and Hungarian People's Republic **51**

Václav Zeman

- Chmelařství na velkostatku Peruc na přelomu 19. a 20. století. Vybrané aspekty pěstování a zpracování chmele na drobném severočeském šlechtickém velkostatku před první světovou válkou
Hops Production at Peruc Estate in Late 19th and Early 20th Century. Selected Aspects of Hops Growing and Processing in a Small, Nobility-Owned Estate in Northern Bohemia Before the First World War **63**

Martin Markel

- Františkánský katastr jako pramen poznání kvality moravských vinic a jejich terroir
The Franciscan Land Registry as a Source of Information About the Quality of Moravian Vineyards and Their Terroir **77**

Martin Slaba

- Lovecký zámek Ohrada pod správou státních lesů 1950–1960 (1973)
Ohrada Hunting Lodge Under State Forests Administration, 1950–1960 (1973) **95**

- Pokyny pro autory **111**

- Redakční rada **121**

- Autoři textů **122**

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

HISTORICKÝ VÝVOJ UDIDEL PRO KONĚ: JEJICH ZÁKLADNÍ TYPY A PŮSOBENÍ

THE HISTORICAL DEVELOPMENT OF HORSE BITS: THEIR BASIC TYPES AND USE

Anna Nedvídková

Abstrakt: Článek se věnuje udidlům pro koně, nástroji pro ovládání zvířete, jenž je po mnohá tisíciletí nerozlučně spjat s jezdeckým světem. Představeny jsou základní typy udidel z hlediska jejich působení a použitých výrobních materiálů, společně s historickým vývojem uzdění. Analyzovány jsou důvody vzniku různých typů udidel v návaznosti na dobu jejich vzniku a konkrétní společenské potřeby. Text se zaměřuje i na zásady výběru správného typu a velikosti udidla, které se odvíjejí vždy od konkrétního koně a jež mají význam jak z hlediska funkčnosti, tak zejména bezpečnosti koně a jezdce. Součástí výzkumu je provedení pokusu s vlastnoručně zkonstruovaným zařízením, týkající se znásobení síly přes pákové udidlo.

Abstract: This contribution deals with horse bits, a part of horse tack which helps the rider steer the animal. It has been in use during equestrian activities for thousands of years. The author presents the basic types of bits with respect to their effect and materials used in their construction, as well as an outline of the historical development of bridling. Analysed are the reasons which led to the development of different types of bits in relation to the period when they first appeared and particular social needs they were to meet. The article includes an overview of the basic principles of choosing the right type and size of bit, which always depends on the particular horse and is of crucial importance with respect to functionality and the horse's and the rider's safety. Part of this contribution is also description of an experiment with a hand-made instrument which multiplies the force applied by rider using a snaffle bit.

Klíčová slova: udidlo; uzdění; pákové udidlo; stihlové udidlo; historie.

Keywords: bit; bridle; curb bit; snaffle bit; history.

*Článek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Úvod

Spolupráce a soužití koně a člověka má počátky přibližně před šesti tisíci lety, ale jejich vzájemný vztah existoval už předtím. Byl to však pouze vztah kořisti a jejího lovce, jak je to doloženo na jeskynních malbách. Ty pocházejí pravděpodobně z doby před patnácti tisíci lety. Přesné datum, kdy došlo ke zkrocení koně a jeho podvolení se lidské vůli, není možné stanovit. Naopak můžeme potvrdit, že k tomuto zlomu došlo na více místech současně. Kmeny mongolské, středoasijské a kmeny z oblasti Černého a Kaspického moře začaly koně využívat nejen jako zdroj potravy, ale i jako dopravní prostředek a pracovní sílu. Kůň svému jezdci poskytl více než jen využití jeho fyzických schopností. Otevřel mu nový svět a zpřístupnil nové obzory. Kůň dal lidem možnost

se přemísťovat a doslova uvedl svět do pohybu.¹ Využívání koní s sebou nese i potřebu je ovládat a usměrňovat jejich sílu. A právě z potřeby podrobit si zvíře vznikl nástroj, který už téměř neodlučitelně patří ke koni a jeho využívání v ruce člověka. Vzniklo udidlo², které se stalo nezbytnou pomůckou pro manipulaci s tímto silným zvířetem. Je třeba uvést, že tato spolupráce nebyla zdaleka vždy ve prospěch koní, a dokonce tento vynález jim po několik staletí způsoboval značné utrpení. Přesto se udidlo zachovalo do dnešní doby. V mnohých případech navíc v téměř nezměněné podobě a s původními funkcemi použití.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Počátek vzniku prostředků k manipulaci s koňmi a jejich ovládnutí sahá hluboko do historie. Prapočátky zasahují až do období domestikace divokých koní, která se odhaduje v různých oblastech pevniny na 6000–2000 př. n. l.³ Nejprve se při potřebě koně navádět a manipulovat s ním využívaly pouhé jednoduché provazy a řemeny, které se nasazovaly na nos zvířete nebo běžněji na krk. Toto je velice dobře patrné ze starých rytin a maleb.⁴ V jezdeckví se ale vyskytovala potřeba přesnější ovladatelnosti koně pod jezdcem. Bylo nutné ho navádět určitým směrem, pohybovat se na jeho hřbetě po složitějších trajektoriích a v případě potřeby velice rychle zastavit či změnit směr. Existují shodná tvrzení⁵, že prvním tzv. udidlovým uzděním⁶ lze nazvat výše zmíněný jednoduchý provaz. Avšak tentokrát byl s pomocí smyčky umístěn kolem dolní čelisti koně. Vzhledem k anatomickým vlastnostem mají koně na dásních neozubená místa, tzv. diastemy čili mezizubí, jež se stala vhodnou polohou pro pozdější pevné udítko⁷. Vzhledem k použitým materiálům se tato první uzdění bohužel nedochovala vůbec, nebo jen v minimálním množství. Velice cennými podklady pro tato tvrzení jsou ale vedle archeologických nálezů především různé typy vyobrazení nauzděných zvířat. Jedná se o rozličná malířská vyobrazení, sochařská díla nebo i reliéfní zpodobnění.⁸

Důkazy použití udidel můžeme objevit jak na zvířecích ostatcích, tak i na těle živých koní. Na žijících zvířatech, která jsou uzděná uzděním s přítomností udidla⁹, může docházet k poškození zubů, na něž přítomné udítko v hubě naráží. Určité negativní změny jsou patrné i na kostrách těchto zvířat.¹⁰ Diastemy u zvířat, která v hubě neměla udidlo, nevykazují na kosti v této oblasti žádné změny. Naopak u zvířat, u nichž se za jejich života používalo udidlo hojně, se na kostech v oblasti mezizubí na dolní

¹ DVOŘÁKOVÁ, Daniela, Koň a člověk v středověku, Budmerice 2007, s. 294.

² Udidlo je součástí uzdečky umístěná v koňské hubě.

³ Dostupné online: <http://www.rozhlas.cz/planetarium/priroda/_zprava/domestikace-koni-od-kdy-zijeme-spolu--957347> [8. 4. 2018].

⁴ DOBRORUKA, J. Luděk – KHOLOVÁ, Helena, Zkrocený vládce stepi, Praha 1992, s. 256; EDWARDS, Elwyn Hartley, Vše o udidlech a uzdění, Praha 2008, s. 183.

⁵ EDWARDS, E. H., Vše o udidlech a uzdění, c. d., s. 183; KAPITZKE, Gerhard, Kůň od A do Z, Praha 2008, s. 416.

⁶ Uzdění je součástí výstroje koní, která je připevněná pomocí kožených řemínků na koňské hlavě.

⁷ Udítko je vlastní tělo udidla, jež se bezprostředně nachází v hubě koně a leží na jazyku a dásních.

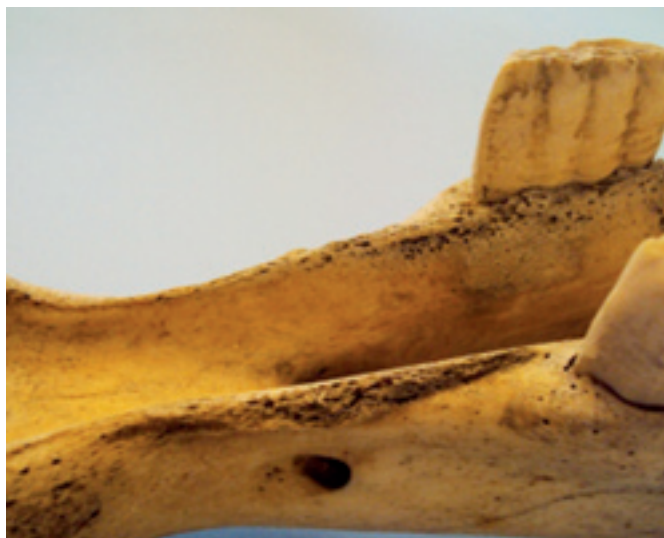
⁸ DOBRORUKA, J. L. – KHOLOVÁ, H., Zkrocený vládce stepi, c. d., s. 256.

⁹ Uzdění může být jak udidlové, tak bezudidlové, tj. u koně v hubě se nenachází nic.

¹⁰ BENDREY, Robin, New methods for the identification of evidence for biting on horse remains from archaeological sites, Journal of Archaeological Science, 2007, 34, s. 1036–1050.

čelisti objevily viditelné značné známky poškození. Průkaznost použití udidel v dávné minulosti byla s využitím těchto poznatků a prozkoumáním kosterních pozůstatků naprosto potvrzena.¹¹

Kosterní pozůstatky odhalují další závažnou skutečnost.¹² Poškození kostních pozůstatků a míra jejich poškození se značně lišila mezi koňmi jezdeckými a tažnými, přičemž u koní jezdeckých docházelo k významnějšímu poškození, i když byla odhalena nemalá proměnlivost vzniklé škody u jednotlivých zvířat. Z toho lze vyvozovat, že jezdcova ruka a volba správného typu udidla může mít značný vliv na pohodu jezdeckého koně, popřípadě i jeho zdraví.

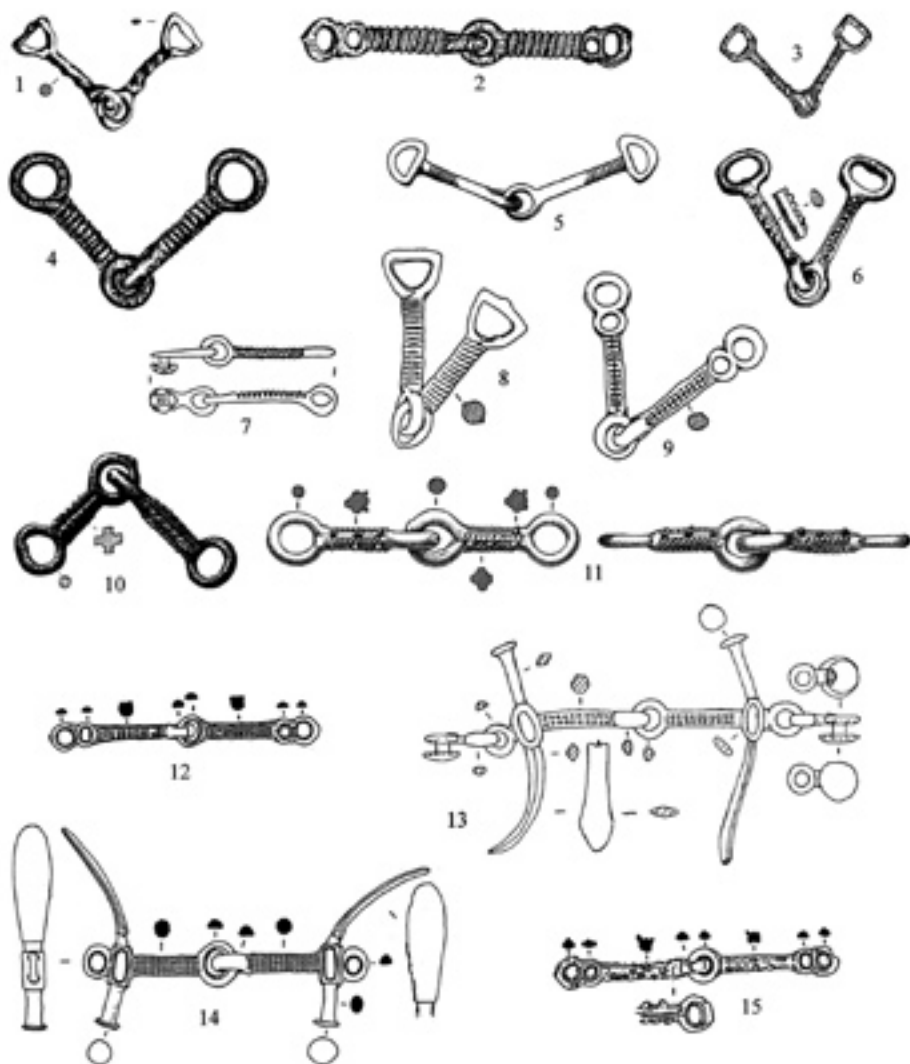
1 Diastema ježděného koně. Zdroj: Hipologická sbírka – Slatiňany, foto autorka.

Na základě dokladů udidel v minulosti se stanovují základní typy. Jako jeden z prvních typů se rozlišuje udidlo s nelomeným udítkem. Materiály, které člověk využíval v době kamenné, v níž došlo k domestikaci koně, neposkytovaly v tomto ohledu moc možností. Používaly se provazy, klacky, kosti a rohy zvířat. V tomto ohledu bylo velkým milníkem objevení kovů a schopnost tyto kovy opracovávat.¹³ Okolo 4000 př. n. l. se velmi rozšířila například měď a později i železo. Tyto i další kovy se hojně využívaly a obráběly. Možnosti, které se tímto lidstvu naskytly, se promítly i do světa koňské výstroje a uzdění. Objevilo se udidlo s lomeným udítkem. Bylo jednou, dvakrát i vícekrát lomené, přičemž se modifikovalo úpravou samotného udítka např. vroubkováním, prohnutím, hřeby nebo spirálovitým zakroucením.

¹¹ BENNETT, Dwight, Bits, Bridles and Accessories, in: BAKER, Gordon – EASLEY, Jack (edd.), Equine Dentistry, London 2005, s. 9–22.

¹² BENDREY, R., New methods for the identification of evidence for biting on horse remains from archaeological sites, c. d., s. 1036–1050.

¹³ URUSOV, Sergej, Kniga o loshadi, Sankt Peterburg 1911, s. 376.

2 Ukázka bronzových stihlových udidel z doby 900–800 př. n. l. (1. Serzhen-Yurt, hrobka 56; 2. Kochipe, hrobka 32; 3. Psekups; 4. Kochipe, hrobka 28; 5. Rostov; 6. Klin-Yar III; 7. Sokolets; 8. a 9. Pshish, hrobka 105; 10. Therese, hrobka 3; 11. Industriya-1; 12. Klady, mohyla 46; 13. Teremtsy; 14. a 15. Chishkho, mohyla 1). Zdroj: <http://C:/Users/8460p/Desktop/NZM/2010_3_Mogilov.pdf> [18. 2. 2018].

Objevovala se i „zařízení“, která měla bránit přehazování koňského jazyka přes tělo uditka¹⁴. Ta mohla mít podobu nejrůznějších plíšků a ok, přičemž se tento nástroj zachoval do dnešní doby v podobě tzv. hraček na těle uditka. Tyto doplňky se bohužel v častých případech rozvinuly do takové podoby, že se udidlo mohlo stát přímo muči-

¹⁴ Přehazováním jazyka se kůň snaží předejít tlaku uditla na jazyk. Může to způsobit horší ovladatelnost koně.

cím nástrojem, a ne pouhým prostředkem k manipulaci. V době starověku a začátkem středověku se nedbalo na jakoukoliv pohodu zvířete. Bylo nutné mít účinný prostředek k ovládnutí koně pod jezdcem a bolestivé vjemy k tomu jednoznačně patřily.¹⁵

O vznik dalšího typu udidla se zasloužili už okolo roku 400 př. n. l. Keltové a Galové, a to zkonstruováním udidla pákového.¹⁶ Naproti tomu se vyskytuje i tvrzení, že se typ pákového udidla objevil už dříve u Arabů. Chov temperamentních a ohnivých koní je k tomu jaksi předurčoval a použití pákového typu uzdění koní u těchto národů sahá mnohem hlouběji do historie.¹⁷ Páka se objevila ve stejné době, okolo 4. stol. př. n. l., i u Řeků. Stále ale ve větší míře dominovalo stihlo¹⁸, i když se značnými úpravami na uditku v podobě hrotů a cvočků.

Samotný zrod jezdeckého umění se díky Xenofonovi (cca 430–355 př. n. l.)¹⁹ datuje právě na dobu jeho života. Ve svých spisech se snažil více uvažovat o samotných koních a jejich potřebách, na něž bral na tu dobu velký zřetel, včetně jejich výcviku.

Za jakési temné období dějin jezdeckví se dá označit středověk, kdy došlo k mocnému rozmachu právě zmíněných pákových udidel a různých donucovacích prostředků, které se běžně používaly při výcviku. Drezurní výcvik koní se v podstatě zakládal na použití surových a bolestivých prostředků.²⁰ Z výše uvedeného lze tedy jen stěží uvažovat o rozvoji jezdeckého umění právě v této těžké a kruté době, která trvala cca do konce 15. století.

Rozšíření pákového udidla si vyžádal právě středověk, kdy začátky rytířství kladly na koně odlišné nároky. Koně byli těžcí a silní, jelikož museli nést jezdce v mohutném a těžkém brnění a přitom si zachovat svoji rychlost a obratnost. Ovládat takovou tělesnou masu v bitvách bylo obtížné, a tak se nejrůznější páková udidla používala zcela běžně. Ramena některých pákových udidel z této doby dosahovala obrovských rozměrů – až 55 cm délky.²¹ Můžeme si tedy názorně představit, jak velká síla a tlak byl vyvíjen na jemnou oblast dásně s pomocí takového nástroje. Následkem byla skvělá ovladatelnost a poddajnost rytířských koní. V dobách rytířských soubojů a turnajů, kdy výhra nebo prohra měly zásadní vliv na roli ve společenském životě rytíře, měli koně svůj podstatný význam.²² Obratnost a síla rytířova koně ho mohla společensky povýšit, ale i naopak. Velice mnoho záviselo na perfektní ovladatelnosti koně v těch nejrychlejších chodech a bylo bezpodmínečnou nutností zvíře umět rychle a důrazně zastavit vždy, když to situace vyžadovala.²³

Dalším pomyslným milníkem v použití udidla, a tím i jezdeckví bylo období 16. století. Nad udidlem se začalo uvažovat jako nad možným prostředkem vedoucím ke „správnému“ ježdění. V období renesance se začaly zakládat jezdecké školy a začalo se čerpat z poznatků starověkého Řecka, konkrétně z Xenofonových spisů.²⁴ Doba

¹⁵ NEVZOROV, Alexander, Loshedinaia encyklopedia, Sankt Peterburg 2005, s. 358.

¹⁶ EDWARDS, E. H., Vše o udidlech a uzdění, c. d., s. 183.

¹⁷ NEVZOROV, A., Loshedinaia encyklopedia, c. d., s. 358.

¹⁸ „Stihlo“ je zkrácený výraz pro stihlové udidlo. Je to jednoduchý typ udidla.

¹⁹ Xenofon byl starořecký spisovatel, historik, vojevůdce, filozof a Sokratův žák.

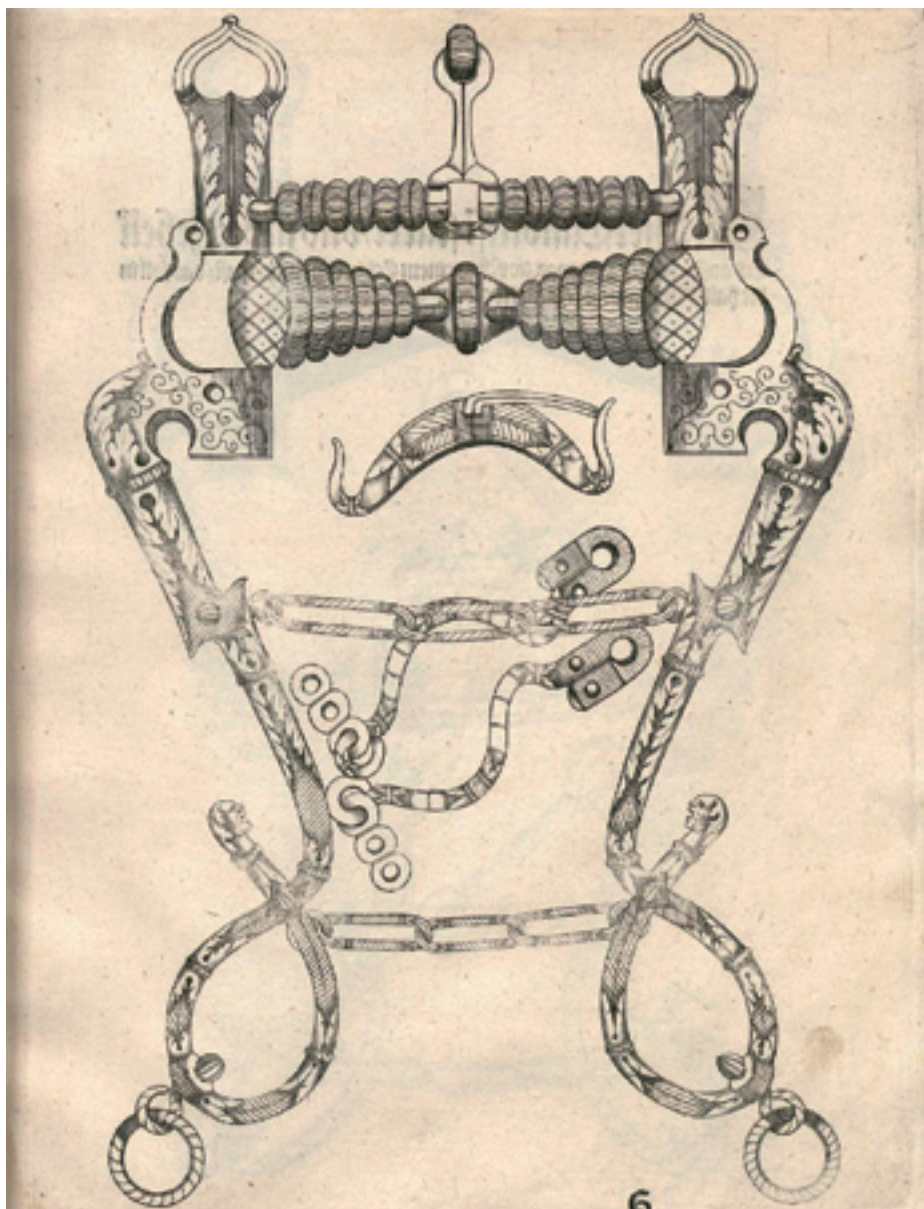
²⁰ DVOŘÁKOVÁ, D., Koň a člověk v středověku, c. d., s. 294.

²¹ EDWARDS, E. H., Vše o udidlech a uzdění, c. d., s. 183.

²² DVOŘÁKOVÁ, D., Koň a člověk v středověku, c. d., s. 294.

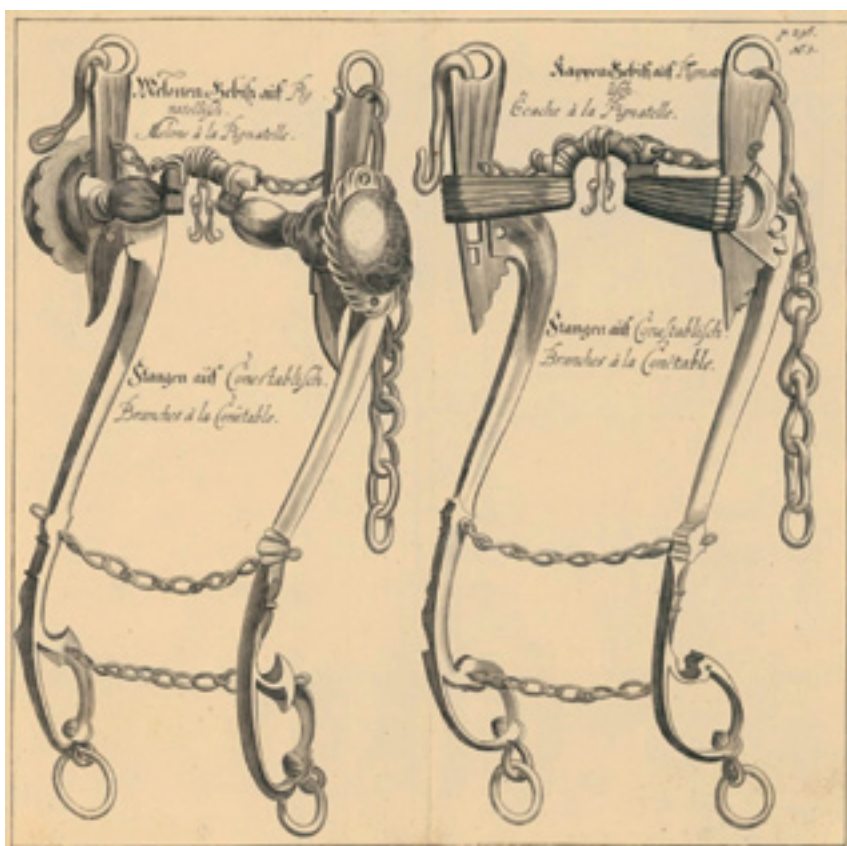
²³ URUSOV, S., Kniga o lošadi, c. d., s. 641.

²⁴ EDWARDS, E. H., Vše o udidlech a uzdění, c. d., s. 183.

3 Ukázka „školního“ pákového udidla cca z 16. století. Zdroj: <<http://bibliodyssey.blogspot.cz/2011/01/horse-bits.html>> [18. 2. 2018].

ale stále neuznávala a nešířila jemný a citlivý přístup k výcviku koní a celkové práci s nimi. Usilovalo se sice o co nejjemnější přilnutí, čili kontakt jezdcovy ruky s koňskou hubou, avšak prostředky, které k tomu měly dopomoci, byly ke zvířeti mnohdy velice kruté. Hojně se začaly používat tzv. obnosky, nezřídka s kovovými hřeby pro zesílení

4 Páková udidla Pignatelle. Zdroj: <<https://www.ursusbooks.com/pages/books/152322/william-of-newcastle-newcastle/plate-79-melons-a-la-pignatelle>>[20. 7. 2018].

účinku.²⁵ Tyto nástroje působily na chrupavčité měkké, velice citlivé části koňského nosu a měly zesílit už i bez toho značný vliv udidla. V jezdeckví se jednalo o snahu přiblížit se ideálu klasického ježdění, což představovalo koně, který se pohybuje s odlehčeným předkem, je veden na velice jemném přilnutí a prakticky s prověšenou otěží. Přitom však musí být schopen s lehkostí vykonávat i ty nejtěžší cviky vysoké jezdecké školy.²⁶ Vize byla velmi jasná a krásná, ale prostředky, kterými jí bylo částečně docíleno, byly až drastické a k citlivým zvířatům přímo kruté.

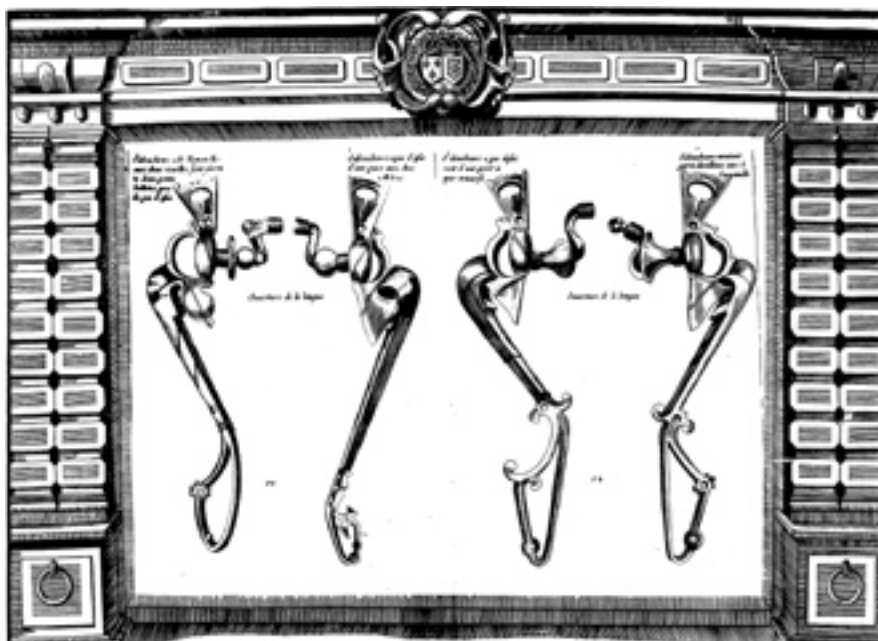
Použití krutých prostředků na cestě za ideálem dokazuje i vynález nesmírně ostrého udidla samotným mistrem tehdejší neapolské jezdecké školy Giovannim Pignatellim (cca 1525–1600).²⁷ Tento přímo mučící nástroj nesl název svého objevitele – Pignatelle. Využíval se po dobu zhruba dvou staletí.

²⁵ DOBRORUKA, L. – KHOLOVÁ, H., Zkrocený vládce stepi, c. d., s. 256.

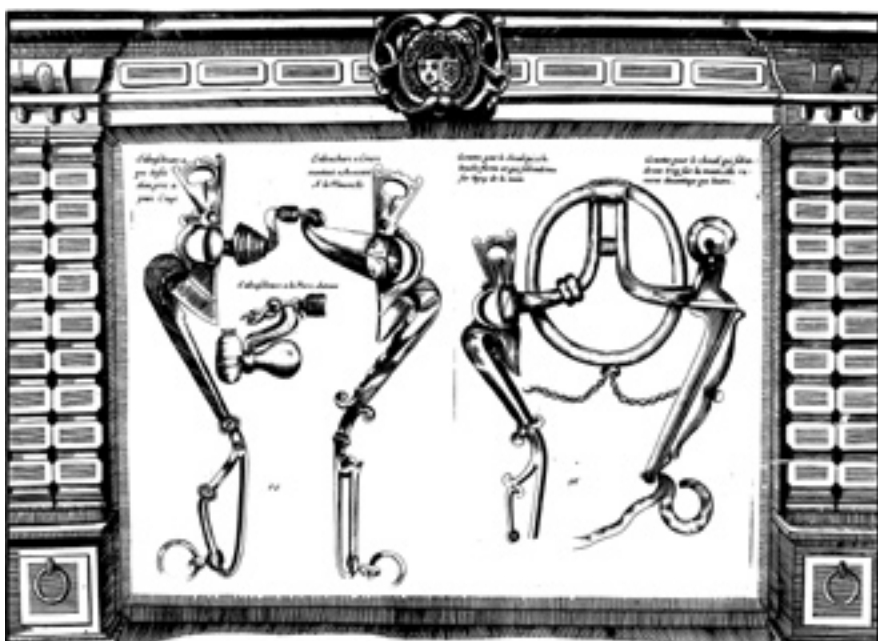
²⁶ NEVZOROV, A., Loshedinaia encyklopedia, c. d., s. 358.

²⁷ KAPITZKE, G., Kůň od A do Z, c. d., s. 416.

5 Ukázka udidel ze 17. století, Pluvinel. Zdroj: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106169m>> [5. 4. 2018].

6 Další podoba udidel z jezdecké školy 17. století, Pluvinel. Zdroj: <<http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k106169m>> [5. 4. 2018].

Jeho nástupce v již zmíněné neapolské jezdecké škole Antoine de Pluvinel (cca 1555–1620)²⁸ se vyznačoval mnohem citlivějším přístupem. Při výcviku koní se opíral o původní Xenofonův odkaz a snažil se koně více respektovat. Hned dalším mistrem a následovatelem klasické jezdecké školy byl François Robichon de la Guérinière (1688–1751). Ten se pokoušel používané prostředky nadále co nejvíce zjemňovat a podle svých předchůdců Xenofona a Pluvinela vycházel více z potřeb samotného koně. Tímto přístupem byly postaveny základy klasického ježdění ve vídeňské Španělské škole, ve francouzské národní škole v Saumuru (vznik 1815), ve Španělsku a Portugalsku.²⁹ I když se v období vzniku uvedeného klasického jezdeckého umění, jež se datuje do doby 17.–18. století, začalo o něco více myslet na zvířata, tak používané prostředky byly, z dnešního pohledu, stále dosti drastické.

V 19. a 20. století nastal velký rozmach výroby udidel a jejich různých typů. Stihlové udidlo se „vrátilo ze zapomnění“, ale stále bylo považováno za pouhého předchůdce udidel pákových. Věřilo se, že páka je nejvyšší stupeň, který umožňuje dosáhnout vrcholu klasického ježdění. To s sebou přinášelo správně sebraného koně, s klenutým krkem a odlehčenou přední částí těla, jenž měl být veden s co možná největším prověšením otěží. Teprve takto připravený kůň je schopen předvádět zkrácené a kadenované varianty přirozených chodů.³⁰ U zvířete mělo toto vést k vylepšení rovnováhy a dokonalému procvičení pohybového aparátu jako celku.

V dnešní době se koně ovládají vesměs udidlem stihlovým.³¹ Jelikož se koně ocitají v rukou méně informovaných lidí, kteří ani netouží po dosažení jakéhokoliv stupně vyšších jezdeckých dovedností, představuje stihlové udidlo vhodnější volbu. S udidlem pákovým by tito nezkušení a méně vzdělaní jezdci mohli napáchat nemalé škody. Pákové udidlo násobí použitou sílu a tato síla se koncentruje na velice citlivém místě v koňské hubě. Před použitím je tedy třeba se o účinku informovat a dle toho s tímto nástrojem zacházet.

Moderní doba poskytuje mnohem větší výběr udidel. Je velmi důležité znát jejich principy a působení. Dnes je běžné k dostání velké množství udidel stihlových i pákových, ale také zajímavé kombinační typy těchto dvou. Udidlo zvané pelham je rozšířeným zástupcem. Je to udidlo, které může působit v obou rovinách a je jakousi mírnější a jednodušší variantou tzv. plné uzdy³². Plná uzda se vyznačuje tím, že se používá stihlové a pákové udidlo zároveň. Kůň má tedy v hubě současně dvě uditka s různým působením a jezdec drží v rukou dva páry otěží. Pelham je schopen uzdu do jisté míry nahradit. Stále ale platí, že tyto typy uzdění jsou vhodné pouze pro zkušené jezdce a pro určité typy koní se speciálním výcvikem.

Posledním – z hlediska působení – typem udidla je udidlo zvané fuga. Tento nástroj působí zcela jinak než všechna zmíněná udidla a existuje názor, že by se neměla vůbec používat.³³ Její působení a veškerý tlak se soustřeďuje v koutcích koňské huby a vede

²⁸ Viz <http://www.ifce.fr/en/cadre-noir/the-national-riding-school/the-history/> [6. 4. 2018].

²⁹ EDWARDS, E. H., Vše o udidlech a uzdění, c. d., s. 183.

³⁰ KAPITZKE, G., Kůň od A do Z, c. d., s. 416.

³¹ EDWARDS, E. H., Vše o udidlech a uzdění, c. d., s. 183.

³² ŠIMEK, František, První česká sedlářská učebnice, Pardubice 1946, s. 150.

³³ KAPITZKE, G., Kůň od A do Z, c. d., s. 416.

7 Pelham s nelomeným udítkem. Zdroj: <<http://horse-shop.cz/pelhamy/915-pelham-nelomeny-nerez.html>> [25. 7. 2018].

8 Udidlo typu fuga. Zdroj: <<https://www.equistyle.sk/sk/pre-kona/zubadla/fugy/zubadlo-fuga-s-remienkami-gag-bit/id=2000031192>> [25. 7. 2018].

směr síly vzhůru. Má tedy za následek vzpřímení hlavy koně, který se snaží uniknout značnému nepohodlí a bolestivým podnětům. Tento typ uzdění není v žádném případě vhodný pro méně zkušené jezdce. Dokonce je otázkou, zda je fuga vůbec vhodná pro jakoukoliv práci s koněm.

Počáteční výběr typu udidla pro konkrétního koně by se nikdy neměl podceňovat. Je důležité si uvědomit, jak jednotlivé typy udidel působí a s jakou silou. Tato síla je totiž vyvíjena na citlivé měkké dásni a má přímý vliv na mechaniku pohybu koně i jeho psychický stav. Při výběru typu je nutné uvážit, k jakému účelu má udidlo sloužit a ve které oblasti využití se kůň pohybuje.³⁴ Každá činnost vyžaduje odlišné působení, a tím i jiný typ udidla. Mělo by se dbát jak na exteriérové vlastnosti³⁵, tak i povahové rysy koně.³⁶ Mezi individuální povahové rysy jednotlivých koní patří takzvané typy vyšší nervové soustavy, a to melancholik, sangvinik, flegmatik, choleric a různé přechody a prolínání těchto typů.³⁷

Dalším, ale neméně důležitým faktorem při výběru vhodného typu udidla je prohlídka jazyka konkrétního koně. Vlastnosti jazyka mohou mít spolu s dalšími faktory přímou souvislost s jezditelností koně. Podle těchto parametrů je možné odhadnout koně, který je „měkký“ nebo „tvrdý na hubu“. Význam mají i vlastnosti a schopnosti jezdcovy ruky k vedení. Jezdec má schopnost vést koně jemně a citlivě, ovšem bezohledné a tvrdé zacházení může způsobit nemalou újmu na fyzické i psychické pohodě zvířete.³⁸

Při výběru správného udidla jsou brány v potaz tři významné parametry, podle nichž je možné zvolit vhodnou a správnou velikost, která nebude působit koni nepohodlí či bolest a nám umožní využít vlastnosti udidla. Těmito důležitými parametry jsou šířka spodní čelisti v místě diastemy (mezizubí), výška bezzubé části dolní čelisti a tloušťka jazyka s hloubkou jazykového žlábků. Při volbě nevhodné velikosti udidla může dojít například k odřetí koutků huby, a tím i znepokojení koně a vzniku celkové nepohody zvířete.³⁹ Na měření všech potřebných parametrů byly vynalezeny vedoucím dvorní jezdecké školy ve Vídni Maxmilianem von Weyrotherem (1783–1833), různé speciální pomůcky.⁴⁰ Dalším podobným přístrojem byl například tzv. strobl. Ten se skládal ze sedmi částí, přičemž na potřebných ramenou byly znázorněny stupnice a bylo možné zaznamenat naměřené velikosti.⁴¹

Výběr typu udidla a jeho správné velikosti by se neměl obejít bez přihlédnutí ke konkrétním vlastnostem zvířete, jemuž má toto udidlo sloužit,⁴² a měl by se přizpůsobit činnosti, kterou tento kůň vykonává.

---

³⁴ BENNETT, Dwight, An Overview of Bits and Biting, International Veterinary Information Service, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].

³⁵ Mezi exteriérové vlastnosti koně patří třeba vlastnosti huby a její utváření, tvar a nasazení krku apod.

³⁶ SCOGGINS, Dean, Bits, Biting, and Dentistry. International Veterinary Information Service, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/AAEP/2001/91010100138.pdf>> [18. 2. 2018].

³⁷ DUŠEK, Jaromír, Chov koní, Praha 2007, s. 73.

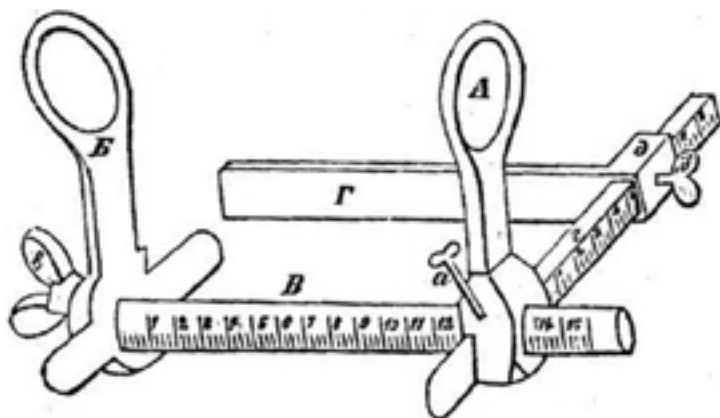
³⁸ URUSOV, S., Kniga o lošadi, c. d., s. 370–372.

³⁹ ŠIMEK, F., První česká sedlářská učebnice, c. d., s. 155.

⁴⁰ DWYER, Francis, Seats and saddles / Bits and biting, Edinburgh 1868, s. 295.

⁴¹ URUSOV, S., Kniga o lošadi, c. d., s. 377.

⁴² ENGELKE, Elisabeth – GASSE, Hagen, Position of different snaffle bits inside the equine oral cavity, Pferdeheilkunde, 2002, 18, (4), s. 367–376.

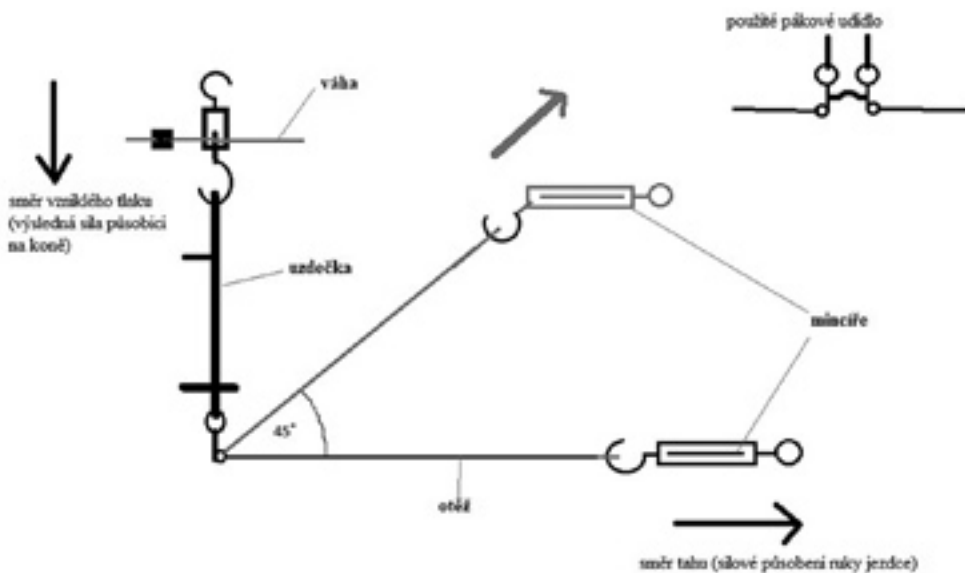
9 Měřicí zařízení strobl. Zdroj: URUSOV, S., *Kniga o loshadi*, c. d., s. 377.

Výsledky

Historický průřez vzniku udidla až po dnešní typy ukázal, že se po mnohá staletí i tisíceletí využívají stejné metody působení. Udidla tehdy a dnes jsou ve své podstatě zcela totožná. V dnešní době existuje na první pohled nepřeberné množství různých typů udidel. Původem a působením se ale odvíjejí od původního stihlového a pákového udidla, popřípadě se využívá jejich kombinace. Princip násobení vynaložené síly se u dnešních pákových udidel zachoval. Vzhledem k potřebě ověření tohoto tvrzení bylo zkonstruováno jednoduché zařízení, s pomocí něhož bylo možné porovnat sílu tahu za otěže. Pokus byl proveden s využitím zcela běžného a dostupného jednou lomeného stihlového udidla a taktéž běžně používaného pákového udidla. Jelikož byl tento pokus prováděn v laboratorních podmínkách, nikoliv na živých zvířatech, tak nebylo nutné brát ohled na správnou velikost udidla vzhledem ke zvířeti. I s přihlédnutím k faktu, že pokus byl pouze ilustrativní, aby se verifikovalo dané tvrzení o významném rozdílu dvou typů udidlového uzdění, se dospělo k zajímavým výsledkům.

Tabulka 1 Naměřené hodnoty při pokusu ($1 \text{ kg} = 9,81 \text{ N}$)

Síla/tíha působící přímo (stihlové udidlo) – kg-N 90°	Síla/tíha působící nepřímo (pákové udidlo) – kg-N 90°	Síla/tíha působící nepřímo (pákové udidlo) – kg-N 45°
0,50–4,91	1,72–16,84	1,70–16,68
1,00–9,81	2,15–21,25	3,20–31,39
1,50–14,72	2,80–27,47	5,40–52,97
2,00–19,62	3,32–32,87	neměřeno
2,50–24,53	3,72–36,46	neměřeno
3,00–29,43	4,08–40,06	neměřeno

10 Schéma provedeného pokusu.

1. a 2. sloupec tabulky uvádí sílu/tah měřený při úhlu 90° . Tento úhel svírala linie otěží (jezdcovy ruky) s linií lícnic, tj. pomyslné hlavy koně. Ve sloupci číslo 3 se provedla měření při úhlu 45° , jelikož s ostřejšími úhly se při jízdě setkáváme poměrně častěji.

Diskuze

Z dostupných informací a zdrojů jsme se dozvěděli, že jsou určité typy udidel, která mají vlastní míru a lokalizaci působení. Zastavili jsme se u základních dvou typů, které se mohou považovat za zcela původní a jež mají odlišný mechanismus účinku. Vlastním pokusem jsme se snažili dokázat nebo vyvrátit toto tvrzení a to, že páková udidla jsou schopna vynaloženou sílu násobit, přičemž stihlová nikoliv. Přestože měl pokus mnohé nedostatky a technická omezení, tak se podařilo dokázat, že pákové udidlo znásobuje sílu, kterou na koňskou hlavu, potažmo hubu působí jezdec prostřednictvím otěží. Tento fakt je třeba si uvědomit i v případě absence vyšších ambicí při práci s koňmi. Je nutné mít tento poznatek na mysli.

Prameny a literatura

- BENDREY, Robin, New methods for the identification of evidence for biting on horse remains from archaeological sites, *Journal of Archaeological Science*, 2007, 34, s. 1036–1050.
 BENNETT, Dwight, Bits, Bridles and Accessories, in: BAKER, Gordon – EASLEY, Jack (edd.), *Equine Dentistry*, London: Elsevier Limited 2005, s. 9–22.
 DOBRORUKA, Luděk – KHOLOVÁ, Helena, *Zkrocený vládce stepi*, Praha: Panorama 1992.

- DUŠEK, Jaromír – MISAŘ, Drahošlav – MULLER, Zdeněk – NAVRÁTIL, Jan – RAJMAN, Jiří – TLUČHOŘ, Vladimír – ŽLUMOV, Petr, Chov koní, Praha: Brázda 2007.
- DVOŘÁKOVÁ, Daniela, Koň a člověk v středověku, Budmerice: Rak 2007.
- DWYER, Francis, Seats and saddles / Bits and biting, Edinburgh: William Blackwood and sons, 1868.
- EDWARDS, Elwyn Hartley, Vše o udidlech a uzdění, Praha: Cavalier Publishing 2008.
- ENGELKE, Elisabeth – GASSE, Hagen, Position of different snaffle bits inside the equine oral cavity, Pferdeheilkunde, 2002, 18 (4), s. 367–376.
- KAPITZKE, Gerhard, Kůň od A do Z, Praha: Brázda 2008.
- NEVZOROV, Alexander, Loshedinaia encyklopedia, Sankt Peterburg: Nautsno-issledovatelskogo centra Nevzorov haute Ecole 2005.
- ŠÍMEK, František, První česká sedlářská učebnice, Pardubice: J. Otto & Růžička 1946.
- URUSOV, Sergej, Kniga o lošadi, Sankt Peterburg: Russkoie Kniznoie Tovarishstvo Datel 1911.

Internetové zdroje

- BENNETT, Dwight, An Overview of Bits an Biting, International Veterinary Information Service, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/aaepfocus/2006/bennett1.pdf>> [19. 2. 2018].
- CLAYTON, Hilary, Biting: The Inside Story, USFD Connection, dostupné online: <https://www.usdf.org/EduDocs/Tack/Biting_The_Inside_Story.pdf> [17. 2. 2018].
- Domestikace koní. Od kdy žijeme spolu?, dostupné online: <http://www.rozhlas.cz/planetarium/priroda/_zprava/domestikace-koni-od-kdy-zijeme-spolu--957347> [08. 04. 2018].
- SCOGGINS, Dean, Bits, Biting, and Dentistry, International Veterinary Information Service, dostupné online: <<http://www.ivis.org/proceedings/AAEP/2001/91010100138.pdf>> [18. 2. 2018].
- The origins of the Cadre Noir : a first generation of civilian ecuyers, dostupné online: <<http://www.ifce.fr/en/cadre-noir/the-national-riding-school/the-history/>> [06. 04. 2018].

SEKCE SPOLEČENSKOVĚDNÍ

KOHEZNÍ POLITIKA EU JAKO PŘÍLEŽITOST PRO FINANČNÍ MANAGEMENT MUZEÍ

EU COHESION POLICY AND AN OPPORTUNITY FOR THE FINANCIAL MANAGEMENT OF MUSEUMS

Milan Jan Půček, Michal Plaček

Abstrakt: Většina muzeí v ČR je financována z více zdrojů. Příjmy muzeí můžeme rozdělit na příjmy od návštěvníků, z hospodářské (tedy podnikatelské) činnosti, příjmy od zřizovatele či vlastníka muzea, dotace a dary. Tento článek se orientuje na problematiku dotačního managementu, tedy na příležitosti pro financování muzeí plynoucí z kohezní politiky, respektive fondů EU. Dalším cílem článku je analyzovat, zda a v jakém rozsahu muzea využila tento potenciál v programovém období 2007–2013. Na základě dat o příjemcích dotací z EU provádíme kategorizaci příjemců dotací z řad muzeí z pohledu zřizovatele a velikosti muzea, měřeno rozpočtem muzea. Významnost zřizovatele a velikosti muzea ověříme statistickými testy.

Abstract: Most museums in the Czech Republic are financed from a number of sources. In general, museums' income consists of fees paid by visitors, profits from economic (entrepreneurial) activities, subsidies from museum founder or owner, and of grants and gifts. This contribution deals with subsidy management with focus on opportunities offered by EU cohesion policy and various funds of the EU. The authors analyse whether and to what extent museums in the Czech Republic managed to use this potential during the programming period of 2007–2013. Based on data on recipients of EU subsidies, the authors define a number of categories of museums which received subsidies in relation to the entity of the founder and museum size (measured by museum's budget). The impact of the founding entity and museum size is then verified using statistical tests.

Klíčová slova: muzeum; finanční řízení muzeí; kohezní politika.

Keywords: museum; financial management of museums; cohesion policy.

*Článek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

1. Úvod

Muzea v České republice existují v různých právních formách. Jde o (1) příspěvkové organizace zřízené státem, obcí či krajem, (2) útvar či organizační složku obecního úřadu, (3) dále o neziskové organizace, například ve formě občanského sdružení, obecně prospěšné společnosti či církevní organizace a podobně, (4) v neposlední řadě také mohou mít soukromého vlastníka, jako je obchodní společnost (např. společnost s ručením omezeným), fyzická osoba podnikající na základě živnostenského zákona atd. Dle muzejní statistiky Ministerstva kultury bylo v ČR k 31. 12. 2014 celkem 509 muzeí, z toho bylo 33 muzeí (6,5 %) zřizováno státem, 96 muzeí zřizováno krajem (18,9 %), 276 zřizováno obcemi (54,2 %), 104 muzeí lze považovat za soukromá (20,4 %). Samosprávy (v ČR jsou to kraje a obce) zřizují dohromady necelých 73 % muzeí. Typu právní formy odpovídají také postupy finančního managementu muzeí. Z hlediska charakteru činnosti jsou nejvíce zastoupena muzea všeobecná, takzvaná vlastivědná – jde o cca 50 %. Celko-

vá návštěvnost expozic (na konci roku 2014 jich v ČR bylo celkem 1992) a výstav všech muzeí v roce 2014 představovala 11 651 tis. osob. Přičemž práva a povinnosti při správě a nakládání se sbírkou ukládá zákon č. 122/2000 Sb., o ochraně sbírek muzejní povahy.

Hospodaření a management muzeí je součástí muzeologie¹, přičemž hospodaření muzeí chápeme v rámci tohoto článku jako soubor ekonomicko-správních činností zajišťujících nakládání se zdroji a majetkem muzea. Finanční řízení muzea však kromě hospodaření dle schváleného rozpočtu zahrnuje též další aktivity, jako jsou příprava rozpočtu, správa majetku, problematika účtování a zdaňování činností atd. S ohledem na skutečnost, že většina muzeí v ČR je zřízena obcemi, kraji nebo státem (obvykle v právní formě příspěvkové organizace), věnuje se tento text zejména finančnímu řízení příspěvkových organizací. U muzeí zřízených státem nebo samosprávami tak jde o hospodaření v rámci hlavní činnosti nebo v rámci hospodářské či podnikatelské činnosti, která se v souladu se zákonem označuje jako „jiná“ činnost u státních muzeí a u muzeí zřízených samosprávami jako „doplňková“ činnost. Hospodaření muzea v hlavní činnosti se týká aktivit, pro něž bylo dané muzeum zřízeno. Jde tak zejména o správu a nakládání se sbírkovými předměty, vydavatelskou činnost, vědeckou činnost, realizaci výstav, akcí a lektorských programů apod. Muzea se z hlediska účtování řídí zákonem č. 563/1991 Sb., o účetnictví, který se vztahuje na všechny typy právnických osob. Dále se jednotlivá muzea dle své právní formy řídí vyhláškami Ministerstva financí a účetními standardy. Hospodaření muzeí v právní formě příspěvkových organizací zřízených státem se řídí zákonem č. 218/2000 Sb. a zákonem č. 219/2000 Sb., o majetku ČR a jejím vystupování v právních vztazích. Hospodaření příspěvkových organizací zřízených kraji nebo obcemi se řídí zákonem č. 250/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech územních rozpočtů. Pokud porovnáme hospodaření příspěvkových organizací a podnikatelských subjektů, tak k rozdílům patří zejména příspěvek od zřizovatele (vazba na rozpočet zřizovatele), fondové hospodaření (fond rozvoje majetku nebo investiční fond, rezervní fond, fond odměn, fond kulturních a sociálních potřeb), oddělené sledování hlavní a podnikatelské činnosti a způsob nakládání s majetkem. Příspěvkové organizace hospodaří s ročním provozním rozpočtem, který je tvořen zejména příspěvkem zřizovatele a prostředky získanými vlastní činností muzea. Ke klíčovým úkolům managementu muzea patří též zajistit dostatečné množství prostředků na provoz (činnost) a investice muzea. Provoz a investice jsou financované z více zdrojů (klíčovým příjmem muzeí jsou peněžní prostředky od zřizovatele nebo u soukromých muzeí od vlastníka). Dalším z potenciálních finančních zdrojů jsou pro muzea prostředky z fondů EU, tedy zejména z kohezní politiky². Právě potenciál fondů EU pro finanční management muzeí je tématem tohoto článku.

V ČR se pro kohezní politiku používá více názvů. Někdy je tato politika označována jako „regionální politika EU“ nebo „politika hospodářské, sociální a územní soudrž-

---

¹ Srov. WAIDACHER, Friedrich, Průručka všeobecné muzeologie, Bratislava 1999; STRÁNSKÝ, Zbyněk, Úvod do studia muzeologie, Brno 2000; KESNER, Ladislav, Marketing a management muzeí a památek, Praha 2005; OCHRANA, František – PŮČEK, Milan Jan – PLÁČEK, Michal – ŠIMČÍK, Antonín, Management a hospodaření muzeí, Praha 2018, s. 4.

² OCHRANA, F. – PŮČEK, M. J. – PLÁČEK, M. – ŠIMČÍK, A., Management a hospodaření muzeí, c. d., s. 182.

nosti“. Protože „koheze“ znamená soudržnost, setkáme se v češtině s názvem „politika soudržnosti“. Kohezní politika je z hlediska výdajů z rozpočtu EU srovnatelná s politikou pro rozvoj venkova, která byla dříve nazývána jako zemědělská politika. Její rozpočet představuje cca třetinu rozpočtu EU. Centrálním koordinátorem pro kohezní politiku v ČR je Ministerstvo pro místní rozvoj. V rozpočtu EU na roky 2014–2020 lze čerpat prostředky z Evropských strukturálních a investičních fondů (pro muzea je významný zejména Evropský sociální fond a Evropský fond regionálního rozvoje), jež na kohezní politiku navazují.³

Cílem příspěvku je popsat dotační management muzeí jako příležitost pro financování muzeí plynoucí z kohezní politiky, respektive fondů EU. Dalším cílem článku je deskripce čerpání fondů EU ze strany muzeí v minulém období (tedy 2007 až 2013) a testování vybraných faktorů, jež mohou mít vliv na výši získaných dotací.

2. Teoretická východiska

V širším slova smyslu se článek věnuje problematice veřejných výdajů, v našem případě muzeí. Z hlediska teorie jsou veřejné výdaje zkoumány z různých hledisek. Problematika výdajů na veřejné služby v oblasti kultury (tedy včetně muzeí) není řešena ve srovnání s analýzou vládních výdajů obecně tak často. Rozbor financování kultury v ČR provedla například Kislingerová⁴ nebo Mockovčiaková⁵. Tématu výkonnosti a hospodaření muzeí v právní formě příspěvkových organizací se věnoval např. Michal Šulc.⁶ Pokud muzeum zkoumáme z pozice veřejné ekonomie, je pak možné pohlížet na něj jako na „produktivní firmu“ – tedy na instituci, která přeměňuje definované vstupy na výstupy, přičemž účelem této přeměny je naplňovat poslání a dosahovat cíle muzea.⁷ S ohledem na skutečnost, že zdroje na vstupu jsou omezené, může docházet ke konfliktu z hlediska dosahovaných výstupů⁸, nebo musí muzeum hledat další zdroj financování. Problematikou hospodaření muzeí se zabývali např. Skinner a kol.⁹

---

³ Tamtéž, s. 182.

⁴ KISLINGEROVÁ, Eva, Několik poznámek k otázkám oceňování kulturních statků, *Acta oeconomica Pragensia*, 2013, roč. 21, č. 1, s. 46–60.

⁵ MOCKOVČIAKOVÁ, Alena, *Financování kultury z veřejných rozpočtů v roce 2008, 2010*, dostupné online: http://new.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2009/03/p982_2008611_text-financovani-kultury-z-verejnych-rozpoctu-2007.pdf [28. 8. 2014].

⁶ ŠULC, Michal, *Návrh modelu měření a hodnocení výkonnosti příspěvkových organizací*. Nepublikovaná disertační práce, České Budějovice 2014.

⁷ ŠULC, Michal, *Návrh modelu měření a hodnocení výkonnosti příspěvkových organizací*, c. d.; PLÁČEK, Michal – PŮČEK, Milan Jan – ŠILHANOVÁ, Vladimíra, *New trends in the strategic management of museums in the Czech Republic*, *Museum Management and Curatorship*, 2017, 32 (4), s. 302–318; OCHRANA, F. – PŮČEK, M. J. – PLÁČEK, M. – ŠIMČÍK, A., *Management a hospodaření muzeí*, c. d., s. 17.

⁸ ŠULC, Michal – THOMAS, Barry, *Museum: an economic perspective*, in: PEARCE, Susane M. (ed.), *Museum economics and the community*, London 1991, s. 5–40.

⁹ SKINNER, Sarah J. – EKELUND, Robert, Jr. – JACKSON, John, *Art museum attendance, public funding, and the business cycle*, *American Journal of Economics and Sociology*, 2009, 68 (2), s. 491–516.

Tito autoři zkoumali vliv ekonomického cyklu na návštěvnost a hospodaření muzeí, dále například Rosenstein¹⁰, článek analyzuje účel a typ podpory poskytované veřejnými financemi USA muzejnímu sektoru. Způsob podpory vyjadřuje status muzea. Autoři se zabývají také vztahem ekonomie kultury a veřejné politiky v oblasti kultury,¹¹ používají metodu DEA k hodnocení technické efektivity regionálních muzeí. Muzea podle výkonnosti řadí do homogenních clusterů. Tyto výsledky jsou využitelné pro veřejnou politiku v oblasti managementu muzeí a alokaci veřejných zdrojů.¹²

3. Data a metody

V rámci prováděného výzkumu byla analyzována zejména veřejná data získaná z Ministerstva kultury (statistika muzeí NIPOS), Ministerstva financí (databáze MONITOR), data Asociace muzeí a galerií, data muzeí zveřejněných na internetových stránkách a ve výročních zprávách. K analýze projektů muzeí financovaných z fondů EU byla použita data Ministerstva pro místní rozvoj, kdy šlo o data týkající se čerpání EU fondů programovacího období roku 2007–2013. Z těchto dat byly vybrány údaje o čerpání fondů ze strany muzeí. Data o čerpání byla seřazena podle operačních programů a také podle zřizovatele. Kromě popisných statistik jsme se zaměřili na testování vlivu zřizovatele a velikosti muzea na výši čerpaných dotací. Pro analýzu jsme použili lineární regrese a korelační analýzu. Při výběru proměnných jsme vycházeli ze současného stavu teorie decentralizace versus úspory z rozsahu (anglicky economies of scale), viz například Plaček¹³, Plaček et al.¹⁴, aplikované na management muzeí. Vytváříme tedy umělou proměnnou, jež zachycuje vliv zřizovatele (stát, kraj, město, soukromý vlastník). Další proměnnou je velikost muzea, měřeno rozpočtem roku 2014. V našem kontextu testujeme, zda velká muzea zřizovaná státem nebo krajem získávají větší objem dotací v důsledku působení faktoru kvalifikovanějších zaměstnanců, lepšího přístupu k informacím a v neposlední řadě velikosti rozpočtu, jenž má vliv na kofinancování projektu, ale také na možnost financovat dotační poradenství.

---

¹⁰ ROSENSTEIN, Carole, When is a museum a public museum? Considerations from the point of view of public finance, *International Journal of Cultural Policy*, 2010, 16 (4), s. 449–465.

¹¹ DEL BARRIO, Mária Jose – HERRERO, Luis, César Evaluating the efficiency of museums using multiple outputs: evidence from a regional system of museums in Spain, *International Journal of Cultural Policy*, 2014, 20 (2), s. 221–238; DEL BARRIO, Mária Jose – HERRERO, Luis – SANZ, José Ángel, Measuring the efficiency of heritage institutions: A case study of a regional system of museums in Spain, *Journal of Cultural Heritage*, 2009, 10 (2), s. 258–268.

¹² OCHRANA, F. – PŮČEK, M. J. – PLAČEK, M. – ŠIMČÍK, A., *Management a hospodaření muzeí*, c. d., s. 52.

¹³ PLAČEK, Michal – MATĚJOVÁ, Lenka – KŘÁPEK, Milan – PŮČEK, Milan – OCHRANA, František, Decentralization vs economies of scale: expenditure on maintenance of municipalities' property, in: SEDMIHRADSKÁ, Lucie (ed.), *Proceedings of the 19th International Conference: Theoretical and Practical Aspects of Public Finance* (2014), Praha 2014, s. 228–236.

¹⁴ PLAČEK, Michal – OCHRANA, František – PŮČEK, Milan Jan – KŘÁPEK, Milan – ŠPAČEK, David, Does the Financial Self-sufficiency of Municipalities Affect Efficiency of the Museums which they Founded? A Case Study from the Czech Republic, *Lex localis – Journal of Local Self-Government*, 2017, 15 (3), s. 479–494.

4. Výsledky

4.1 Problematika financování muzeí a ekonomická soběstačnost

Tabulka č. 1 popisuje provozní příjmy a provozní výdaje muzeí zřizovaných státem, obcemi nebo kraji. Tabulka obsahuje též investiční výdaje.

Tabulka 1 Příjmy, výdaje a ekonomická soběstačnost v letech 2011–2014 v tis. Kč

	Rok			
	2011	2012	2013	2014
Provozní příjmy muzeí v tis. Kč	675 606	718 215	777 060	838 047
z toho vybrané vstupné v tis. Kč	266 074	262 121	327 133	379 527
vstupné v % z příjmů	39,4%	36,5%	42,1%	45,3%
Provozní výdaje v tis. Kč	3 874 071	3 956 811	4 014 756	4 236 940
% ekonomické soběstačnosti	17,4	18,2	19,4	19,8
Investiční výdaje v tis. Kč		593 500	586 900	661 800

Zdroj: Data NIPOS, 2014.

Průměrná ekonomická soběstačnost muzeí zřizovaných státem, kraji či obcemi v ČR je přibližně 19 %. Ekonomická soběstačnost se počítá jako podíl provozních výnosů muzea (součet výnosů z činnosti a finančních výnosů) k celkovým provozním nákladům muzea, tedy

$$\frac{V_{\text{čin}} + V_{\text{fin}}}{N_{\text{celk}}} [\%], \text{ kde je} \quad (1)$$

S_o – ekonomická soběstačnost muzea,

$V_{\text{čin}}$ – provozní výnosy muzea z činnosti,

V_{fin} – provozní finanční výnosy muzea,

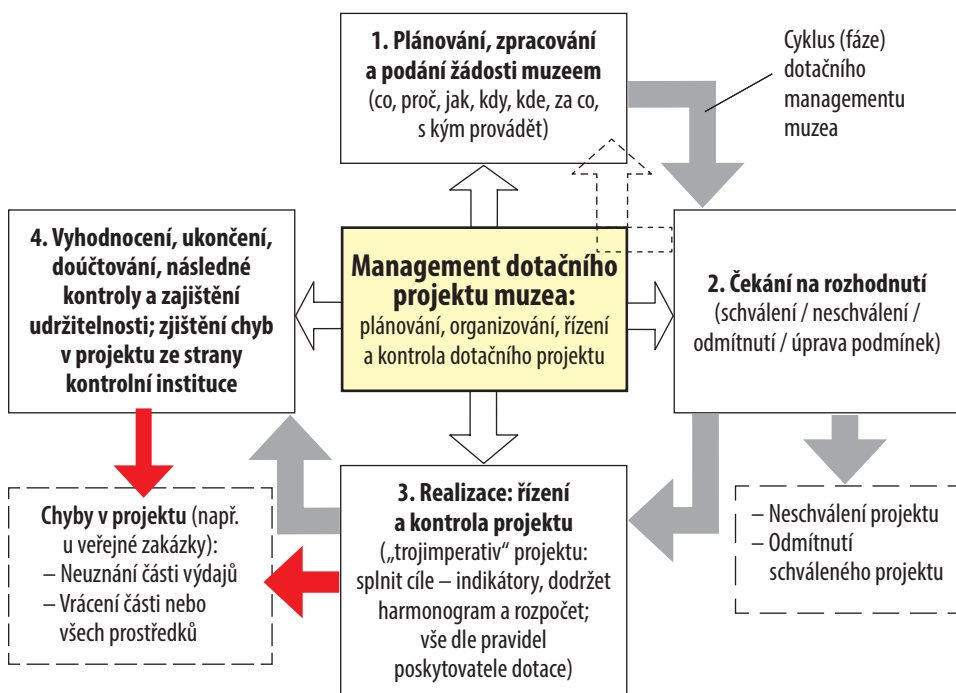
N_{celk} – celkové provozní náklady.

Dle názoru autorů článku by se ekonomická soběstačnost muzea měla v dlouhodobém horizontu výrazně zvyšovat (dle místních podmínek, obecně například na hodnotu 40 %); respektive muzeum by mělo z dlouhodobého hlediska o tento cíl usilovat. Přičemž faktické nastavení této cílové hodnoty závisí na místních podmínkách. Průměrná ekonomická soběstačnost muzeí zřízených státem, kraji a obcemi se pohybuje kolem 19 %, je tedy velmi daleko od této hodnoty. Zbytek do 100 % představují zejména transfery (příspěvky na provoz) od zřizovatele, ale mohou zahrnovat též transfery od ústředních vládních institucí (například může jít u muzea zřízeného krajem či obcí o příspěvek na projekt z programu integrovaného systému ochrany sbírek od Ministerstva kultury nebo na projekt výzkumu), od krajů nebo obcí, od zřizovatele či o dotaci z fondů EU. Klíčové pro zlepšování ekonomické soběstačnosti jsou výnosy z činnosti muzea a je nutné hledat cesty k úsporám v provozních výdajích. Tržby ze vstupného do muzea, akcí či programů se promítnou do výnosů z prodeje služeb. Zde je zásadní, jakou cenovou politiku muzeum u vstupného zvolí (cenová po-

litika často vychází z požadavků zřizovatele) – zda upřednostní tržby, nebo dostupnost služby. Autoři zastávají názor, že by měla u vstupného do muzea být upřednostňována dostupnost služby (tedy základní nabídka bez doprovodných služeb za velmi nízké vstupné, za dobrovolné vstupné, či dokonce zcela zdarma), ale měly by být zpoplatněny doprovodné služby, prohlídka s průvodcem, program pro školy a akce.

4.2 Popis problematiky dotačního managementu ve vazbě na fondy EU

V rámci tohoto článku je dotační management chápán jako plánování, organizování, řízení a kontrola dotačního projektu. Za dotační projekty jsou považovány ty projekty, které jsou spolufinancovány z veřejných zdrojů (zejména ze zdrojů EU, státu, nadací atd.). Lze také říci, že v těchto projektech žadatelé mezi sebou soutěží o spolufinancování projektu ze strany fondů EU, státu či jiného vyhlášovatele. Úspěšní žadatelé se pak dostávají prakticky do role „dodavatelů“ požadovaných výstupů (cíle projektu, které odpovídají cílům programu, hodnocené pomocí indikátorů) v požadovaném termínu a dohodnutém rozpočtu. V probíhajícím finančním období (2014–2020), v rámci nějž je možné čerpat až do roku 2022, lze pro muzea a památky čerpat zejména prostředky na investice do revitalizace památek a na obnovu muzeí z Integrovaného regionálního operačního programu (pro památky i pro muzea), z Operačního programu Životní prostředí lze financovat revitalizaci parků, zateplování budov, ekologická opatření atd. Muzea budou moci též využít přeshraniční spolupráci, projekty v oblasti výzkumu

1 Jednotlivé fáze dotačního projektu muzea včetně důsledků chyb v projektu.

Zdroj: OCHRANA, F. – PŮČEK, M. J. – PĚLAČEK, M. – ŠÍMČÍK, A., Management a hospodaření muzeí, c. d., s. 183.

a projekty v oblasti rozvoje lidských zdrojů. S ohledem na možnosti čerpat prostředky z fondů EU je pro muzea stále významný dotační a projektový management. V posledních deseti letech bylo v muzeích realizováno množství projektů financovaných z fondů EU (analýza projektů je v následující kapitole 4.3). Jednotlivé fáze dotačního projektu z hlediska muzea jsou zobrazeny na obrázku 1. Každá z fází projektu je důležitá, nese svoje rizika a vyžaduje efektivní řízení ze strany muzea.¹⁵

Chyby v projektu (respektive ty chyby, které se nepodaří včas napravit) vedou v době realizace projektu k neuznání části výdajů, případně při následných kontrolách k vrácení části nebo všech finančních prostředků. Zda je projekt výhodný, či nevýhodný, se musí posuzovat nejen ve vztahu k výši poskytnuté dotace a spoluúčasti muzea, ale je třeba vyhodnotit výši „nezpůsobitelných“ (neboli neuznatelných) výdajů projektu během jeho realizace (ne každý výdaj projektu je uznatelný, ale přitom může být pro realizaci nezbytný) a také vyhodnotit dopady na rozpočet muzea (provozní a případně další investiční výdaje) po ukončení projektu, respektive po dobu udržitelnosti i dále. U investičních projektů může tak jít například o navýšení odpisů, výdajů na energie, nutnost zajištění oprav či údržby, různé druhy revizí, platy zaměstnanců atd. Více se problémům v rámci jednotlivých fází věnujeme v diskuzi – kapitola 5.2.

4.3 Analýza projektů financovaných z fondů EU

Tabulka 2 zobrazuje celkovou statistiku čerpání projektů ze strany muzeí v programovacím období 2007–2013. Stav je dle údajů z června 2016. Tabulka zahrnuje jen projekty s vydaným rozhodnutím. Řádky 1 až 4 zahrnují úspěšné projekty („proplaceno“ je míněno na úrovni ČR – tedy ze strany EU, „alokováno“ je částka stanovená v rozhodnutí – z různých důvodů však nedošlo k jejímu plnému vyčerpání a proplacení; jak je z tabulky vidět, celková alokace byla o 13 % vyšší než skutečně proplacené prostředky). V řádku 5 jsou projekty, kde došlo z různých důvodů ke zrušení projektu – rozhodnutí bylo vydáno a projekt byl odmítnut žadatelem (viz předchozí schéma), případně zrušen ze strany řídicího orgánu.

Tabulka 2 Základní shrnutí čerpání z fondů EU v programovacím období 2007–2013

	Stav projektu k červnu 2016	Částka v Kč	V % proplaceno celkem
1	dokončeno, alokováno	741 464 749	–
2	dokončeno, proplaceno	692 267 189	94,7 %
3	probíhá, alokováno	87 420 904	–
4	probíhá, proplaceno	38 550 963	5,3 %
5	zrušeno	263 506 000	36,1 %
	Celkem proplaceno	730 818 152	100,0 %
	Celkem alokováno	828 885 654	113,4 %

Zdroj: Autoři.

¹⁵ Srov. OCHRANA, F. – PŮČEK, M. J. – PLAČEK, M. – ŠIMČÍK, A., Management a hospodaření muzeí, c. d.

Následující tabulka 3 představuje čerpání ze strany muzeí z pohledu jednotlivých operačních programů (šlo o celkem 43 projektů muzeí). Největší podíl čerpání představuje ROP NUTS II Střední Čechy, Jihozápad a Moravskoslezsko. Celkově čerpání ze všech ROP dělají 78 %.

Tabulka 3 Čerpání ze strany muzeí z pohledu jednotlivých operačních programů

Operační program	Čerpání	Podíl v %
ROP NUTS II Střední Čechy	173 776 444	23,8 %
ROP NUTS II Jihozápad	98 914 974	13,5 %
ROP NUTS II Moravskoslezsko	86 309 748	11,8 %
ROP NUTS II Jihovýchod	73 021 137	10,0 %
OP Životní prostředí	64 067 872	8,8 %
OP Vzdělávání pro konkurenceschopnost	56 896 319	7,8 %
ROP NUTS II Severovýchod	56 682 840	7,8 %
ROP NUTS II Severozápad	47 675 155	6,5 %
ROP NUTS II Střední Morava	35 269 740	4,8 %
OP Výzkum a vývoj pro inovace	33 557 867	4,6 %
Integrovaný operační program	3 810 055	0,5 %
OP Praha Adaptabilita	836 000	0,1 %
Celkový součet	730 818 152	100 %

Zdroj: Autoři.

V tabulce 4 představujeme čerpání ze strany muzeí z pohledu zřizovatele.

Tabulka 4 Čerpání fondů EU z pohledu zřizovatele

Zřizovatel	Čerpání	Podíl
kraj	333 245 401	46 %
město	42 722 225	6 %
soukromý	197 775 944	27 %
stát	157 074 582	21 %
Celkový součet	730 818 152	100 %

Zdroj: Autoři.

Z tabulky 4 je zřejmé, že největší podíl na čerpání fondů EU mají muzea zřizovaná krajem. Velmi překvapivě následuje soukromý sektor a pak až velké subjekty zřizované státem. Oproti ostatním je podíl čerpání muzeí zřizovaných městy velmi malý.

V tabulce 5 představujeme výsledky regresní analýzy. Za vysvětlovanou proměnnou považujeme výše dotace z fondů EU v období 2007–2013. Vysvětlující proměnné

jsou druh zřizovatele (stát, kraj, město, soukromý) a výše rozpočtu. Druh zřizovatele je konstruován jako umělá proměnná, jež nabývá hodnot 0 a 1. Všechny proměnné jsou testované zvlášť, hodnotící kritérium je pro nás p value.

Tabulka 5 Výsledky regresní analýzy

Proměnná	Statistická významnost/nevýznamnost
stát	statisticky nevýznamný
kraj	statisticky nevýznamný
město	statisticky nevýznamný
soukromý	statisticky nevýznamný
velikost rozpočtu	statisticky nevýznamný

Zdroj: Autoři.

U proměnné velikost rozpočtu jsme zkoumali také míru asociace s vyšší dotace. Korelační koeficient činil 0,2602, což vyjadřuje velmi mírnou asociaci.

5. Diskuze

5.1 Diskuze o ekonomické soběstačnosti muzeí

Schopnost muzea vytvářet příjmy (k tomu v rámci tohoto článku řadíme příjmy z vlastních činností, tedy tržby za vstupné od návštěvníků, prodej zboží a další doplňkové služby pro návštěvníky, pronájem muzejních prostor atd.) nebo získávat příjmy (sem patří příjmy s charakterem příspěvků, dotací, darů, sponzoringu atd.) bude stále náležitější, a to více, že dle statistiky NIPOS průměrná soběstačnost muzeí zřizovaných státem, kraji či obcemi v ČR činí 19 %. Šulc (2014) provedl porovnání podílu tržeb za vlastní výkony na výnosech celkem mezi muzei (průměrná hodnota vyšla 17,9 %), historickými památkami (53,8 %), divadly (31,3 %) a knihovnami (7,1 %).¹⁶ Rozdíl mezi památkami a muzei je značný. Muzea vyžadují vyšší úroveň veřejné podpory zejména z důvodu, že ochrana sbírky je upravena zákonem a je velmi nákladná (na rozdíl od ochrany předmětů ve správě Národního památkového ústavu). Vhodná úprava zákona by nutnost veřejné podpory výrazně snížila; nelze však očekávat, že by k ní došlo – představitelé Ministerstva kultury, také ředitelé muzeí (a odborná veřejnost) využívají zákonné úpravy jako hlavní argument k získávání investičních prostředků (výstavba a vybavení depozitářů atd.) i provozních prostředků (například energie v depozitářích, mzdy konzervátorů, kurátorů atd.). Ředitelé muzeí z toho nelze vinit – je to jejich povinnost. V každém případě však platí, že každé muzeum má jinou sbírku, jiné místní podmínky, má ve správě jiný rozsah majetku a podobně, takže potenciál pro vytváření příjmů je rozdílný. Nicméně se velmi liší chování soukromých muzeí a muzeí zřizovaných státem, kraji a obcemi. Jak bylo řečeno, průměrná soběstačnost muzeí zřízených státem, kraji či obcemi činí 19 %. Čísla u soukromých muzeí nejsou přesně známá, ale

¹⁶ ŠULC, M., Návrh modelu měření a hodnocení výkonnosti příspěvkových organizací, c. d.

na základě provedeného šetření jsou opačná – pomineme-li počáteční investice, tak vlastníci přispívají na provoz muzeí cca 20 %. Často však nepočítají náklady na mzdy zaměstnanců (malá soukromá muzea jsou obsluhována vlastníky jako jejich koníček) nebo u muzeí velkých firem přebírá muzeum úkoly v oblasti marketingu a propagace (vlastník tak vnímá provoz muzea jako jeden z marketingových nástrojů a nad dohodnutý rozsah prostředků nic dalšího nepřispívá). Soukromá muzea též nemají velký rozsah sbírky, nesou tak obvykle malé náklady spojené s depozitáři.

5.2 Diskuze o problémech jednotlivých fází dotačních projektů

První fáze je fáze plánování, zpracování a podání žádosti. Pokud podceníme tuto fázi, snadno se dostaneme do problémů s naplněním cílů, dodržením nákladů nebo harmonogramu. Prvním krokem pro zpracování dotačního projektu bývá definování jeho zadání a schválení tohoto zadání (například ředitelem muzea, zřizovatelem muzea). V rámci této fáze přípravy by mělo dojít k posouzení účelnosti, efektivnosti a hospodárnosti připravovaného projektu. Vedení muzea si musí velmi pečlivě odpovědět na otázky: „Co chceme dělat a proč?“, „Proč je to vhodné předložit zrovna do této výzvy na předkládání projektů?“, „Jak budeme vše provádět, kdy a v jakých termínech, kde se budou aktivity odehrávat?“, „Za jaké náklady a s jakými zdroji?“ atd. V této fázi je nutné naplánovat i všechny finanční záležitosti projektu. Jde zejména o sestavení rozpočtu, zajištění odděleného účtování, zajištění financování – dostatek zdrojů po celou dobu projektu, zajištění finanční spoluúčasti, řešení finančních rizik, způsob finanční kontroly, zajištění finančních prostředků na udržitelnost projektu, prověření, zda projekt při svém průběhu nebo v době udržitelnosti bude mít nějaké dopady na běžný rozpočet muzea atd. Tato fáze končí předložením našeho projektu ve stanoveném termínu.

Ve druhé fázi čekáme na rozhodnutí o tom, zda náš projekt uspěl v konkurenci jiných a bude spolufinancován. V minulosti nebylo výjimkou, že u žádostí předkládaných do fondů EU čekala muzea na rozhodnutí více než rok. Tato fáze zahrnuje případné doplňování žádosti, schválení nebo neschválení projektu, případně odmítnutí schváleného projektu ze strany muzea (např. z důvodu krácení rozpočtu, změny monitorovacích parametrů atd.). V některých případech též probíhá vyjednávání o úpravě podmínek projektu. Fáze končí podpisem smlouvy o realizaci projektu (či obdobným aktem – např. rozhodnutím o projektu).

Třetí fáze je realizační, tedy řízení a kontrola postupu projektu. Projekt je úspěšný, když jej muzeum realizuje včas, za stanovené (nebo nižší) náklady a je dosaženo cíle projektu. To často bývá kamenem úrazu – když stanovíme nesmyslné cíle, dosáhneme nesmyslných výsledků. Když špatně stanovíme náklady, tak se projekt neúměrně prodražuje (vícenáklady jsou obvykle neuznatelné a platíme je ze 100 %). Nereálný harmonogram nebo jeho špatné načasování může vést k neplnění termínů či monitorovacích parametrů a k prodražení projektu (případně až k neuznání části výdajů nebo k vrácení dotace). Chyby v projektu (za chyby lze považovat odlišný postup, než jaký stanovuje poskytovatel – například při veřejných zakázkách) vedou často k neuznání části výdajů projektu.

Čtvrtá (podceňovaná) fáze zahrnuje ukončení projektu, jeho vyhodnocení a doúčtování. Je také třeba myslet na to, že i po mnoha letech na nás mohou přijít následné kontroly projektu (např. ze strany poskytovatele, finančního úřadu, Evropské komise

atd.). Existuje velké riziko, že pokud byt jen částečně nesplníme stanovené cíle (indikátory), nebo se dopustíme chyby při řízení projektu (odlišný postup oproti zákonům nebo příručkám poskytovatele), budeme peníze vracet. Důležité je též mít zajištěnou udržitelnost projektu v rozsahu, k jakému se žadatel zavázal. Pro muzeum může udržitelnost znamenat výrazné výdaje, které hradí ze svého rozpočtu.

5.3 Diskuze o výsledcích analýzy projektů

V rámci analýzy čerpání fondů z EU je překvapivé zjištění, že největší podíl čerpání dotací mají muzea zřizovaná krajem a velmi vysoký je i podíl soukromých muzeí. V rámci analýzy čerpání z jednotlivých programů představuje největší podíl čerpání ROP Střední Čechy. Tato skutečnost souvisí s faktem, že v geografické oblasti středních Čech je alokován největší počet muzeí.

V rámci analýzy faktorů spojených s decentralizací a velikostí muzea jsme neprokázali statisticky významný vliv na výši obdržené dotace. V této oblasti zatím není dostatek studií, jež by tento fenomén empiricky analyzovaly. Dosavadní studie se zaměřují na jiné oblasti veřejného sektoru, např. veřejné zakázky.¹⁷ V těchto oblastech se vliv velikosti a decentralizace podařilo prokázat. V případě analýzy muzeí můžeme analyticky předpokládat vliv tohoto fenoménu na efektivnost a ekonomickou soběstačnost. Pro empirické ověření tohoto předpokladu v současnosti bohužel nedisponujeme vhodnými daty.

6. Závěr

Článek aplikuje přístupy z moderního finančního managementu na problematiku finančního řízení muzeí, zejména na problematiku finanční soběstačnosti a řízení dotací. Teoretická část článku se zaměřuje na definici základních pojmů a přehled stavu současného výzkumu. V části věnované výsledkům přinášíme deskripci současného stavu v oblasti ekonomické soběstačnosti muzeí a dotačního managementu. Výsledky jsou podpořené empirickými daty získanými jak z primárních, tak sekundárních zdrojů. V oblasti dotačního managementu podrobně analyzujeme čerpání evropských fondů (období 2007–2013) a vliv vybraných faktorů na výši čerpání v kontextu současné teorie decentralizace. Vliv těchto faktorů se nepodařilo statisticky prokázat. Fakticky tak aktivita v oblasti získávání dotací z fondů EU závisí na konkrétní situaci daného muzea a schopnostech jeho vedení.

Prameny a literatura

DEL BARRIO, María José – HERRERO, Luis César, Evaluating the efficiency of museums using multiple outputs: evidence from a regional system of museums in Spain, *International Journal of Cultural Policy*, 2014, 20 (2), s. 221–238.

---

¹⁷ PLACĚK, Michal – SCHMIDT, Martin – OCHRANA, František – PŮČEK, Milan Jan, The impact of decentralization on the quality of public procurement, in: *Proceedings of the 21th conference Theoretical and practical aspects of public finance*, SEDMIHRADSKÁ, Lucie (ed.), Praha 2016, s. 292–297.

- DEL BARRIO, María José – HERRERO, Luis – SANZ, José Ángel, Measuring the efficiency of heritage institutions: A case study of a regional system of museums in Spain, *Journal of Cultural Heritage*, 2009, 10 (2), s. 258–268.
- FREY, Bruno S. – MEIER, Stephan, The Economics of Museums, in: GINSBURGH, Victor A. – THROSBY, David (edd.), *Handbook of the Economics of Art and Culture*, Vol. I., Netherlands: Elsevier 2006, s. 1017–1049.
- JOHNSON, Peter – THOMAS, Barry, Museum: an economic perspective, in: PEARCE, Susane M. (ed.), *Museum economics and the community*, London: The Athlone Press 1991, s. 5–40.
- JOHNSON, Peter, Museums, in: TOWSE, Ruth (ed.), *Handbook of Cultural Economics*, Cheltenham: Edward Elgar Publishing 2003, s. 315–320.
- KESNER, Ladislav, *Marketing a management muzeí a památek*, Praha: Grada 2005.
- KISLINGEROVÁ, Eva, Několik poznámek k otázkám oceňování kulturních statků, *Acta oeconomica Pragensia*, 2013, roč. 21, č. 1, s. 46–60.
- MOCKOVČIAKOVÁ, Alena, *Financování kultury z veřejných rozpočtů v roce 2008, 2010*. Dostupné on-line: http://new.nipos-mk.cz/wp-content/uploads/2009/03/p982_2008611_text-financovani-kultury-z-verejnych-rozpocetu-2007.pdf [28. 8. 2014].
- OCHRANA, František – PŮČEK, Milan Jan – PLAČEK, Michal – ŠIMČÍK, Antonín, *Management a hospodaření muzeí*, Praha: Nakladatelství Karolinum 2018.
- PLAČEK, Michal – MATĚJOVÁ, Lenka – KŘÁPEK, Milan – PŮČEK, Milan – OCHRANA, František, Decentralization vs economies of scale: expenditure on maintenance of municipalities' property, in: SEDMIHRADSKÁ, Lucie (ed.), *Proceedings of the 19th International Conference: Theoretical and Practical Aspects of Public Finance (2014)*, Praha: Wolters Kluwer 2014, s. 228–236.
- PLAČEK, Michal – PŮČEK, Milan Jan – OCHRANA, František – KŘÁPEK, Milan, Application of DEA Method for Evaluating Efficiency of Museums, Galleries, and Monuments in the Czech Republic, in: *Proceedings of the 13th International Conference European Financial Systems*, Brno: Masaryk University 2016, s. 596–602.
- PLAČEK, Michal – SCHMIDT, Martin – OCHRANA, František – PŮČEK, Milan Jan, The impact of decentralization on the quality of public procurement, in: *Proceedings of the 21th conference Theoretical and practical aspects of public finance*, SEDMIHRADSKÁ, Lucie (ed.), Praha: University of economics Prague 2016, s. 292–297.
- PLAČEK, Michal – OCHRANA, František – PŮČEK, Milan Jan – KŘÁPEK, Milan – ŠPAČEK, David, Does the Financial Self-sufficiency of Municipalities Affect Efficiency of the Museums which they Founded? A Case Study from the Czech Republic, *Lex localis – Journal of Local Self-Government*, 2017, 15 (3).
- PLAČEK, Michal – PŮČEK, Milan Jan – ŠILHANOVÁ, Vladimíra, New trends in the strategic management of museums in the Czech Republic, *Museum Management and Curatorship*, 2017, 32 (4), s. 302–318.
- ROSENSTEIN, Carole, When is a museum a public museum? Considerations from the point of view of public finance, *International Journal of Cultural Policy*, 2010, 16 (4), s. 449–465.
- SKINNER, Sarah J. – EKELUND, Robert Jr. – JACKSON, John, Art museum attendance, public funding, and the business cycle, *American Journal of Economics and Sociology*, 2009, 68 (2), s. 491–516.
- STRÁNSKÝ, Zbyněk, *Úvod do studia muzeologie*, Brno: Masarykova univerzita 2000.
- ŠULC, Michal, *Návrh modelu měření a hodnocení výkonnosti příspěvkových organizací*. Nepublikovaná disertační práce, České Budějovice: Ekonomická fakulta Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích 2014.
- WAI DACHER, Friedrich, *Průručka všeobecné muzeologie*, Bratislava: SNM 1999.

PODPORY V ČESKÉM POTRAVINÁŘSKÉM SEKTORU A JEJICH EFEKTY

SUBSIDIES IN CZECH FOOD INDUSTRY AND THEIR EFFECTS

Zdeňka Náglová

Abstrakt: Článek se věnuje čerpání podpor podniky potravinářského průmyslu v kontextu fondů EU. Cílem příspěvku je vyhodnotit dopady investičních podpor plynoucích z Programu rozvoje venkova (PRV) a Operačního programu Podnikání a inovace (OPPI) v předchozím programovém období potravinářským podnikům. Celkem bylo analyzováno 366 podpořených podniků za využití fixed effect modelu. Dopady podpor lze na celooborové úrovni vyhodnotit jako značně diferencované a jsou ovlivněny charakterem (potřebami) daného sektoru. Dotace v nejvíce podpořených oborech (v případě PRV masný a mlékárenský průmysl; OPPI výroba ostatních potravinářských výrobků, nápojů a pekárenský průmysl) vůbec či pouze minimálně přispěly k vyšší výkonnosti těchto oborů. Se zřetelem k nepříznivé ekonomické situaci masného a pekárenského průmyslu lze dopady považovat za nedostačující. Naopak podniky výrobních oborů, které byly podpořeny méně, dokázaly své investice efektivněji využít ve prospěch jejich ekonomiky (např. zpracovatelé ovoce a zeleniny či výrobci ostatních potravinářských výrobků ze zdrojů MZE nebo výrobci mlýnských a škrobárenských výrobků podpořených z MPO).

Abstract: This article deals with food industry companies and subsidies they managed to draw on, with focus on EU funds. The author's aim is to evaluate the impact of investment support which food-processing companies received from the Rural Development Programme and Operational Programme Research and Development for Innovations in the previous programming period. A total of 366 companies are analysed using a fixed effects model. Results show that the impact of subsidies is rather varied and significantly influenced by the nature and the needs of the industry sector in question. In the most subsidised parts of the food industry – which was in the case of the Rural Development Programme meat and dairy industry and in the case of the Operational Programme Research and Development for Innovations production of other foods and drinks and the bakery industry – subsidies either did not contribute to these areas' higher effectiveness or contributed only minimally. Given the unfavourable economic situation of meat industry and bakeries, the impact of subsidies is insufficient. Companies from less supported parts of the food industry, on the other hand, managed to use their investments more efficiently and achieved favourable economic results. This was the case of, for instance, fruit and vegetable processing companies and producers of other food products who were subsidised by the Ministry of Agriculture or milling goods and starch producers supported by Ministry of Industry and Trade.

Klíčová slova: potravinářský průmysl; Program rozvoje venkova; Operační program Podnikání a inovace; dotace; výkonnost; ekonomické ukazatele; fixed effect model.

Keywords: food industry; Rural Development Programme; Operational Programme Research and Development for Innovations; subsidies; productivity; economic criteria; fixed effects model.

*Článek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Úvod

Potravinářský průmysl patří k významným sektorům v EU. Je úzce spjatý se zemědělstvím, zpracovává zemědělské suroviny, představuje strategický sektor v zajištění výživy obyvatelstva a tvoří základ pro konkurenceschopnost agrárního sektoru.

V ČR patří potravinářský průmysl z pohledu výkonnosti ke stěžejním odvětvím. Na tržbách zpracovatelského průmyslu se tento sektor podílí 6 % a zaměstnává 8 % pracovníků celého zpracovatelského průmyslu. V roce 2016 se na celkových tržbách potravinářského průmyslu podílel nejvíce masný průmysl, výroba ostatních potravinářských výrobků a výroba mléčných výrobků. Přes 43 % podnikatelské struktury je tvořeno podniky zabývajícími se výrobou pekařských, cukrářských a jiných moučných výrobků, spolu s 25% podílem masného průmyslu.

V posledních letech potravinářský průmysl čelí technickým a ekonomickým změnám v oblasti produkce a zpracování potravin, které mají významný dopad na zpracovatelský řetězec a zemědělskou produkci. Důležitým nástrojem potravinářského průmyslu jsou inovace a investiční aktivity. Ty jsou chápány jako implementace nových produktů, procesů nebo služeb, které mají za cíl odlišit se od konkurence a naplnit očekávání spotřebitele. V potravinářském sektoru je intenzita výzkumu nízká a technologické změny jsou méně dynamické než v jiných zpracovatelských sektorech.¹

Dopad investic na ekonomiku podniků se však dle prozkoumané literatury značně liší. Dotace tvoří hlavní nástroj průmyslové a regionální politiky pro ekonomicky vyspělé země po celém světě.²

Metodický přístup

Data potřebná pro zpracování analýzy dopadů dotací na ekonomiku podniků vycházejí z databáze firem a institucí Albertina, spravované firmou Bisnode. Databáze obsahuje komplexní zprávy o podnikatelských subjektech (především údaje z účetních závěrek). Z databáze byly vybrány podniky dle převažujícího CZ-NACE spadající pod sekci C – Zpracovatelský průmysl, konkrétně oddíl 10 – Výroba potravinářských výrobků (v oborovém členění, tzn. CZ-NACE 10.1 až 10.9). Z databáze byla využita účetní data podniků. Vzhledem k posouzení účinků plynoucích z PRV a OPPI za celé programové období 2007–2013 byly vybrány podniky s kompletními účetními daty za tyto roky. Vytvořený datový soubor byl propojen s databázemi proplacených projektů MZe a MPO podanými právníckými osobami.

V následující tabulce 1 je uvedena struktura souboru podniků, k nimž byla dostupná účetní data, a počty všech podniků (právníckých osob), kterým v rámci PRV či OPPI byla v letech 2007–2013 dotace proplacena. Celkem byla data dostupná ke 254 podnikům podpořeným v rámci Osy I, opatření I.1.3, a 112 podnikům podpořeným v rámci dotačních programů OPPI.

Efektivnost investičních podpor plynoucích do potravinářského průmyslu byla vyhodnocována dle výrobních oborů CZ-NACE 10 a CZ-NACE 11 souhrnně. Byly hodnoceny dopady těchto investic na ekonomiku podniků, resp. na finančně-ekonomické ukazatele. Jedná se o tyto ukazatele: počet zaměstnanců, tržby za prodej vlastních výrobků a služeb, výkonová spotřeba, přidaná hodnota, produktivita práce, výsledek hospodaření za účetní období a zadluženost bankovními úvěry.

¹ MENRAD, Klaus, Innovations in the food industry in Germany, Research Policy, 2004, 33, 6–7, s. 845.

² SKURAS, Dimitris – TSEKOURAS, Kostas – DIMIRA, Efthalia – TZELEPIS, Dimitris, The Effects of Regional Capital Subsidies on Productivity Growth: A Case Study of the Greek Food and Beverage Manufacturing Industry, Journal of Regional Science, 2006, 46, 2, s. 356.

Tabulka 1 Struktura datového souboru

CZ-NACE	Podpořené podniky		Dostupnost účetních dat k podnikům		% analyzovaných podniků	
	PRV	OPPI	PRV	OPPI	PRV	OPPI
Maso	93	0	81	0	87	0
Ryby	0	0	0	0	0	0
Ovoce a zelenina	39	1	35	0	90	0
Tuky a oleje	3	0	0	0	0	0
Mléko	33	5	30	4	91	80
Mlýnské výrobky	17	8	15	7	88	88
Pekařské výrobky	2	55	0	35	0	63
Ostatní výrobky	31	48	29	41	94	85
Krmiva	23	3	19	0	83	0
Nápoje	59	31	45	25	76	80
Celkem	332	149	254	112	86	76

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat MZe, MPO a Albertaína.

Fixed effect model

Model fixních efektů byl použit k analýze závislosti ekonomických ukazatelů (počet zaměstnanců, fixní aktiva, tržby, výkonová spotřeba, přidaná hodnota, produktivita práce, výsledek hospodaření a zadluženost bankovními úvěry) na objemu peněžních prostředků z opatření I.1.3 Přidávání hodnoty zemědělským a potravinářským produktům v rámci PRV 2007–2013 poskytovaným MZe; a dotačních programů spravovaných MPO v letech 2007–2013.

Formulovány byly panelové regrese mezi ekonomickými ukazateli („ y “, tj. závislé proměnné uvedené výše) a investičními dotacemi („ x “). Model tedy udává, jak se změní hodnota jednotlivých ukazatelů, pokud dojde k nárůstu investiční dotace o jeden tisíc Kč. Do modelu byla zahrnuta i zpožděná proměnná investičních dotací za účelem zjištění, zda dotace mají bezprostřední dopad na ekonomiku podniků v daném roce, či se zpožděním (uvažováno je o zpoždění jeden rok).

Konkrétně je model formulovaný jako:

$$y_{it} = \alpha_i + \beta_1 x_{1it} + \beta_1 x_{1it-1} + \mu_i + v_{it}, \quad (1)$$

kde

y_{it} představuje jednu ze závislých proměnných (počet zaměstnanců, fixní aktiva, tržby, výkonová spotřeba, přidaná hodnota, výsledek hospodaření, produktivita práce nebo zadluženost bankovními úvěry);

x_{1it} představuje sumu čerpaných dotací jednotlivými potravinářskými podniky z PRV, resp. sumu čerpaných dotací jednotlivými potravinářskými podniky v rámci OPPI v letech 2007–2013;

x_{1it-1} představuje sumu čerpaných dotací jednotlivými potravinářskými podniky z PRV, resp. sumu čerpaných dotací jednotlivými potravinářskými podniky v rámci OPPI v letech 2007–2013. Jedná se o zpožděnou proměnnou o jeden rok ($t-1$).

Veškeré proměnné do modelu vstupují jako panelová data, tzn. hodnota proměnné byla zjišťována v jednotlivých letech 2007 až 2013 individuálně u každého subjektu.

Jelikož je zvažováno celkem osm závislých ukazatelů a dva typy dotací (PRV, OPPI), bylo v souhrnu odhadnuto 96 modelů. Výsledky u oborů s třemi a méně žádostmi nejsou uváděny v rámci ochrany individuálních dat. Veškeré modelování bylo provedeno v programu Gretl.

Adekvátnost FEM byla ověřována *Hausmanovým testem*. Podstatou testu je ověření, zda je náhodná složka korelována s vysvětlujícími proměnnými.³ V rámci diagnostiky modelu byla otestována autokorelace reziduí s využitím *Durbin-Watsonova testu*. Byl určen Durbin-Watsonův koeficient autokorelace reziduí.⁴ Heteroskedasticita reziduí byla testována s využitím *Waldova testu* skupinové heteroskedasticity.⁵ Vyhodnocení přítomnosti heteroskedasticity bylo provedeno pomocí p -hodnot Waldova testu.

K testování *normality reziduí* byl použit *Jarque-Bera test*.⁶

Jelikož v odhadnutých modelech byla přítomna heteroskedasticita a autokorelace (na základě výše uvedených testů), může to představovat problém pro statistickou inferenci v každé uvažované regresi. A proto byl zvolen robustifikovaný Arellanův odhad kovarianční matice.⁷ Arellanův odhad kovarianční matice vypadá následovně:

$$\hat{\Sigma}_A = (X' X)^{-1} \left(\sum_{i=1}^N X_i' \hat{u}_i \hat{u}_i' X_i \right) (X' X)^{-1}, \quad (2)$$

kde X je matice regresorů, přičemž jejich hodnoty jsou centrovány kolem prvního momentu, $\hat{u}_i$ označuje vektor reziduí pro i -tou jednotku a N je počet průřezových jednotek. Robustní odhad kovarianční matice byl zvolen ve všech případech, jelikož postup, který by zachoval eficienci odhadu, nebyl k dispozici z důvodu struktury dat.

Výsledky analýzy dopadů dotací PRV

V rámci Programu rozvoje venkova 2007–2013, Osy I, opatření 1.3.1 bylo právníckými osobami podáno celkem 940 žádostí. Struktura žadatelů je velmi heterogenní. Nejvíce v potravinářském průmyslu z hlediska právníckých osob byl podpořen masný průmysl (29 % dotací), mlékárenský průmysl (25 %) a zpracovatelé ovoce a zeleniny (14 % dotací). Průměrné dotace připadající na úspěšnou žádost jsou nejvyšší v mlékárenském průmyslu (7,1 mil. Kč), u zpracovatelů tuků a olejů (4,6 mil. Kč) a v masném průmyslu (4,3 mil. Kč) – viz tabulka 2. Výsledky analýzy fixed effect modelu jsou shrnuty v tabulce 3.

³ GREENE, W. H., *Econometric Analysis*, New Jersey 2000, s. 80.

⁴ WOOLDRIDGE, Jeffrey, M., *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, USA 2009, s. 418.

⁵ GREENE, W. H., *Econometric Analysis*, c. d., s. 230.

⁶ JARQUE, Carlos. M. – BERA, Anil, K., Efficient tests for normality, homoscedasticity and serial independence of regression residuals, *Economics Letters*, 1980, 6, 3, s. 258.

⁷ ARELLANO, Manuel, *Panel Data Econometrics*, Oxford 2003, s. 57.

Tabulka 2 Struktura žadatelů PRV 2007–2013, Osa I, opatření I.1.3, právnické osoby

Výrobní obor	Počet žádostí			Podpořené subjekty	Výše dotace (mil. Kč)
	úspěšné	neúspěšné	celkem		
Maso	153	94	247	93	656,41
Ovoce a zelenina	76	56	132	39	312,85
Tuky a oleje	5	4	9	3	23,30
Mléko	81	41	122	44	576,57
Mlýnské výrobky	29	21	50	18	176,74
Pekařské výrobky	3	4	7	2	7,81
Ostatní výrobky	45	49	94	37	174,42
Krmiva	34	46	80	25	102,85
Nápoje	85	114	199	135	264,75
Celkem	511	429	940	485	2 295,69

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat MZe.

V podnicích masného průmyslu dotace v roce čerpání statisticky významně ovlivnily počet zaměstnanců a hodnotu stálých aktiv. Při hodnotě dotace 1 mil. Kč došlo k nárůstu o 3 nové pracovníky. Tento dopad lze vyhodnotit jako pozitivní vzhledem k tomu, že růst pracovních sil patří mezi prioritu programu. Každých tisíc Kč dotace zvýší majetkovou vybavenost o 1,8 tis. Kč, což je důsledkem rozšiřování technického potenciálu podniků, který vyplývá z charakteru investic tohoto oboru. Podniky primárně žádaly o podporu na nákup balicích a označovacích strojů, chladicího a mrazičího zařízení či na přestavby prostor. Efektivní využití pracovníků a nabytého majetku se ale v roce čerpání dotace neprojevovalo na dalších výkonnostních ukazatelích. Dotace statisticky významně ovlivňují tržby a výkonovou spotřebu následujícího roku. Zpožděně každých tisíc korun dotace zvýšilo tržby dalšího roku o 2,2 tis. Kč a výkonovou spotřebu o 2,7 tis. Kč. Žádoucí však je, aby růst tržeb převyšoval růst výkonové spotřeby, což může být v tomto případě například tlumeno nemožností realizovat svou produkci na trhu za požadované ceny. Dotace se zpožděním působí i na zadluženost bankovními úvěry. Každých tisíc korun dotace zvýší zadluženost o 0,0003 %. Opožděný efekt může být způsoben tím, že podniky k financování využívají nejprve vlastní zdroje a poté (v následujících letech) je doplňují bankovními úvěry, což je pravděpodobné vzhledem k tomu, že podpořeny byly primárně malé a střední podniky.

V oboru zpracovatelů ovoce a zeleniny mají dotace čerpané v daném roce statisticky významný dopad na růst tržeb (každých tisíc Kč zvýší tržby o 0,7 tis. Kč), růst výkonové spotřeby (o 0,5 tis. Kč), růst fixních aktiv (o 0,7 tis. Kč) a růst produktivity práce (o 0,02 tis. Kč). Pozitivní je, že růst tržeb je vyšší než růst výkonové spotřeby, čímž je zachována jejich efektivita. Dotace pozitivně působí na ekonomiku podniků i v následujícím roce – i nadále významně zvyšují výše uvedené ukazatele. Což lze vyhodnotit pozitivně a signalizuje to, že mohlo docházet k úsporám na spotřebě materiálu, energií či služeb a efektivnímu využití podpory. Navíc je patrný i zpožděný

dopad na výsledek hospodaření, který dotace zvýšily o 0,2 tis. Kč s každou tisícikorunou dotace. Lze to vysvětlit rostoucím rozpětím mezi tržbami a výkonovou spotřebou, a tím pádem i vyšším provozním výsledkem hospodaření, resp. i účetního zisku. Došlo též k růstu přidané hodnoty podniků díky dotacím, a to o 0,5 tis. Kč. Podniky byly požadovány podpory na přidávání hodnoty výrobkům a modernizaci zpracování výrobků, což bylo hlavní příčinou růstu přidané hodnoty, resp. produktivity práce. Podpory na modernizaci zařízení (například linky na třídění, balení), ale i podpory na financování stavebních úprav neměly tak významnou pozici jako u podniků masného průmyslu.

V mlékárenském průmyslu se podpory PRV v roce čerpání statisticky významně projevily na stálých aktivech a na zadluženosti bankovními úvěry. Každých tisíc korun dotací tedy zvýšilo hodnotu fixních aktiv o 0,7 tis. Kč. Podniky mlékárenského průmyslu žádaly o podporu investic různého charakteru. Jednalo se o modernizaci technologií a procesů pro výrobu mléčných výrobků (mléka, másla, tvarohů, jogurtů), ale i zvyšování kvality těchto výrobků, dále nákupy technologií do mini mlékáren či balicích strojů. Převažovaly však modernizace technologií a linek. Úspěšně byly podány i projekty na spolupráci s výzkumnými institucemi, které se týkaly především inovací výroby a vývoje nových výrobků. V případě zadluženosti bankovními úvěry každých tisíc korun dotace tento ukazatel zvýšilo o 0,0001 %. Jednalo se o finančně náročné projekty (především v rámci podopatření týkajícího se spolupráce), proto mohlo dojít k růstu této zadluženosti. Opožděně (v následujícím roce po čerpání dotace) každých tisíc korun dotace zvýšilo hodnotu fixních aktiv o 1,3 tis. Kč. Došlo ke statisticky významnému zvýšení výsledku hospodaření o 1,2 tis. Kč a přidané hodnoty o 1,6 tis. Kč s každou tisícikorunou dotace.

V mlýnském průmyslu jsou dopady na ekonomiku negativní v případě tržeb a produktivity práce. Každých tisíc korun dotace snížilo statisticky významně tržby v průměru o 4,6 tis. Kč a produktivitu práce o 0,01 tis. Kč. Podniky žádaly hlavně o podporu na nákup nového zařízení a modernizaci mlýnů. Požadovány byly i podpory na rekonstrukci mlýnů a lze je považovat za hlavní příčinu, která omezila výkonnost a konkurenceschopnost tohoto oboru. Do jisté míry lze tento typ investic považovat za zkreslující výsledky. V rámci rekonstrukcí mohlo dojít k přerušení či částečnému utlumení výroby v důsledku úprav a omezení, jež bylo spojeno s poklesem tržeb i výkonové spotřeby podniků (každých tisíc korun dotace snížilo výkonovou spotřebu o 4,2 tis. Kč). Pozitivní dopad dotací byl ve zvýšení počtu pracovníků (o 0,0003 osob s každým tisícem Kč dotace). V souvislosti s tímto růstem a omezenou výrobou došlo i k významnému poklesu produktivity práce. Pokud uvažujeme o zpožděném efektu dotací na ekonomiku podniků, pak se neprojevil žádný statisticky významný dopad. Dotace na podniky mlýnské výroby v letech 2007–2013 měly negativní dopad v důsledku charakteru investic. Proto by bylo vhodné se v následujícím programovém období spíše zaměřit (resp. je podporovat) na investice do zpracování produktů a zvyšování jejich kvality. Či se v rámci spolupráce zaměřit na sortu spotřebitelů se specifickými požadavky (např. potraviny bez lepku) nebo využití alternativ ke klasické mouce, které jsou trhem stále více žádány.

Žadatelé v rámci výrobců ostatních potravinářských výrobků byli především zpracovatelé čajů, výrobci koření a dalších dochucovadel, výrobci hotových výrobků,

polotovarů a mražených výrobků i výrobci produktů na bázi medu. V těchto podnicích dotace v roce čerpání statisticky významně působily na majetkovou vybavenost, tu každých tisíc korun dotace zvýšilo o 1,0 tis. Kč, na růst tržeb o 1,9 tis. Kč a růst výkonové spotřeby o 2,2 tis. Kč. Nepříznivě lze hodnotit vyšší dopad na výkonovou spotřebu než na tržby. V roce po čerpání dotace se projevily rovněž statisticky významné dopady na tržby, výkonovou spotřebu a fixní aktiva. Dopady jsou však vyšší (v ukazateli tržby došlo k nárůstu pozitivního dopadu o 1 tis. Kč než v roce čerpání a výkonová spotřeba vzrostla pouze o 0,3 tis. Kč). Se zpožděním dotace statisticky významně ovlivnily přidanou hodnotu, která s každou tisícikorunou dotace vzrostla o 1 tis. Kč. Současné s významným dopadem na hodnotu přidanou zpracováním došlo i ke statisticky významnému pozitivnímu dopadu na tržby. Spektrum úspěšných projektů bylo poměrně široké. Zpracovatelé žádali o podporu nákupu nové technologie do výroby, často se vyskytuje i technologie balení. Zahrnuty byly ale i projekty na rozšíření kapacit a stavební úpravy. Vzhledem k tomu, že tato skupina podniků produkuje výrobky, které jsou trvanlivé, bylo požadováno i financování úprav skladů. Výše podpory připadající na jednu žádost v tomto oboru patří mezi jedny z nejnižších v rámci výrobních oborů. I přes to došlo k jejich pozitivnímu dopadu na podnikovou ekonomiku.

U výrobců krmiv PRV dotace v roce čerpání měly významný dopad na ukazatele: tržby, výkonová spotřeba, výsledek hospodaření, produktivita práce a přidaná hodnota. Ve všech ukazatelích došlo k jejich poklesu. Každých tisíc korun dotací snížilo tržby o 4,2 tis. Kč, výkonovou spotřebu o 3,6 tis. Kč, výsledek hospodaření o 0,3 tis. Kč, produktivitu práce o 0,0043 tis. Kč a přidanou hodnotu o 0,6 tis. Kč. Podpořeny byly projekty na modernizaci linek, modernizaci balení, ale i na rekonstrukci výrob a linek. V důsledku přestavby mohlo dojít k omezení ve využívaných kapacitách podniků, které ovlivnilo ekonomiku výrobců krmiv. Tento typ investic rovněž převažoval u mlýnského průmyslu, kde byl také zaznamenán jejich negativní dopad. Se zpožděním (v následujícím roce) se dotace projevily rovněž v poklesu tržeb a výkonové spotřeby. Pokles byl však nižší než v aktuálním roce čerpání podpory. Dále došlo k poklesu produktivity práce. Stejně tak došlo ke statisticky významnému negativnímu dopadu na zadluženost bankovními úvěry, což je v kontextu s finanční náročností projektů, a tudíž nutnosti využít dodatečné zdroje k financování rekonstrukcí.

Posledním analyzovaným sektorem byl nápojový průmysl. Pod tento sektor spadá výroba piva, lihovin, vína a nealkoholických nápojů. Dominantním žadatelem byli však výrobci vína z vinných hroznů. Dotace jimi čerpané v rámci PRV měly na ekonomiku v roce čerpání statisticky významný dopad pouze na stálá aktiva (zaznamenán i zpožděný efekt). Každých tisíc korun dotace zvýšilo jejich hodnotu o 0,7 tis. Kč. Většina projektů se zaměřovala na modernizaci vinařství a pořízení technologického vybavení. Byl zaznamenán i pokles výsledku hospodaření (o 0,2 tis. Kč) a růst zadluženosti (o 0,0009 %). Pokles výsledku hospodaření lze vysvětlit rostoucími odpisy v důsledku rozsáhlých investic (jejich hodnota se statisticky významně zvýšila i rok po čerpání). Tyto odpisy, které zvyšují hodnotu nákladů, snížily vykazované zisky. U projektů, jež byly podpořeny, nebyl prokázán statisticky významný dopad na výkonnost. Došlo k významnému zvýšení majetkové vybavenosti v důsledku moder-

ního vybavení, ale dále již nabytý majetek nebyl efektivně využit. Nedošlo k růstu tržeb, počtu zaměstnanců ani zlepšení produktivity práce. Dotace poskytnuté těmto podnikům tedy nebyly efektivně využity a nepřispěly k vyšší výkonnosti podniků.

Tabulka 3 Odhad parametrů FEM (podpoření PRV)

CZ-NACE	Dopady v čase	Počet zaměstnanců	Tržby	Výkonová spotřeba	Fixní aktiva	Výsledek hospodaření	Produktivita práce	Zadluženost BÚ	Přidaná hodnota
Maso	t	0,0027*	0,0311	0,4130	1,8219**	1,6052	0,0029	0,0003	-0,2329
	t-1	0,0023	2,1962*	2,7164**	0,3053	1,5159	0,0028	0,0003**	-0,0791
Ovoce a zelenina	t	-0,0007	0,7100**	0,5478*	0,7146**	0,2247	0,0183***	0,0005	0,5263
	t-1	0,0010	1,4977***	0,7747*	1,0567**	0,2471**	0,0177***	-0,0003	0,5008***
Mléko	t	0,0010	-1,3972	-1,3469	0,6534**	-0,3308	-0,0095	0,0001*	-0,5035
	t-1	0,0008	2,1560	0,5239	1,3315***	1,2382**	-0,0082	0,0002	1,6064***
Mlýnské výrobky	t	0,0003*	-4,6261***	-4,2207***	0,2286	-0,5207	-0,0148*	-0,0001	-0,5827
	t-1	-0,0006	0,3800	0,6348	0,3584	-0,0632	0,0022	0,0004	-0,1627
Ostatní výrobky	t	-0,0006	1,8903**	2,2001**	1,0367***	0,2272	-0,0075	-0,0011	0,5287
	t-1	0,0011	2,8743**	2,4818**	1,1749**	0,3533	0,0006	-0,0011	0,9827**
Krmiva	t	-0,0003	-4,1597*	-3,5870*	-0,0009	-0,2665**	-0,0043*	0,0012	-0,5592**
	t-1	0,0002	-3,8615***	-3,3236**	-0,3332	-0,1505	-0,0032	0,0021***	-0,4417**
Nápoje	t	-0,0001	0,2313	0,4152	0,6610**	-0,0432	0,0106	0,0007	0,1085
	t-1	-0,0007	0,5438	0,6977	1,1829***	-0,2195*	0,0075	0,0009**	-0,0389

Pozn.: Tabulka obsahuje hodnoty parametrů včetně jejich významnosti, která je označena hvězdičkami. * znamená, že parametr je významný na hladině významnosti 10 %, ** na hladině významnosti 5 %, *** na hladině významnosti 1 %.

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat MZe a Albertina.

Výsledky analýzy dopadů dotací OPPI

Potravinářské podniky v rámci podpor OPPI podaly celkem 530 žádostí, nejvíce žádostí bylo podáno podniky zabývajícími se výrobou ostatních potravinářských výrobků (33 % žádostí), výrobou pekařských, cukrářských a jiných moučných výrobků (32 % žádostí) a výrobou nápojů (22 % žádostí). Dle výše dotací byl nejvíce podpořen obor výroby ostatních potravinářských výrobků (tj. 35 % celkových dotací), výroba nápojů (tj. 31 % dotací) a obor výroby pekařských a cukrářských výrobků (tj. 29 %) – viz tabulka 4. Výsledky odhadu fixed effect modelu jsou zachyceny v tabulce 5.

Obecně málo žádostí bylo přijato od podniků mlékárenského průmyslu, výroby mlýnských a škrobárenských výrobků a výrobců krmiv, které se většinou orientují na PRV.

Tabulka 4 OPPI – ukazatele dle výrobního oboru

Ukazatel	Maso	Ovoce a zelenina	Tuky a oleje	Mléko	Mlýnské výrobky	Pekárenské výrobky	Ostatní výrobky	Krmiva	Nápoje	Celkem
Počet žádostí	4	8	1	14	19	173	175	18	118	530
Úspěšné žádosti	0	1	0	7	11	78	78	4	58	237
Neúspěšné žádosti	4	7	1	7	8	95	97	14	60	293
Podpořené podniky	0	1	0	5	8	55	48	3	31	149
Výše dotace (mil. Kč)	–	–	–	37,45	49,62	437,71	531,01	1,82	481,92	1 541,43

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat MPO.

V mlékárenském průmyslu byli příjemci dotace pouze výrobci zmrzlin. Statisticky významný dopad dotací je patrný již v roce čerpání, a to na fixní aktiva (každých tisíc korun dotace zvýšilo hodnotu fixních aktiv o 1,1 tis. Kč), produktivitu práce (každých tisíc korun ji snížilo o 0,03 tis. Kč) a přidanou hodnotu (pokles o 1,2 tis. Kč). V roce po čerpání dotace došlo ke statisticky významnému poklesu tržeb s každým tisícem Kč dotace o 6,8 tis. Kč a k růstu zadluženosti o 0,0008 %. Významný pokles produktivity práce a přidané hodnoty pokračoval i při uvažování zpožděného efektu dotací, růst aktiv byl mírnější. Negativní dopad dotací na ekonomiku podniků byl pravděpodobně způsoben čerpáním v rámci programu Eko-energie. Program umožňuje čerpat prostředky na snižování energetické náročnosti při výrobě či zvyšování energetické účinnosti výrobních a technologických procesů. Vzhledem k tomu, že se jedná o výrobce zmrzlin, docházelo k obměně chladírenského vybavení, které mohlo být spojeno s omezením výroby, a proto došlo k poklesu výše uvedených ukazatelů. Dotace čerpané podniky mlékárenského průmyslu se negativně projeví na ekonomice podniků a nepřispěly ke zlepšení hlavních výkonnostních ukazatelů.

V mlýnském průmyslu došlo bezprostředně v roce čerpání dotace ke zvýšení produktivity práce (každých tisíc korun zvýšilo produktivitu o 0,0096 tis. Kč). Se zpožděným efektem došlo ke statisticky významnému nárůstu fixních aktiv o 1,6 tis. Kč s každým tisícem Kč. V důsledku investiční aktivity vzrostla zadluženost podniků s každým tisícem Kč dotace o 0,0008 %. Majetek byl efektivně využíván, protože došlo k růstu počtu pracovníků s každým mil. Kč dotace o 1 osobu. Bylo dosaženo růstu přidané hodnoty (o 1 tis. Kč) a dotace zvýšily i tržby podniků o 7,7 tis. Kč. V kontextu s růstem produkce došlo též k významnému zvýšení výkonové spotřeby (o 7,2 tis. Kč). I když byl obor v rámci žadatelů potravinářských podniků o podporu OPPI minoritně podpořen, tyto dotace významně přispěly k vyšší výkonnosti podniků mlýnské výroby.

Pekárenský průmysl představuje třetí nejvíce podpořený obor potravinářského průmyslu dotacemi OPPI, tj. 29% podíl na celkových dotacích. Statisticky významné dopady jsou patrné již v roce čerpání dotace, a to na hodnotu fixních aktiv, výsledek hospodaření a zadluženost. Tisíc korun dotace zvýšilo stálá aktiva o 1,3 tis. Kč, snížilo výsledek hospodaření o 0,2 tis. Kč a zvýšilo zadluženost o 0,0006 %. Trend poklesu pokračoval i se zpožděným efektem dotací. Došlo ale k růstu produktivity práce, kterou

každá koruna dotace zvýšila o 0,0044 tis. Kč. Příčinou negativního vývoje mohou být dotace na výrobu výrobků bez chemických přísad, inovativní technologie, specializované výroby či výroby nových pekárenských výrobků. Inovační procesy představují rozsáhlý proces, který je velmi finančně náročný, a proto může mít zpočátku negativní odraz v ekonomice.

Do výroby ostatních výrobků spadají podniky vyrábějící potravinové doplňky a rychle se kazící hotové pokrmy. Dotace měly statisticky významný dopad na stálá aktiva, zadluženost bankovními úvěry a produktivitu práce. Každých tisíc korun této dotace zvýšilo hodnotu fixních aktiv o 0,4204 tis. Kč, snížilo produktivitu práce o 0,0047 tis. Kč a zvýšilo zadluženost o 0,0002 %. Se zpožděným efektem dotací došlo rovněž k růstu zadluženosti o 0,0004 % a poklesu přidané hodnoty o 0,2711 tis. Kč. Podniky participovaly na programech Inovace a Potenciál, které jsou velmi finančně náročné. Program Potenciál podnikům napomohl s výstavbou vývojových, inovačních center a výzkumem v oblasti nových technologií a v jejich důsledku mohlo dojít k částečnému omezení aktivit podniků, jež mohlo mít za následek další pokles výše uvedených hodnocených ukazatelů.

Primárními žadateli v oblasti nápojů jsou výrobci piva a nealkoholických nápojů. Dotace statisticky významně v roce čerpání i po něm působily na růst zadluženosti bankovními úvěry. Každých tisíc korun dotací ji zvýšilo o 0,0006 %, resp. o 0,0003 %. Dále jsou efekty patrné pouze zpožděně, a to na počet zaměstnanců, výkonovou spotřebu a fixní aktiva. Každých tisíc korun dotací zvýšilo výkonovou spotřebu o 2,9642 tis. Kč a zvýšilo stálá aktiva o 2,0705 tis. Kč. Rovněž každý milion dotace přispěl k vytvoření tří nových pracovních míst.

Tabulka 5 Dopady dotací OPPI na ekonomiku podniků

CZ-NACE	Dopady v čase	Počet zaměstnanců	Tržby	Výkonová spotřeba	Fixní aktiva	Výsledek hospodaření	Produktivita práce	Zadluženost BÚ	Přidaná hodnota
Mléko	t	0,0032	-4,4720	-3,4843	1,0622***	-0,1920	-0,0295***	0,0001	-1,2207**
	t-1	0,0013	-6,7584**	-6,6282	0,2639***	0,2293	-0,0284***	0,0008***	-1,4620***
Mlýnské výrobky	t	-0,0019	0,6334	1,6192	3,4514	0,4992	0,0096***	-0,0006	2,5597
	t-1	0,0010***	7,6851***	7,2131***	1,5745**	0,1198	0,0019	0,0008*	0,9614**
Pekařské výrobky	t	0,0008	-0,1380	0,1965	1,2627***	-0,2020***	-0,0018	0,0006***	-0,2548
	t-1	0,0005	0,2262	0,6961	1,4356	-0,3584**	0,0044***	0,0002***	-0,3572
Ostatní výrobky	t	0,0001	-0,0495	-0,0625	0,4204***	-0,0530	-0,0047**	0,0002***	0,0539
	t-1	0,0000	0,4900	0,6963	0,4024	-0,1571	-0,0027	0,0004*	-0,2711*
Nápoje	t	0,0018	1,1530	0,8926	0,2764	-0,1299	-0,0045	0,0006***	-2,3637
	t-1	0,0029*	2,5246	2,9642**	2,0705***	-0,0622	0,0003	0,0003*	-0,0677

Pozn.: Tabulka obsahuje hodnoty parametrů včetně jejich významnosti, která je označena hvězdičkami. * znamená, že parametr je významný na hladině významnosti 10 %, ** na hladině významnosti 5 %, *** na hladině významnosti 1 %.

Zdroj: Vlastní zpracování dle dat MPO a Albertina.

Diskuze

Efektivnost investičních podpor je v kontextu specifik jednotlivých zemí, jež ovlivňují vztah mezi zpracovatelskou praxí a výkonností.⁸ Prvním zkoumaným ukazatelem byl vliv investičních dotací na počet zaměstnanců. Byly prokázány pozitivní dopady, a to v masném a mlýnském průmyslu (dopad PRV dotací) a mlýnském a nápojovém průmyslu (OPPI dotace). Byl potvrzen kladný vztah⁹, avšak může docházet i k poklesu počtu zaměstnanců z důvodu úspory pracovních sil v důsledku technologií. Příмым důsledkem úspěšných investic je růst počtu zaměstnanců v kontextu s růstem tržeb, a dochází tak k celkovému zlepšení konkurenceschopnosti.¹¹ Dle výsledků článku bylo potvrzeno, že v podnicích masného průmyslu (podpořeny ze zdrojů PRV) a podnicích mlýnského průmyslu (podpořeny ze zdrojů OPPI) došlo k růstu počtu pracovníků, který byl v kontextu s růstem tržeb, v případě podniků mlýnské výroby i v kontextu s růstem přidané hodnoty. V provedené analýze tedy nebylo zcela potvrzeno, že růst počtu zaměstnanců významně přispěl ke zlepšení konkurenceschopnosti, z čehož lze usuzovat, že tito pracovníci nebyli efektivně využíváni. Dalším již zmiňovaným důvodem je, že produkce nemusela být realizována na trzích za požadované ceny, proto nebyl dopad prokázán.

Investiční aktivita je často spojena s rostoucími zisky. K růstu zisku ale nemusí docházet ihned.¹² Nízké zisky mohou být spjaty s náklady na tuto investici a úspěch z implementace investice nemusí být patrný několik let po zavedení. Z tohoto důvodu byl v příspěvku zkoumán i zpožděný efekt dotací. Negativní vliv dotací na výsledek hospodaření byl prokázán na zkoumaném vzorku v případě dopadů OPPI dotací v pekárenském oboru, kde se jednalo o velmi rozsáhlé a finančně náročné investice. V tomto důsledku došlo k jeho snížení. Dotace snížily výsledek hospodaření i v podnicích výrobců krmiv podpořených ze zdrojů PRV. Stejně tak Freel¹³ uvádí průměrný efekt investic na zisk jako záporný. V některých výrobních oborech byl potvrzen pozitivní vztah. Jedná se o podpořené podniky v rámci PRV v oboru zpracování ovoce a zeleniny a mlékárenského průmyslu.

Provedená analýza prokázala i různorodost dopadů dotací na tržby podniků. Pozitivní dopad se projevil u zpracovatelů ovoce a zeleniny a výrobců ostatních potravinářských výrobků (podpořených z PRV) a výrobců mlýnských výrobků (podpořených z OPPI). Řada autorů také potvrzuje pozitivní dopad na tržby. Například

---

⁸ DAVIES, Amanda – KOCHHAR, Ashok, Manufacturing best practice and performance studies: a critique, *International Journal of Operations and Production Management*, 2002, 22, 3, s. 289.

⁹ CERQUA, Augusto – PELLEGRINI, Guido, Do subsidies to private capital boost firm's growth? A multiple regression discontinuity design approach, *Journal of Public Economics*, 2014, 109, s. 124.

¹⁰ BERNINI, Cristina – PELLEGRINI, Guido, How are growth and productivity in private firms affected by public subsidy? Evidence from a regional policy, *Regional Science and Urban Economics*, 2011, 41, s. 260.

¹¹ FREEL, Mark, S. – ROBSON, Paul, J. A., Small firm innovation, growth and performance, *International Small Business Journal*, 2004, 14, s. 567.

¹² HEUNKS, Felix, Innovation, Creativity and Success, *Small Business Economics*, 1998, 10, s. 266.

¹³ FREEL, M. S. – ROBSON, P. J. A., Small firm innovation, growth and performance, c. d., s. 569.

Bernini a Pellegrini¹⁴, Roper¹⁵. Dotace negativně ovlivnily tržby podniků mlýnského průmyslu, výrobců krmiv a mlékárenského průmyslu (podpořených z OPPI), stejně jako uvádí Harris a Robinson¹⁶ (2006) či Bergström¹⁷. Existují i studie, které však tuto vazbu vůbec nepotvrdily – Geroski¹⁸.

Cílem investičních podpor v potravinářství bylo oživení investičních aktivit, které jsou v potravinářském průmyslu považované za nízké. V tomto důsledku došlo v řadě výrobních oborů ke statisticky významnému nárůstu hodnoty fixních aktiv. Pozitivní vliv na růst stálých aktiv uvádí i studie Berniniho a Pellegriniho¹⁹.

Dle analýzy přispěly investiční dotace k růstu produktivity práce v podnicích zpracovávajících ovoce a zeleninu, a to v případě dopadů PRV dotací, a u podniků mlýnské výroby podpořených z OPPI. Dotace ale produktivitu práce snížily v podnicích mlýnské a krmivářské výroby podpořených z PRV. Při analýze dopadů OPPI dotací byl zjištěn pokles produktivity práce v mlékárenském průmyslu a ve výrobě ostatních potravinářských výrobků. Z prostudované zahraniční literatury rovněž vyplývá rozdílnost těchto dopadů. Pozitivní vztah byl uveden např. autory Medonos et al.²⁰, negativní naopak Del Monte a Papagni²¹.

Závěr

Cílem příspěvku bylo vyhodnotit dopady investičních podpor na ekonomiku podniků potravinářského průmyslu. Konkrétně se jedná o dopady v rámci PRV 2007–2013, opatření I.1.3 Přidávání hodnoty zemědělským a potravinářským produktům, a komplexně v rámci OPPI 2007–2013. Cíl byl naplněn pomocí fixed effect modelu.

Bylo zjištěno, že v oborech, které byly nejvíce podpořeny dotacemi (v případě PRV masný a mlékárenský průmysl; OPPI výroba ostatních potravinářských výrobků, nápojů a pekárenský průmysl), dotace vůbec nepřispěly, či pouze minimálně, k vyšší výkonnosti těchto oborů. Se zřetelem k nepříznivé ekonomické situaci masného a pekárenského průmyslu lze dopady považovat za nedostačující. Naopak podniky výrobních oborů, které byly podpořeny méně, dokázaly své investice efektivněji využít ve prospěch ekonomiky (např. zpracovatelé ovoce a zeleniny či výroby ostatních potravi-

---

¹⁴ BERNINI, C. – PELLEGRINI, G., How are growth and productivity in private firms affected by public subsidy? Evidence from a regional policy, c. d., s. 262.

¹⁵ ROPER, Stephen, Product Innovation and Small Business Growth: A Comparison of the Strategies of German, UK and Irish Companies, *Small Business Economics*, 1997, 9, 6, s. 534.

¹⁶ HARRIS, Richard – ROBINSON, Catherine, Industrial Policy in Great Britain and its Effect on Total Factor Productivity in Manufacturing Plants, 1990–1998, *Scottish Journal of Political Economy*, 2004, 51, 4, s. 528.

¹⁷ BERGSTRÖM, Fredrik, Capital Subsidies and the Performance of Firms, *Small Business Economics*, 2000, 14, s. 192.

¹⁸ GEROSKI, Paul A. – MACHIN, Stephen J. – WALTERS, Christopher F., Corporate growth and profitability, *Journal of Industrial Economics*, 1997, 45, 2, s. 171.

¹⁹ BERNINI, C. – PELLEGRINI, G., How are growth and productivity in private firms affected by public subsidy? Evidence from a regional policy, c. d., s. 262.

²⁰ MEDÓNOS, Tomáš – RATINGER, Tomáš – HRUŠKA, Martin – ŠPIČKA, Jindřich, The Assessment of the Effects of Investment Support Measures of the Rural Development Programmes: the Case of the Czech Republic, *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 2012, 4, 4, s. 43.

²¹ DEL MONTE, Alfredo – PAPAGNI, Erasmo, R&D and the growth of firms: empirical analysis of a panel of Italian firms, *Research Policy*, 2003, 32, s. 1007.

nářských výrobků ze zdrojů MZe nebo výrobci mlýnských a škrobářenských výrobků podpořených z MPO). Dotace PRV přispěly ke zvýšení výkonnosti podniků oboru zpracovatelů ovoce, zeleniny a ostatních výrobků, negativní dopady na výkonnost byly zaznamenány v mlýnském a krmivářském oboru. S ohledem na objem čerpaných prostředků jsou nedostačující dopady v masném, mlékářském a nápojovém průmyslu. Dotace OPPI významně přispěly k vyšší výkonnosti podniků mlýnského průmyslu. Negativně se čerpání podpor projevilo v mlékárenství a výrobě ostatních výrobků. Neadekvátní vzhledem k objemu čerpaných prostředků jsou dopady v pekárenském a nápojovém průmyslu.

V kontextu s ekonomickou pozicí jednotlivých oborů by se však jevílo jako žádoucí posílení podpory masného, mlékářského a pekárenského průmyslu. V oborech přetrvává pokles počtu pracovníků, nízká produktivita práce a nízké mzdy pracovníků. Přesto se obory významně podílejí na tržbách potravinářského průmyslu. Vzhledem k tomu, že prioritou podpor je příspěvek ke snížení nezaměstnanosti a zvýšení produktivity práce, která je v zemědělsko-potravinářském sektoru problematická, jeví se jako žádoucí směřovat subvence právě do těchto výrob.

Při komplexním vyhodnocení podpor, resp. jejich příspěvku ke zvýšení výkonnosti potravinářského sektoru, je lze považovat za méně účinný nástroj s diferencovanými účinky mezi výrobními obory a s vlivem charakteristik dotace v daném výrobním oboru. Obecně dotace přispěly k růstu fixních aktiv podniků, čímž podniky rozvinuly svůj technický potenciál a inovovaly technologie na finální úpravy produktů (balení, značení) apod. Tyto zdroje však nebyly vždy efektivně využívány, vzhledem k tomu, že se významně neprojevíly na ostatních produkčních indikátorech.

Prameny a literatura

- ARELLANO, Manuel, *Panel Data Econometrics*, Oxford: Oxford University Press 2003, s. 231.
- BERNINI, Cristina – PELLEGRINI, Guido, How are growth and productivity in private firms affected by public subsidies? Evidence from a regional policy, *Regional Science and Urban Economics*, 2011, 41, s. 253–265.
- BERGSTRÖM, Fredrik, Capital Subsidies and the Performance of Firms, *Small Business Economics*, 2000, 14, s. 183–193.
- CERQUA, Augusto – PELLEGRINI, Guido, Do subsidies to private capital boost firm's growth? A multiple regression discontinuity design approach, *Journal of Public Economics*, 2014, 109, s. 114–126.
- DAVIES, Amanda – KOCHHAR, Ashok, Manufacturing best practice and performance studies: a critique, *International Journal of Operations and Production Management*, 2002, 22, 3, s. 289–305.
- DEL MONTE, Alfredo – PAPAGNI, Erasmo, R&D and the growth of firms: empirical analysis of a panel of Italian firms, *Research Policy*, 2003, 32, s. 1003–1014.
- FREEL, Mark, S. – ROBSON, Paul, J. A., Small firm innovation, growth and performance, *International Small Business Journal*, 2004, 14, s. 561–575.
- GEROSKI, Paul A. – MACHIN, Stephen J. – WALTERS, Christopher F., Corporate growth and profitability, *Journal of Industrial Economics*, 1997, 45, 2, s. 171–189.
- GREENE, William, H., *Econometric Analysis*, New Jersey: Prentice Hall 2000, s. 1004.
- HARRIS, Richard – ROBINSON, Catherine, Industrial Policy in Great Britain and its Effect on Total Factor Productivity in Manufacturing Plants, 1990–1998, *Scottish Journal of Political Economy*, 2004, 51, 4, s. 528–543.

- HEUNKS, Felix, Innovation, Creativity and Success, *Small Business Economics*, 1998, 10, s. 263–272.
- JARQUE, Carlos. M. – BERA, Anil, K., Efficient tests for normality, homoscedasticity and serial independence of regression residuals, *Economics Letters*, 1980, 6, 3, s. 255–259.
- MEDONOS, Tomáš – RATINGER, Tomáš – HRUŠKA, Martin – ŠPIČKA, Jindřich, The Assessment of the Effects of Investment Support Measures of the Rural Development Programmes: the Case of the Czech Republic, *Agris on-line Papers in Economics and Informatics*, 2012, 4, 4, s. 35–47.
- MENRAD, Klaus, Innovations in the food industry in Germany, *Research Policy*, 2004, 33, 6–7, s. 845–878.
- ROPER, Stephen, Product Innovation and Small Business Growth: A Comparison of the Strategies of German, UK and Irish Companies, *Small Business Economics*, 1997, 9, 6, s. 523–537.
- SKURAS, Dimitris – TSEKOURAS, Kostas – DIMIRA, Efthalia – TZELEPIS, Dimitris, The Effects of Regional Capital Subsidies on Productivity Growth: A Case Study of the Greek Food and Beverage Manufacturing Industry, *Journal of Regional Science*, 2006, 46, 2, s. 355–381.
- WOOLDRIDGE, Jeffrey, M., *Introductory Econometrics: A Modern Approach*, USA 2009, s. 881.

POKUSY O APLIKACI TRŽNÍCH PRVKŮ V ZEMĚDĚLSTVÍ KOMUNISTICKÝCH STÁTŮ STŘEDNÍ EVROPY (60.–80. LÉTA 20. STOLETÍ): SROVNÁNÍ ČSSR A MLR

ATTEMPTS TO APPLY MARKET ELEMENTS IN THE AGRICULTURE OF COMMUNIST STATES
OF CENTRAL EUROPE, 1960s–1980s: A COMPARISON BETWEEN
THE CZECHOSLOVAK SOCIALIST REPUBLIC AND HUNGARIAN PEOPLE'S REPUBLIC

Martin Kopeček

Abstrakt: Příspěvek identifikuje a porovnává prvky tržního hospodářství aplikované v zemědělském sektoru dvou socialistických zemí, ČSSR a MLR, v poststalinické době. Zaměřuje se primárně na oblast zemědělských družstev, jako specifického sektoru národního hospodářství se zvláštním statutem. Aplikaci protržních opatření klade do kontextu hledání ideálního socioekonomického uspořádání poststalinické doby v socialistických státech střední a východní Evropy. Neopomíjí historické kontexty obou zemí – jejich odlišnosti i podobnosti.

Abstract: The aim of this contribution is to identify and compare elements of market economy which were introduced into the agriculture sector of two socialist countries, namely Czechoslovakia and Hungary, during the post-Stalinist period. The author focuses on agricultural cooperatives as a specific sector of national economy which had a special status. Introduction of pro-market measures is studied within a wider context of search for an optimal socioeconomic arrangement in the socialist states of Central and Eastern Europe in the post-Stalinist era. Differences and similarities in the historical development of the two countries, Czechoslovakia and Hungary, are taken into account.

Klíčová slova: JZD; socialistické zemědělství; zemědělská družstva; NEM; tržní socialismus; chozrazčot; záhumenkové hospodářství; přidružená výroba; maďarské zemědělství.
Keywords: Unified Agricultural Cooperatives (JZD); socialist agriculture; agricultural cooperatives; New Economic Mechanism (NEM); market socialism; khozraschyot; croft economy; associated production; Hungarian agriculture.

Příspěvek byl podpořen Grantovou agenturou Univerzity Karlovy (projekt č. 235115, Řízení československých zemědělských družstev v období „normalizace“ jako „třetí cesta“ reformy hospodářství).

Úvod

Proč právě tržní prvky a jejich zavádění bylo od 60. let 20. století považováno za lék na neduhy socialistického zemědělství? V čem tkvěla jejich atraktivita a přesvědčení o nutnosti jejich aplikace? Jako protržní opatření lze chápat taková opatření, kterými se do direktivně řízené ekonomiky stalinského typu zavádějí prvky charakteristické pro tržní hospodářství, obvyklé v zemích západního kapitalismu.¹ Zjednodušeně řeče-

¹ KORNAI, János, *The Socialist System. The Political Economy of Communism*, Princeton 1992, s. 383–386.

no lze jakékoli deregulační snahy vedoucí k omezení role centrálních státních orgánů v řízení ekonomiky označit za protržní. Státy, v nichž koncem 50. let došlo k pozvolnému opuštění tohoto direktivního modelu organizace zemědělství (Československo, Maďarsko, NDR), postupně přecházely na jiné modely organizace.² Dosavadní administrativně-direktivní model řízení byl vystřídán modelem nepřímým.³ Namísto systému založeného na předepsaných povinných dodávkách a diferencovaných výkupních či nákupních cenách byly zavedeny jednotné ceny.⁴ Direktivní systém výkupu byl nahrazen státním nákupem, který se uskutečňoval na základě smluv mezi družstvy a nákupními nebo zpracovatelskými podniky.⁵ V souladu s načrtnutým procesem došlo k postupnému minimalizování závazných plánových položek daných podnikům státním plánem. Podniky získávaly větší míru autonomie v tvorbě svých podnikových strategií. Role státu a centrálních orgánů se posunula do pozice regulátora, využívajícího více makroekonomické než administrativní způsoby řízení. Avšak hlavní atributy volné tržní ekonomiky – konkurenční prostředí volného trhu, volně stanovené ceny vstupů i výstupů, rozvolnění nucených direktivních vazeb mezi zemědělskými výrobci, zpracovateli a konečně i spotřebiteli – zůstávaly zahaleny v mlze komunistické ideologie. Jak v Československu ukázal rok 1968, debata o nich nebyla žádoucí, neboť příliš podryvala základy ideologie komunistických států.⁶ Navzdory liberalizujícím se podmínkám v socialistickém zemědělství byla mocenská autorita komunistických stran nadále udržována.

Pro účely tohoto příspěvku zúžíme oblast celého zemědělsko-potravinářského sektoru obou sledovaných států na oblast zemědělských družstev, která byla dominantním producentem.⁷ Díky své právní struktuře odlišující se od ostatních podniků socialistického hospodářství byla zemědělská družstva vhodnou půdou pro uplatňování protržních prvků. Družstva měla být dobrovolnými organizacemi zemědělských výrobců. Vedle organizace a systému řízení měla družstva i jiná pravidla pro fungování v národním hospodářství.⁸ I po opuštění administrativně-direktivního modelu měla předepsané státní plány nákupu, avšak položky komodit v nich se časem snižovaly (např. v ČSSR v roce 1989 byly už jen dvě). Družstva disponovala samostatným

---

² SWAIN, Nigel, A Framework for Comparing Social Change in Post-Socialist Countryside, Eastern European Countryside, 4, 1998, s. 9–11. Administrativně-direktivní model se nadále aplikoval mimo SSSR ještě v Rumunsku, Bulharsku a Albánii.

³ Administrativně-direktivní model řízení zemědělství neboli „stalinský model“ byla organizace zemědělské výroby importovaná ze SSSR. Typické pro něj byly direktivně stanovené dodávky do státních fondů za ceny výhodné pro stát. Dodávky byly detailně rozepsány každému zemědělskému výrobcí (družstvu nebo soukromníkoví). Samostatné řízení družstev bylo omezeno místním národním výborem, stranicovou organizací a jejich nadřízenými orgány.

⁴ Za nižší výkupní ceny byly mezi lety 1953–1959 realizovány povinné dodávky státu, za vyšší nákupní pak produkce prodaná po splnění povinných státních dodávek. Více PRŮCHA, Václav, a kol., Hospodářské dějiny Československa, sv. II, Praha 2003, s. 437.

⁵ TÝŽ, Hospodářské dějiny Československa, sv. II, Praha 2003, s. 439.

⁶ OLIČ, Jan, Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století. Nepublikovaná diplomová práce, Praha: Vysoká škola ekonomická 2013, s. 44. Srov. eroze komunistické ideologie v podmínkách živelné liberalizace ekonomiky, viz ASZTALOS-MORELL, Ildikó, Emancipation's Dead-End Roads, Uppsala 1999, s. 89.

⁷ Viz přílohy, tabulka č. 2a, 2b.

⁸ CHOMA, Dimitrij, Družstevní sektor v přestavbě československé ekonomiky, Zemědělská ekonomika, 1988, 34, č. 3, s. 148–149.

rozpočtem, provoz družstvo hradilo z utržených prostředků za své produkty a ze zisků dotovalo fondy ke svému dalšímu rozvoji. Do státního rozpočtu odvádělo zemědělskou daň a daň z pozemků. Čas od času mohla družstva počítat s investičními dotacemi. Počítat mohla v tomto směru i s bankovními úvěry – na investice, a dokonce i na provoz. Celkově stát zemědělská družstva dotoval poměrně významně, většinou však nepřímo úpravou cen vstupů (materiál, průmyslové výrobky), případně výstupů (diferenciální příplatky k tržbám pro podniky z klimaticky znevýhodněných míst).⁹ K přímým intervencím docházelo v případě zaostávajících družstev, jejichž situace se ale častěji řešila přiřčením k úspěšnějšímu družstvu.

Příspěvek je součástí širší debaty o fungování zemědělství a o životě na venkově v postkolektivizační době v zemích střední Evropy. Snaží se tematizovat kulturně-ekonomický zlom poststalinické doby v těchto státech a hledání udržitelných modelů daných rámcem socialistického uspořádání. Práce vychází z odborné literatury, dobové odborné literatury a tiskových dokumentů. Text odkazuje na tabulky, které jsou v příloze.

1. Podmínky obou zemí před nástupem kolektivizace

Přechod k poststalinické organizaci zemědělské výroby byl jen stěží uskutečnitelný bez změn provedených v předcházejícím období. Během let kolektivizace došlo k významným sociálním i ekonomickým změnám. Marginalizovány byly jiné formy zemědělské výroby než ty organizované státem. Původní venkovské identity, jejichž podstatným rysem bylo samozásobitelství nebo udržitelnost hospodářství, byly v této době vytlačeny. Potlačeny byly také lokální, zpravidla družstevní, sítě zemědělců různého typu. Kolektivizace znamenala v důsledku podřízení většiny zemědělské výroby státem řízenému trhu.¹⁰ Zemědělci se museli podřídit novému systému, který všechny oblasti venkovského života nesmírně kvantifikoval.¹¹ Z dříve samostatně hospodařících drobných zemědělců, jejichž pozice byla v obou státech posílena pozemkovými reformami po 2. světové válce, se stávali námezdní pracovníci, kteří se organizací svého života začali stále více podobat lidem ve městech.¹²

V období po druhé světové válce měly obě země co do struktury držby zemědělské půdy poněkud odlišný charakter. Maďarsko, na rozdíl od Československa, bylo jediným státem střední Evropy, kde v meziválečném období neproběhly pozemkové reformy. Držba půdy byla koncentrována především mezi velkostatky, jež vlastnili zejména aristokraté.¹³ V různých vztazích pracovala na této půdě většina venkovského obyvatelstva, které k užití nestačila vlastní drobná držba. Menšina půdy patřila středním a menším samostatně hospodařícím zemědělcům. Po druhé světové válce proběhla pozemková reforma, která rozdělila půdu velkostatků mezi malé a střední rolníky.¹⁴ Z této agendy těžila svou popularitu Maloroľnická strana, která však byla

⁹ Srov. CHOMA, Dimitrij, *Stručný průvodce ekonomikou JZD*, Praha 1963.

¹⁰ Srov. ASZTALOS-MORELL, I., *Emancipation's Dead-End Roads*, c. d., s. 137–139.

¹¹ LAMPLAND, Martha, *The Object of Labour*, Chicago 1995, s. 337–338.

¹² Srov. přílohy, tabulky č. 1 a 2.

¹³ ASZTALOS-MORELL, I., *Emancipation's Dead-End Roads*, c. d., s. 48–49.

¹⁴ Viz přílohy, tabulka č. 1a.

postupně zlikvidována komunisty. Komunisty prosazovaná kolektivizace zemědělství probíhala nuceně a za velké nevole malých a středních rolníků, kteří tím přicházeli o svoji nedávno nabytou moc a společenský status. Kolektivizace zde nacházela ještě daleko méně příznivců než v Československu. Chaos spojený s kolektivizací a sovětizací zemědělství vyvolával krizi zásobování potravinami a přispěl ke zvyšujícímu se společenskému napětí, jež vyústilo roku 1956 v maďarské povstání.

Československo mělo ve stejné době za sebou dvě pozemkové reformy. Už v meziválečném období díky první z nich významně posílili střední a menší zemědělci. Poválečná, ve třech vlnách provedená, 2. pozemková reforma rozdělila půdu vyhnaných Němců a „zrevidovala“ rozsah půdy držené velkými vlastníky (velkostatky). Její poslední vlna provedená již po Únoru 1948 rozdělila všechny statky nad 50 ha. Celkově tyto změny posílily zejména střední rolníky, avšak polepšili si i ti nejméně majetní – malí rolníci a bezzemci. Ani v programu předúnorové KSČ se nepočítalo s kolektivizací, prioritou bylo pro komunisty pozemkovými reformami získat především menší rolníky. Změna postoje KSČ směrem ke kolektivizaci nastala až v roce 1949 s nastupující sovětizací. Kolektivizaci podporovali na vesnici ti nejméně majetní zemědělci, případně i dělníci (tzv. kovorolníci), kteří odtud dojížděli za prací do měst. Z těchto skupin se rekrutovali první členové JZD, kteří i dále aktivně napomáhali v další kolektivizaci venkova. Většina obyvatel venkova však hleděla na tyto změny s despektem. Kolektivizace probíhala často nedobrovolně, v mnoha případech za pomoci násilných prostředků.

2. Přejchod na nový systém

V podmínkách zemí střední Evropy ignoroval administrativně-direktivní systém dosavadní způsoby organizace a fungování zemědělské výroby. V průběhu několika málo let se ukázal jako nevhodný.¹⁵ V případě jeho opuštění však vyvstávala otázka, jakým způsobem zemědělství řídit. Prioritně přitom nesmělo dojít ke ztrátě vlivu komunistické strany na důležitý sektor.¹⁶ Zároveň se zemědělská výroba a její organizace musely výrazně zefektivnit, aby byly schopny pokrývat stále se zvyšující poptávku po zemědělských produktech. Zefektivnění měla přinést zvýšená autonomie zemědělských organizací v jejich ekonomické činnosti, vzdáleně připomínající zapovězené podnikání a orientaci na zisk, běžné v kapitalistických firmách. To však předpokládalo jiný způsob kontroly než dosavadní administrativně-direktivní. Při existenci společného socialistického trhu se tímto prostředkem staly nepřímé ekonomické nástroje, kterými by ústřední plánovací orgány výrobní jednotky řídily. Primitivní ekonomismus kolektivizační doby vystřídal ekonomismus složitější.

Upuštění od nucené kolektivizace a direktivního modelu bylo v Maďarsku výrazně spojeno s pacifikací společnosti po potlačení lidového povstání. Návrat k samostatnému soukromému hospodaření po roce 1956 (jako v Polsku) se zde nekonal, avšak nevrátily se ani přístupy typické pro první polovinu 50. let 20. století. Situaci na venkově režim cíleně uklidňoval, do zemědělských družstev nyní mohli vstupovat bývalí

---

¹⁵ SWAIN, N., *A Framework for Comparing Social Change*, c. d., s. 9.

¹⁶ KORNAI, J., *The Socialist System*, c. d., s. 388.

větší zemědělci, a dokonce i lidé dříve označovaní jako kulaci. Zemědělská družstva se během několika málo let stala respektovanými centry zemědělské výroby. Zvláštností byla oproti Československu role záhumenkového hospodaření vycházející z předválečné tradice souběhu práce na velkostatku a vlastním záhumenku.¹⁷ Členům družstva byly tímto způsobem kompenzovány nízké příjmy vyplácené družstvem. Postupem doby role záhumenků v maďarském zemědělství ještě stoupla, když je začala státní politika chápat jako protržní nástroj zefektivňování zemědělské výroby.

V Československu proběhla ve druhé polovině 50. let zásadní druhá vlna kolektivizace. Její průběh byl poklidnější než té z první poloviny dekády. Byla prováděna za změněných okolností destalinizace a snažila se vyvarovat minulých, zejména násilných, excesů. I v Československu mohli být v této době do družstev přijímáni bývalí větší zemědělci nebo předtím stigmatizovaní kulaci. Oproti Maďarsku byly dříve nejisté odměny vyplácené za pracovní jednotky průběžně nahrazeny tarifními platy. U družstev, která na tarifní odměňování zatím nepřešla, bylo alespoň dosaženo průběžného proplácení odměn. Celkově sílil tlak na zvyšování mezd a jejich přibližování hodnotám v průmyslu, družstevníci byli také zahrnuti do systému sociálního pojištění. Z družstevníků se stávali více zaměstnanci a méně hospodáři. Na rozdíl od Maďarska se fixními tarifními platy postupně omezovala i plocha záhumenků.¹⁸

3. Nový model a jeho fungování v obou zemích v 60.–80. letech 20. století

Obě sledované země v podobné době upustily od administrativně-direktivního modelu organizace zemědělství a nastoupily cestu hledání jiného modelu zajišťujícího stabilitu a prosperitu při současném respektování podmínek a nároků jeho důležitých účastníků (autorita strany a její ideologie, zájem na zajištění bezproblémového zásobování, zlepšení podmínek života lidí na venkově). V návaznosti na nová pravidla daná koncem 50. let (v Československu zejména novelizace zákona o JZD z roku 1958 či podobná úprava zákona o zemědělských družstvech kodifikovaná v téže době v Maďarsku) pokračoval trend zavádění nepřímých mechanismů kontroly nad zemědělskými organizacemi. Ve druhé polovině 60. let se tento „liberalizační“ proces značně urychlil a spolu s ním došlo i k výraznému růstu zemědělské výroby.¹⁹ To v obou zemích vyústilo v reformní snahy roku 1968, které se vedle zemědělství projeví i v dalších sektorech národního hospodářství. Na rozdíl od Československa se v Maďarsku v roce 1968 podařilo prosadit komplexní reformu hospodářství – Nový ekonomický mechanismus (NEM), která na nejvyšší normativní úrovni otevřela cestu k zavádění tržních prvků v národním hospodářství.²⁰

Toto opatření mj. liberalizovalo pravidla pro činnost zemědělských výrobních jednotek. V případě družstev však byly oslabovány jejich družstevní principy (bylo omezeno nakládání s půdou jejími původními vlastníky). Družstva vystupovala více jako státní organizace rozvíjející samostatnou hospodářskou (podnikatelskou)

¹⁷ ASZTALOS-MORELL, I., *Emancipation's Dead-End Roads*, c. d., s. 35–36.

¹⁸ Viz přílohy, tabulka č. 6.

¹⁹ PRŮCHA, V., a kol., *Hospodářské dějiny Československa*, c. d., s. 439, 370–371.

²⁰ ASZTALOS-MORELL, I., *Emancipation's Dead-End Roads*, c. d., s. 69–76.

činnost. Významně stoupla role družstevního managementu, který se od 2. poloviny 60. let výrazně profesionalizoval. Vedení družstev mohla nyní sjednávat a podepisovat kontrakty nebo samostatně nabízet svou činnost na trhu bez souhlasu místního výboru. Role centrálních plánovacích orgánů byla omezena na vyhlášky, v rámci kterých mohla družstva samostatně rozhodovat o výrobních plánech. Dalším z bodů agendy bylo zrušení omezení v oblasti přidružené výroby u zemědělských organizací. V těchto podmínkách se velmi dařilo různým podnikatelským aktivitám, družstva sama mohla plánovat a nakládat se svým zdroji, soustředit se na rentabilní oblasti výroby či efektivně přesouvat pracovníky z jednotlivých výrobních úseků.²¹

Výrazným protržním jevem bylo zapojení záhumenkového hospodaření členů maďarských zemědělských družstev do národního hospodářství. Záhumenkové hospodaření bylo po roce 1968 zcela legalizováno a skrze mateřská družstva postupně vtěleno do ekonomického systému. Na záhumenkové hospodaření členů družstev mohla být převedena řada činností (zejména ty s vysokou mírou přidané práce), které byly pro družstva nákladné a málo efektivní.²² Pro družstevníky provozující záhumenek byla tato forma vztahu velmi atraktivní, neboť mohli ve své vlastní režii dosáhnout zajímavých výdělků, pokud dohodnutý kontrakt splnili.²³ Práce na záhumenku byla z hlediska hmotné zainteresovanosti na zisku daleko atraktivnější než práce v družstvu. Avšak „záhumenkář“ byl prioritně povinen výsledky své práce nabízet družstvu či skrze něj. Přímo na trh (např. rolnické trhy ve městech) měl vstup velmi omezený, nabízet zde mohl jen své přebytky a stát toto velmi hlídal. Záhumenkové hospodaření bylo populární a soudí se, že stálo za výrazným růstem maďarského zemědělství po roce 1968.²⁴

Československo čekalo po potlačení reformem a nástupu konzervativního křídla v KSČ období normalizace, v němž se možnost otevřeně uplatňovat protržní mechanismy značně minimalizovala. Navrhované komplexní reformy hospodářství se po sovětské invazi neuskutečnily. Přesto bylo zemědělství jednou z oblastí, kterou restriktivní normalizační politika zasáhla asi nejméně. V 70. letech zemědělství pokračovalo v konjunkturu zahájené ve druhé polovině 60. let. Absorbovalo mnoho pracovníků z průmyslu a také mnoho režimem postižených lidí. Ač to nebylo veřejně zdůrazňováno, v zemědělství se pokračovalo v přístupech a politikách nastolených před rokem 1968. Rostl především právě sektor JZD, který velmi těžil z možnosti udržovat neze-

---

²¹ Tamtéž, s. 70–71.

²² „Každý pracovník má vyčleněný záhumenek ½ ha, který používá pro vlastní potřebu. Při individuální výstavbě má pracovník nárok na režijní slevu na materiál a dopravu. Statek nabízí svým pracovníkům možnost výkrmu býků. Přitom statek dodá býčka i jádrové krmivo – pokud ho pracovník požaduje. Cena krmiva se pak odečítá od ceny býka již vykrmeného. Čas výkrmu není určen. Takto vykrmení býčci jsou sledováni, protože jsou to špičkoví jedinci získaní přenosem embryí. Kterýkoliv z nich může být budoucí plemenný býk. Statek tak efektivně realizuje výkrm hovězího masa bez rizika při výrobě a navíc při individuální péči o každý kus. Případný plemenný býk je již čistý zisk podniku.“ KYSELA, J., Cesty za poznáním: Státní statek Agárd, Posázavský družstevník, 1986, 12, č. 1, 2, s. 8.

²³ ASZTALOS-MORELL, I., Emancipation's Dead-End Roads, c. d., s. 39.

²⁴ Viz přílohy, tabulky č. 4a a 5a. Z dat je patrná disproporce mezi podílem záhumenků na celkovém objemu zemědělské půdy a jejich hospodářskými výsledky, které svůj podíl na zemědělské půdě několikanásobně převyšují. Výrazné to bylo zejména v Maďarsku, kde 13,1 % záhumenků vytvářelo téměř 54 % čisté produkce celého sektoru. I v Československu byla výkonnost kategorie jednotlivě hospodařících rolníků (JHR) oproti její rozloze dvojnásobná.

mědělskou přidruženou výrobu, jež nebyla pod kontrolou centrálního plánu.²⁵ Výnos z ní mohla družstva používat pro vlastní rozvoj či vyplácení prémie členům atd. Přidružená výroba se stala těžištěm „podnikatelské“ aktivity a JZD si díky ní vylepšovala svou bilanci.²⁶ Ze strany centrálních orgánů byla přidružená výroba navzdory oficiální rétorice víceméně tolerována.²⁷

Ke komplexnějším snahám ze strany státních autorit o zavádění protržních opatření v zemědělství došlo až po roce 1980 v souvislosti s problémy, se kterými se začal sektor potýkat. Koncem 70. let se v ČSSR tempo růstu zemědělské výroby zpomalilo. Klimaticky několik špatných roků na přelomu 70. a 80. let tento trend ještě umocnilo. I špičky státu a KSČ byly donuceny přemýšlet o změně zemědělské politiky. Počátkem 80. let v návaznosti na vládní Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství (1980) došlo k dalšímu rozvolnění povinných plánů. V 80. letech začínají zemědělské organizace ve větším experimentovat s *chozrazčotem* – systémem, který měl zajistit vyšší hmotnou zainteresovanost pracovníků na hospodářské činnosti organizace.²⁸ Zemědělská družstva rozdělila své provozy do chozrazčotových jednotek, které samostatně nakládaly se svěřenými rozpočtovými prostředky. Odměňování každého pracovníka bylo vázáno na jeho konkrétní pracovní výkony. Chozrazčotové hospodaření – výrazné protržní opatření podporující efektivitu výroby – se stalo důležitým nástrojem, přinejmenším diskurzivně, zamýšlené přeměny československého hospodářství v období československé přestavby.²⁹

Záhumenky hrály v Československu jen zanedbatelnou roli.³⁰ O zvýšení hmotné zainteresovanosti pracovníků se v 80. letech snažil systém chozrazčotního hospodaření a systém zásluhového odměňování (zvýšení podílu pohyblivé, zásluhové složky platu). Jen v některých „nejprogresivnějších“ družstvech došlo k prohloubení hmotné zainteresovanosti.³¹ To nejlépe vystihuje pojem *socialistické péče*, který pocházel z JZD Slušovice. Toto družstvo některé své činnosti, společně s nutnou technikou, delegovalo na své členy, kteří je samostatně a ve své ekonomické režii vykonávali (např. autodoprava). Tato praxe se nejvíce přibližuje maďarskému záhumenkovému systému, kdy družstva pronajímala výrobní prostředky družstevníkům, kteří s nimi ve vlastní režii, avšak kryti družstvem, hospodařili. Nebýt politických změn konce 80. let, nabýval by tento trend v socialistickém zemědělství dále na významu.

Z celkového pohledu lze říci, že ačkoli se zemědělství obou zemí vydalo na cestu zavádění tržních opatření přibližně ve stejné době (srov. Šikovy ekonomické reformy a Nový ekonomický mechanismus), to maďarské zdaleka nečelilo takovým politickým tlakům jako československé v podobě normalizace. Zjednodušeně lze říci, že

---

²⁵ Viz přílohy, tabulka č. 7, v kategorii nejvýkonnějších předních JZD podíl přidružené výroby na zisku dosahoval až 80 %.

²⁶ SENKO, V., Přidružená výroba JZD a vedlejší činnost státních statků v ČSSR, *Zemědělská ekonomika*, 1985, 31, č. 5, s. 466.

²⁷ OLÍČ, J., *Role přidružené výroby*, c. d., s. 62.

²⁸ CHOMA, Dimitrij, Vývoj Jednotných zemědělských družstev jako proces postupného formování chozrazčotně hospodářického podniku, *Zemědělská ekonomika*, 1989, 35, č. 5, s. 391–400.

²⁹ CHOMA, D., Družstevní sektor v procesu přestavby, c. d., s. 147–159.

³⁰ Viz přílohy, tabulka č. 6.

³¹ TRNKA, František – ČUBA, František, Motivace k zavádění vědeckotechnických poznatků do praxe, *Zemědělská ekonomika*, 1985, 31, č. 9, s. 803.

různé protržní mechanismy mohlo zavádět řízeně a plynuleji. V československém zemědělství se různé protržní prvky pohybovaly daleko více v šedé zóně praktik managementu zemědělských organizací, s různou mírou tolerance ze strany plánovacích a stranických autorit. Politicky se možnost jejich aplikace otevřela až ve druhé polovině 80. let – v době československé přestavby.

Všechny tyto liberalizační snahy a trendy ovlivňující československé zemědělství v době přestavby lze sledovat z maďarské perspektivy, kde měli s jejich aplikací již téměř dvě desetiletí zkušeností. Avšak toto dvacetiletí liberalizace a aplikace tržních principů v maďarském zemědělství mělo své důsledky. V souvislosti s širší ekonomickou recesí (Maďarsko bylo velký zemědělský exportér i do kapitalistických států) druhé poloviny 80. let způsobila spirála vládních liberalizačních opatření aplikovaná na její řešení i postupnou demontáž komunistické ideologie. Reformami ekonomického řízení z roku 1985 byl trh deregulován. To se projevilo vzrůstem nákladů a snížením státních subvencí. V situaci, kdy bylo velmi těžké získat půjčky na provoz a investice, přistoupil management zemědělských organizací k řadě, z dnešního pohledu, podnikatelských strategií. Nerentabilní zemědělskou výrobu zaměnil za jinou, výnosnější, často průmyslovou. Organizace podle úvahy rozděloval či úplně vydělal ze svazku původní organizace. V situaci nedostatku kapitálu se nabízela cesta přímých zahraničních investic do socialistické ekonomiky. Maďarský stát to umožnil, a tím legitimoval akumulaci soukromého kapitálu.³² Zásadní politické změny roku 1989 tuto přeměnu jen potvrdily. Vývoj situace v Československu ukazuje sledování podobné, byť velmi opožděné, trajektorie, kterou však před jejím naplněním rázně ukončily zlomové politické události konce roku 1989.

Závěr

Můžeme shrnout, že hlavními protržními aktivitami v Maďarsku bylo záhumenkové hospodaření, podporující hospodaření družstevníků ve vlastní režii s výrobními prostředky pronajatými od družstev. Záhumenkářství v sobě neslo hned několik socioekonomických aspektů – hmotnou zainteresovanost pracovníků, zvýšení intenzity výroby, pokrytí poptávky po pracovních produktech nebo zvýšení kupní síly obyvatel venkova. Opatřením mířícím podobným směrem (byť ne tak radikálním) byl od počátku 80. let v Československu zaváděný chozrazčot. V ČSSR zavádění chozrazčotu (jinak známého již od 60. let) naráželo na poměrně robustní tarifní systém odměňování, ustavovaný od druhé poloviny 60. let a v dobách normalizace stabilizující politické uspořádání státu. *Socialistická péče* známá z JZD Slušovice byla jedinečným případem rozvinutí *chozrazčotu* a nejpodobnější variantou maďarského záhumenkového systé-

---

³² „V MLR byl nedávno schválen nový zákon, který usnadňuje příliv investic ze zahraničí a vytváří lepší podmínky pro iniciativu v ekonomice. [...] Soukromé osoby mohou od 1. 1. 1989 zakládat akciové společnosti. [...] Mohou zaměstnávat až 500 osob. Zahraniční investoři mohou v plném rozsahu přejímat maďarské podniky po předchozím souhlasu ministerstva obchodu a ministerstva financí. [...] Nový zákon má zvýšit příliv zahraničního kapitálu a vyvolat rozmach investic,“ říká ministr spravedlnosti Kalman Kulcsár. „Je to v souladu s potřebami vybudovat kontrolované tržní hospodářství. Rozdíl ve výdělcích, které vzniknou, jsou nutností a odpovídají nové představě o socialismu.“ Posázavský družstevník, 1989, 15, č. 2, 3, s. 10.

mu. Naproti tomu druhá z významných protržních aktivit, totiž přidružená výroba, byla oblíbená v obou zemích. Mezi její socioekonomické aspekty patřilo vylepšení hospodářské bilance družstev v méně regulované oblasti přidružené výroby a vyplnění mezer ve spotřebitelské nabídce. Zemědělská družstva v obou zemích se stala díky své odlišující se právní a ekonomické subjektivitě místy, kde se uplatňovaly protržní aktivity a prvky. Avšak míra intenzity těchto aktivit závisela v daných státech na politických okolnostech.

Prameny a literatura

Tištěné prameny

- CHOMA, Dimitrij, Stručný průvodce ekonomikou JZD, Praha: NPL 1963.
- CHOMA, Dimitrij, Družstevní sektor v přestavbě československé ekonomiky, Zemědělská ekonomika, Praha: ČsAZ 1988, 34, č. 3, s. 147–160.
- CHOMA, Dimitrij, Vývoj Jednotných zemědělských družstev jako proces postupného formování chozrazčotně hospodařícího podniku, Zemědělská ekonomika, Praha: ČsAZ 1989, 35, č. 5, s. 391–400.
- KRAUS, Josef, Sociálně ekonomická přestavba čs. zemědělství, Zemědělská ekonomika, Praha: ČsAZ 1987, 33, č. 10, s. 751–762.
- KYSELA, J., Cesty za poznáním: Státní statek Agárd, Posázavský družstevník, 1986, 12, č. 1, 2, s. 8. Posázavský družstevník, MLR usnadňuje investice ze zahraničí, 1989, 15, č. 2–3, s. 10.
- SENKO, Vlastimil, Přidružená výroba JZD a vedlejší činnost státních statků v ČSSR, Zemědělská ekonomika, Praha: ČsAZ 1985, 31, č. 5, s. 459–470.
- TRNKA, František – ČUBA, František, Motivace k zavádění vědeckotechnických poznatků do praxe, Zemědělská ekonomika, Praha: ČsAZ 1985, 31, č. 9, s. 803–812.

Literatura

- ASZTALOS-MOREL, Ildikó, Emancipation's Dead-End Roads, Uppsala: Uppsala Univ. Library 1999.
- KORNAI, János, The Socialist System. The Political Economy of Communism, Princeton: Princeton University Press 1992.
- LAMPLAND, Martha, The Object of Labour, Chicago: Chicago University Press 1995.
- PRŮCHA, Václav, Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992, sv. 2, Brno: Doplněk 2009.
- OLIČ, Jan, Role přidružené výroby na výkonnosti zemědělství v komunistickém Československu v osmdesátých letech 20. století. Nепublikovaná diplomová práce, Praha: Vysoká škola ekonomická, Národohospodářská fakulta 2013.
- SWAIN, Nigel, Collective Farms as Sources of Stability and Decay in Centrally Planned Economies of East-Central Europe. In: The system of Centrally Planned Economies in Central-Eastern and South-Eastern Europe after World War II and the Causes of its Decay: international pre-congress conference, University of Economics, Prague, March 24–26, Praha: VŠE 1994, pp. 86–135.
- SWAIN, Nigel, Collective farm which work?, Cambridge: Cambridge University Press 1985.

PŘÍLOHY

Tabulka 1 Struktura soukromé držby půdy před nástupem kolektivizace (1949)

Maďarsko (1a)		
%	Závody	Zemědělská půda
Úhrnem (ha)	100	100
do 2,8	46,1	18,4
2,9–5,8	31,8	29,8
5,8–28,8	21,3	44
28,8–57,5	1,5	3,3
57,6–575	0,3	4,5

Československo (1b)		
%	Závody	Zemědělská půda
Úhrnem (ha)	100	100
do 0,5	19,7	1
0,5–2	26,4	5,8
2–5	23,3	15,8
5–10	17	23,7
10–20	10,5	27,3
20–50	2,3	10,7
nad 50	0,8	15,7

Tabulka 2 Struktura držby po nástupu kolektivizace

Maďarsko (2a)				
v %	1953	1961	1984	1989
Státní sektor	23,3	17,9	15,1	14,8
Družstevní sektor	22,8	64,9	71,8	70,3
Privátní sektor	53,9	17,2	13,1	14,9

Československo (2b)					
v %	1950	1953	1960	1970	1980
Státní sektor	7,9	9,4	20,5	29,6	30,9
JZD	9,1	30,8	67,5	60,4	64,8
Privátní sektor	83	59,8	12	10	4,3

Tabulka 3 Vývoj počtu zemědělských družstev

Maďarsko (3a)			
Rok	Počet družstev	Ø plocha (ha)	Ø počet pracovníků
1953	3307	290	58,4
1960	4507	747	211,9
1970	2441	1658	419,9
1980	1338	3477	675,7
1981	1320	3525	676,2

Československo (3b)			
Rok	Počet družstev	Ø plocha (ha)	Ø počet pracovníků
1953	6679	325	57
1960	10 816	453	92
1970	6339	625	134
1980	1746	2476	*
1981	1677	2553	*

Tabulka 4 Vývoj hrubé zemědělské produkce – index

Maďarsko (4a)	
Rok	Index
1950	100
1960	120
1970	146
1980	207

Československo (4b)	
Rok	Index
1936	121
1950	100
1960	107
1970	127
1980	151

Tabulka 5 Podíl soukromého sektoru (včetně záhumenků) na celkové produkci

Maďarsko (5a)			
Rok	% na HZP ³³	% čisté produkce	% z půdy
1986	34,5	53,9	58,4

Československo (5b)		
Rok	% na HZP	% z půdy
1960	29,4	12
1965	21,7	
1970	21,2	10
1975	13,4	
1980	9,8	4,3
1983	9,9	

Tabulka 6 Distribuce záhumenků v ČSSR (6a)

	1965	1975	1983
Na 1000 ha zem. půdy připadá	303 ha	171	92
Výměra na 1 pracovníka	0,42 ha	0,26	0,15

Tabulka 7 Přidružená výroba u JZD v ČSSR
Podíl přidružené výroby (PV) v ČSSR (1983) (7a)

	1981	1982	1983
Podíl PV z výkonů	12,2%	12	12,5
Podíl PV ze zisku	48,5%	28,1	27,7

³³ HZP – hrubá zemědělská produkce.

Zdroje tabulek

- 1a ASZTALOS-MORELL, I., *Emancipation's Dead End Roads?*, Uppsala 1999, s. 49.
- 1b PRŮCHA, V., a kol., *Hospodářské dějiny Československa*, sv. II, Praha 2003, s. 356.
- 2a ASZTALOS-MORELL, I., *Emancipation's Dead End Roads?*, Uppsala 1999, s. 63.
- 2b KRAUS, J., Sociálně ekonomická přestavba čs. zemědělství, *Zemědělská ekonomika*, 1987, 33, č. 10, s. 752.
- 3a SWAIN, N., *Collective farm which work?*, Cambridge 1985, s. 196.
- 3b KRAUS, J., Sociálně ekonomická přestavba čs. zemědělství, *Zemědělská ekonomika*, 1987, 33, č. 10, s. 752.
- 4a SWAIN, N., *Collective farm which work?*, Cambridge 1985, s. 197.
- 4b Vlastní výpočet vypracovaný podle: PRŮCHA, V., a kol., *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*, sv. 2., Brno 2009, s. 428; a VALENTOVÁ, Zuzana, *Transformace zemědělství v ČR*. Nепublikovaná diplomová práce, Brno: Masarykova univerzita 2014, s. 19.
- 5a ASZTALOS-MORELL, I., *Emancipation's Dead End Roads?*, Uppsala 1999, s. 36.
- 5b *Zemědělská ekonomika*, 1985, 31, č. 4, příloha I.
- 6a SWAIN, N., *Collective Farms as Sources of Stability and Decay in Centrally Planned Economies of East-Central Europe*. In: *The system of Centrally Planned Economies in Central-Eastern and South-Eastern Europe after World War II and the Causes of its Decay: international pre-congress conference*, University of Economics, Prague, March 24–26, Praha 1994, p. 99.
- 7a SENKO, V., Přidružená výroba JZD a vedlejší činnost státních statků v ČSSR, *Zemědělská ekonomika*, 1985, 31, č. 5, s. 461.

CHMELAŘSTVÍ NA VELKOSTATKU PERUC NA PŘELOMU 19. A 20. STOLETÍ. VYBRANÉ ASPEKTY PĚSTOVÁNÍ A ZPRACOVÁNÍ CHMELE NA DROBNÉM SEVEROČESKÉM ŠLECHTICKÉM VELKOSTATKU PŘED PRVNÍ SVĚTOVOU VÁLKOU

HOPS PRODUCTION AT PERUC ESTATE IN LATE 19th AND EARLY 20th CENTURY.
SELECTED ASPECTS OF HOPS GROWING AND PROCESSING IN A SMALL,
NOBILITY-OWNED ESTATE IN NORTHERN BOHEMIA BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Václav Zeman

Abstrakt: Panství Peruc u Loun od roku 1814 náleželo děčínským Thun-Hohensteinům, kteří značně pozvedli zdejší hospodaření. Roku 1877 začal velkostatek opět provozovat perucký pivovar ve vlastní režii, od 80. let 19. století se pak na pronajatých dvorech Žerotín a Panenský Týnec začalo s pěstováním a zpracováním chmele. Surovina určená zprvu pouze k vlastní potřebě v peruckém pivovaru se výrazněji od 90. let 19. století uplatnila jako prodejní artikl. Na zvýšenou produkci chmele – v důsledku rozšíření chmelnic a jejich modernizace – pak ve sledovaném období reagovala správa velkostatku výstavbou a vybavením sušáren chmele, nezbytných pro jeho zpracování.

Abstract: Peruc Estate near Louny was since 1814 owned by the Thun-Hohenstein family whose main seat was in Děčín. This family managed to significantly improve the estate's management. In 1877, the estate reopened the Peruc brewery and started to brew beer. In the 1880s, the family rented Žerotín and Panenský Týnec farms and started to grow and process hops. Hops was at first grown only for use in the Peruc brewery but since 1890s, the estate also started to grow it for sale. Higher hops yields, which were the result of expansion of hops fields and their modernisation, later necessitated the construction and operation of hops-drying facilities needed for further hops processing.

Klíčová slova: šlechtický velkostatek; chmelařství; Thun-Hohenstein; Peruc.
Keywords: nobility-owned estate; hops production; Thun-Hohenstein; Peruc.

Tento článek vznikl v rámci projektu Dokumentace historických staveb sloužících pro zpracování chmele (DG16P02B021), podpořeného programem aplikovaného výzkumu Národní a kulturní identita (NAKI II) prostřednictvím Ministerstva kultury České republiky.

Následující studie si klade za cíl formou regionální sondy nahlédnout do způsobu pěstování chmele, jeho následného zpracování a prodeje na menším šlechtickém velkostatku od 80. let 19. století do začátku první světové války. Zvoleno bylo panství Peruc na Lounsku, ve sledované době majetek politicky a společensky exponovaného Františka Thun-Hohensteina (1847–1916), který mimo jiné zastával úřady českého místodržícího či ministerského předsedy rakouské vlády.¹ Ačkoli Peruc nepředsta-

¹ Více srov. GALANDAUER, Jan, František kníže Thun. Místodržící českého království, Praha – Litomyšl 2007.

1 Sklizeň chmele na Lounsku. Zdroj: SOkA Louny, Sbirka fotografií, sign. KV 1/32.

vovala prvořadý velkostatek, nebyla ani součástí thun-hohensteinského fideikomisu, přesto tu od poloviny 19. století zaznamenáváme trvalou snahu pozdvihnout zdejší hospodářství včetně chmelařství.

Poloha peruckého panství umožňuje vhled do chmelařského regionu na rozhraní tehdejšího rakovnického a žateckého kraje. Studie usiluje o zjištění způsobu a rozsahu pěstování chmele a zavádění modernizačních technologií do tohoto oddělení rostlinné výroby včetně navazujícího zpracování suroviny. Obchod s chmelem, tedy zajištění odbytu produktu i nákup suroviny pro potřeby místního pivovaru, je posledním segmentem našeho zájmu. Tato problematika byla doposud zkoumána především v žatecké chmelařské oblasti,² pro perucký velkostatek obdobné studie zatím chyběly.

Velkostatek Peruc v 19. století

Na počátku 19. století byla Peruc drobným zemskodeskovým statkem rozkládajícím se východně od Loun. Roku 1810 sice tehdejší majitel František Kinský rozmnožil perucké majetky přikoupením sousedního statku Slavětín, avšak již v roce 1814 tyto statky

² Srov. zejm. LŮŽEK, Bořivoj, *České chmelařství v 19. století*, Praha 1971; KŘIVKA, Josef, *Výrobní výsledky českého chmelařství v období feudalismu*, Litoměřicko, 8, 1971, s. 101–116; ZINNEROVÁ, Alena, *Český chmelařský spolek a vývoj chmelařství v žatecké oblasti od roku 1894 do roku 1913*, Sborník okresního archivu v Lounech, 4, 1991, s. 29–45; nověji kupř. EBELOVÁ, Ivana – HOLODŇÁK, Petr (edd.), *Žatec*, Praha 2004, s. 420–449 (autorem kapitoly Zdeněk Tempír); POJAR, Vojtěch, *Zelené zlato. Kartelizace chmelařství v českých zemích, 1890–1938*, Praha 2017. Výzkumu se též v současnosti intenzivně věnuje zejména územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu v Ústí nad Labem v rámci projektu NAKI, jemuž je tato studie dedikována.

koupil osvícený a podnikavý hrabě František Antonín Thun-Hohenstein (1786–1873), majitel severočeského panství Děčín. Jeho akvizice tím ale nekončily, v roce 1817 ke zboží na Lounsku připojil ještě statek Vrbičany.³ Roku 1839 postoupil tento majetek do správy nejstaršímu synu, hraběti Františkovi (1809–1870).⁴

Krátce před polovinou století zahrnovalo alodiální panství Peruc společně se statky Slavětín a Vrbičany v severozápadní části rakovnického kraje celkem deset vesnic nebo jejich dílů. V roce 1845 žilo na panství 2672 obyvatel, jejichž většinovým mateřským jazykem byla čeština. Součástí dominikálu bylo devět rybníků, lesy se dělily do tří revírů. Vrchnost hospodařila ve vlastní režii na pěti dvorech a v pěti ovčinech.⁵

Období kolem poloviny 19. století znamenalo pro perucké panství výrazné zlepšení zemědělské produkce zavedením pokrokových metod, které byly spojeny zejména s osobou správce velkostatku Antonína Emanuela Komerse (1814–1893). Ten do thunských služeb nastoupil v roce 1832 a následně mu František Antonín Thun umožnil zahraniční studia na vyhlášené zemědělské akademii v Hohenheimu.⁶ Po jejich absolvování se Komers stal roku 1839 správcem dvora Slavětín. Když se zde osvědčil, byl roku 1840 jmenován ředitelem panství Peruc, v roce 1844 se stal ředitelem ústřední správy thunských velkostatků. Za poměrně krátkou dobu působení ve funkci ředitele peruckého velkostatku položil základy rentabilnímu hospodaření.⁷

Perucký velkostatek byl zaměřen na rostlinnou výrobu, avšak trojhonnou soustavu obohatil Komers o pěstování píce, zároveň omezil úhor a postupně směřoval ke střídavému hospodářství. Ve druhé polovině 50. let zintenzivnilo pěstování cukrovky, přičemž perucký cukrovar se stal významným hospodářským podnikem velkostatku.⁸ V 60. letech došlo za účelem zvýšení zemědělské produkce (především cukrovky) k pronájmu dvorů Pálec a Kokovice od kapitulního statku Vrané (1864) a dvorů Débeř a Milonka od velkostatku strahovského kláštera Pátek (1866). Kromě toho si velkostatek pronajal pozemky perucké a slavětínské fary.⁹ Ze živočišné výroby doznal největšího rozšíření chov ovcí (od roku 1858 merinových). Kromě zmíněného cukrovaru byly na peruckém velkostatku v provozu lihovar a pivovar v Peruci a cihelna v Telcích.¹⁰

³ SOMMER, Johann Gottfried, *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*, Bd 13: Ranokitzer Kreis, Prag 1845, s. 83; SEDLÁČEK, August, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 8, Praha 1996, s. 226–228.

⁴ SOMMER, J. G., *Das Königreich Böhmen*, 13, c. d., s. 83. V důsledku mesaliančního sňatku majetková práva později pozbyl.

⁵ Tamtéž, s. 84–89.

⁶ PŠENÍČKOVÁ, Jana, Antonín Emanuel Komers u děčínských Thunů, in: JUNĚCOVÁ, Jiřina – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (edd.), *Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce*. In memoriam PhDr. Jany Pšeničkové, Praha 2010, s. 40. Srov. též REICH, Edvard, Antonín Emanuel Komers, in: MICHÁLEK, M. (red.), *Zemědělství buditelé. Sběrka životopisů mužů o zemědělství zasloužilých*, Praha 1937, s. 145–183.

⁷ SMÍŠKOVÁ, Helena, *Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808–1844)*, Sborník archivních prací, 22, 1972, s. 393. K tomu více PŠENÍČKOVÁ, Jana, *Velkostatek Peruc v době Komersovců*, in: JUNĚCOVÁ, J. – ROHÁČOVÁ, O. – ŠOUŠA, J. (edd.), *Rekviem*, c. d., s. 60–71. Ke jmenování srov. Státní oblastní archiv v Litoměřicích (dále jen SOA Litoměřice), pobočka Děčín, fond: Velkostatek (dále jen Vs) Peruc, k. č. 7, inv. č. 118, sign. C 20/18.

⁸ PŠENÍČKOVÁ, J., *Velkostatek Peruc*, c. d., s. 60–62; *Velkostatek Peruc, Peruc 1882*, nestránkováno.

⁹ PŠENÍČKOVÁ, J., *Velkostatek Peruc*, c. d., s. 65–66.

¹⁰ Tamtéž, s. 68–69; KOMERS, Anton E., *Landwirthschaftliche Notizen für den Besuch von Tetschen. Mit einem Anhang über Peruc, Ždikau und Skalitz, Tetschen 1865*, s. 33–41.

2 Hlavička dopisního papíru ředitelství peruckého pivovaru, 1901. Zdroj: SOA v Litoměřicích, pob. Děčín, Vs Peruc, k. č. 106, inv. č. 185.

Pěstování chmele na propachtovaných dvorech

Ačkoli v Peruci byl po celé 19. století v provozu pivovar, pěstování chmele se na pozemcích vlastního velkostatku neuskutečňovalo.¹¹ Rostlinná výroba sice představovala hlavní výrobní odvětví zdejšího hospodářství, soustředila se ale na pěstování obilovin a především cukrovky, neboť perucký cukrovar byl zřejmě vůbec největším průmyslovým podnikem velkostatku. Hospodářská správa velkostatku přistoupila k pěstování chmele právě až na pronajatých pozemcích. Pravděpodobně na počátku 80. let k již dříve propachtovaným dvorům na panstvích Pátek nad Ohří a Vrané přibýly dva jihozápadně od Peruce položené herbersteinské hospodářské dvory, Panenský Týnec a Žerotín. Ostatně pozemky i podniky herbersteinského panství Panenský Týnec byly ve druhé polovině 19. století často pronajímány, a to jak parní mlýn v Pacově, tak dvůr v Úhercích či pivovar v Panenském Týnci. Posledně jmenovaný ale již nebyl v provozu a knížeti Schwarzenberkovi jako nájemci sloužil coby sklad piva, proto nebylo nutné jej zásobovat chmelem.¹²

Naopak perucký pivovar, od roku 1877 opět v režii majitele panství,¹³ musel být zásobován dostatečným množstvím výrobních surovin, přičemž pozemky pronajatého žerotínského dvora měly sloužit právě jako chmelnice. Chmel se zde nepochybně pěstoval již dříve, avšak teprve nový nájemce výrobu rozšířil, mimo jiné zvětšením obdělávané plochy.¹⁴ Intenzivnější chmelařství měla podpořit také výstavba nové sušárny chmele v žerotínském hospodářském dvoře v roce 1885.¹⁵ Zatímco Peruc ležela již mimo žateckou oblast chmele, která zaručovala ochranné označení chmele,

¹¹ V roce 1891 se uvádí celková výměra peruckého velkostatku 1982,06 ha, chmelnice zde však zastoupeny nebyly. Srov. PROCHÁZKA, Johann F., Topographisch-Statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen, Prag 1891, s. 596.

¹² PROCHÁZKA, J. F., Topographisch-Statistischer Schematismus, c. d., s. 229.

¹³ Velkostatek Peruc 1882, nestránkováno.

¹⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Peruc, k. č. 106, inv. č. 185, dopis ze 3. 9. 1884.

¹⁵ Tamtéž, k. č. 51, inv. č. 124, sign. D 26 / III 97, spis k výstavbě sušárny chmele, 1885.

a tedy i vyšší výkupní ceny, pronajaté hospodářské dvory Panenský Týnec i Žerotín se rozkládaly na tomto teritoriu. Příslušely do třetí kategorie (žatecký kraj), produkt zde vypěstovaný byl nazýván „žateckým krajským chmelem“.¹⁶

Produkce peruckého chmelařství byla určena především k zásobování vlastního pivovaru.¹⁷ V roce 1884 ze strany ředitelství peruckého velkostatku zaznamenáváme snahu o účast žerotínského chmele na pražské výstavě, kterou ústřední správa thun-hohensteinských velkostatků zamítla s odůvodněním, že produkce chmele na peruckém panství slouží v prvé řadě vlastní potřebě, a účast na výstavě by tak postrádala praktického zdůvodnění.¹⁸ V 90. letech 19. století se veškeré chmelařství realizovalo v Žerotíně.¹⁹ Z odrůd se pěstoval červeňák, ale zřejmě tvořil jen určitou část produkce. Na přelomu 19. a 20. století se situace v peruckém chmelařství proměnila. Většina chmele byla v této době již určena k prodeji a jen menší část putovala do pivovaru. Zda bylo pronajato všech 5,17 ha chmelnic ze statku Panenský Týnec, není zcela zřejmé.²⁰

Největší část ročních výdajů při pěstování chmele představovaly měsíční mzdy nádeníků, z nichž lze též vysledovat intenzitu nádenické práce na chmelnici či při zpracování chmele v jednotlivých měsících, tedy zejména drátkování a zavádění chmele na jaře a jeho sklizeň koncem léta (srpen–září). Počty nádenických pracovníků z dochovaného účetního materiálu ale neznáme.²¹

Tabulka 1 Platby za nádenickou práci v peruckém chmelařství

	1894/1895		1900/1901		1904/1905	
	zl.	kr.	K	h	K	h
červenec	98	61	294	22	303	15
srpen	39	90	417	94	1047	45
září	506	55	78	16	83	8
říjen	5	40	68	20	20	10
listopad	1	60	18	36	163	57
prosinec	28	15	29	84	485	40
leden	0	0	0	0	101	90
únor	24	0	96	50	0	0
březen	13	78	0	0	44	40
duben	148	46	91	16	304	83
květen	183	60	482	48	399	52
červen	236	56	565	36	220	5

Zdroj: SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Peruc, inv. č. 333, 338, 343.

¹⁶ Prováděcí vyhláška č. 237/1907 ř. z. k zákonu č. 102/1907 ř. z.

¹⁷ Produkce omezená na režijní pivovary byla pro šlechtu typická spíše v 18. a na počátku 19. století. LŮ-ŽEK, B., České chmelařství, c. d., s. 5.

¹⁸ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Peruc, k. č. 106, inv. č. 185, dopisy z 23. 8. 1884 a 29. 8. 1884.

¹⁹ Tamtéž, inv. č. 333, s. 107 a inv. č. 794, s. 54.

²⁰ PROCHÁZKA, J. F., Topographisch-Statistischer Schematismus, c. d., s. 229.

²¹ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Peruc, inv. č. 333, 338, 343.

Z ostatních výdajů vyplývají některé další zajímavé informace, které se vztahují k pěstování a zpracování chmele. V srpnu odebral velkostatek 15 metrických centů uhlí, v září to bylo 50 metrických centů hainitu (117 zl.). Začátkem března bylo nutné pořídit 1500 kusů chmelných háků s obalením, v témže měsíci byly nakupovány provazy (246,5 kg), motouz a háky. V červnu bylo v lesovně ve Smradovně nakoupeno užitkové dřevo. Celkové výdaje na chmelařství od července 1894 do června 1895 činily 1931 zl. 59 kr.²²

V roce 1900 bylo schváleno rozšíření chmelnice u Žerotína o zhruba 17 měřic, přičemž náklady činily 2856 zl. 12 kr. O 10 měřic se pak měla chmelnice zvětšit i v Samotíně (lokality „U Smradovny“).²³ Výstavba nové chmelnice se projevila i v účetnictví. Předně to byly nádenické práce v hodnotě 781,25 K, druhý výdaj ve výši 688,42 K se vztahoval k nákupu chmelových sazenic chmele, které v roce 1900 dodal Jindra z Hřivovic. K jejich upevnění se nakupoval motouz.²⁴ V Panenském Týnci mělo v roce 1900 dojít k výstavbě sušárny chmele, roku 1905 k jejímu vnitřnímu vybavení, roku 1907 byla plánována její přestavba.²⁵

Není úplně zřejmé, zda se kolem roku 1900 již na chmelnicích kolem Žerotína drátkovalo. V účetnictví za rok 1900 zaznamenáváme nákup blíže neurčených chmelových tyčí z lesovny ve Smradovně,²⁶ nicméně ve stejné době do Peruce docházely nabídky na prodej drátu pro chmelařské účely. Drát byl obstaráván zřejmě pravidelně z Loun.²⁷ Lounský obchodník se železem a kovy Ludvík Procurator sice nabízel starý telegrafický drát, avšak upozorňoval, že staré dráty jsou zrezivělé, trhají se a praskají. Doporučoval proto dvakrát pálený a tažený drát, ovšem za vyšší cenu.²⁸ Ofertu na starý telegrafní drát obdržel perucký velkostatek kupříkladu také od M. Z. Kodička z Prahy-Poříčí.²⁹

V srpnu 1904 se k provozu chmelařství nakupovalo hnědé uhlí z Vrbna, od září se chystala sklizeň. Tehdy bylo vydáváno 16,20 K za označení chmele, v říjnu 168 K za 24 kusů chmelových žoků Propper z Panenského Týnce či za 16 m pytloviny 11,20 K. V polovině listopadu dostal Bulova z Loun za 300 kg drátu zapláceno 74,13 K. Všechny ostatní výdaje hospodářského roku 1904/05 (až do května 1905) se pak týkaly nádenických mezd. V květnu byl u Bulovy nakoupen drát a háky za 408,72 K, následně dalších 377 kg (158,34 K) a 60 kg drátu (26,04 K). V červnu se nakupovaly 4 kg tabákové esence (8,56 K) a ze Smradovny 18 000 kusů plotových planěk za 361 K.³⁰

V pěstování chmele na počátku 20. století se zaváděly některé modernizační metody do výroby, nejviditelněji v upouštění od pěstování chmele na tyčích a v přechodu k drátěnkám. Také na peruckém panství usilovali o drobná zlepšení, zejména pak správce v Panenském Týnci Anton Bucek. Ten vrchnosti koncem března 1906 ozna-

²² Tamtéž, inv. č. 333, f. 107.

²³ Tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, dopis z 10. 4. 1900.

²⁴ Tamtéž, inv. č. 338, f. 126.

²⁵ Tamtéž, k. č. 116, inv. č. 202, rozpočet výstavby sušárny chmele z června 1900 a dopis z 26. 7. 1905; k. č. 106, inv. č. 185, nedatovaný rozpočet a stavební plán na stavbu sušárny chmele z 20. 7. 1907.

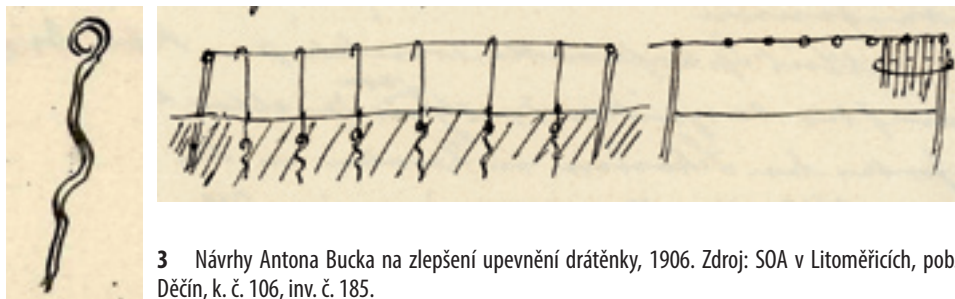
²⁶ Tamtéž, inv. č. 333, f. 107.

²⁷ Srov. kupř. tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, dopis z 20. 12. 1901.

²⁸ Tamtéž, dopis ze 17. 12. 1901.

²⁹ Tamtéž, dopis ze 17. 11. 1901.

³⁰ Tamtéž, inv. č. 343, f. 141.

3 Návrhy Antona Bucka na zlepšení upevnění drátěnky, 1906. Zdroj: SOA v Litoměřicích, pob. Děčín, k. č. 106, inv. č. 185.

moval, že drátkovači jsou s prací hotovi a že zbývá kompletovat asi 80 kop chmelných kolíků v důsledku rozšíření drátěnky na horní Černé oboře. Po dvou haléřích dodával lesník Mohr kolíky, které se ještě musely opatřovat špicí. Bucek proto navrhl místo dřevěného kolíku použít drát a z něho zhotovit kolík s očkem na horním konci. Bucek doporučoval starý pozinkovaný drát, jenž se osvědčil dlouhou životností, namísto obvyklého drátu jako vodícího či zaváděcího, který by se při sklizni nestříhal, ale byl by uskladněn u nejdelších drátů či příslušných sloupů. Přes zimu by pak zůstal venku a na jaře by byl přesunut k příslušným kolíkům.³¹ Pro potřeby chmelařství byla v červnu 1906 objednána stříkačka Herkules-Fix. Sloužila k aplikaci tabákového výtažku na likvidaci škůdců (zejména mšic) parazitujících na chmelu.³²

V dubnu 1907 bylo pro žerotínský dvůr objednáno 11 metrických centů drátu k zavádění chmele, 3 metrické centy háčků a drát na opravu chmelnice (100 kg).³³ Téhož roku drát nabízel H. Bulova z Loun³⁴ či M. Z. Kodiček z Prahy,³⁵ dotazován byl též Ludvík Procurator.³⁶ Zároveň obchodníci s kovem poptávali hospodářskou správu v Peruci kvůli možnému výkupu použitého chmelného drátu.³⁷ V roce 1907 nabízel Václav Kurka z Loun do nové sušárny chmele lísky i dírkované plechy k nim.³⁸

Úroda chmele závisela na mnoha faktorech, přičemž neúrodné roky komoditu značně prodražovaly. Jako jiné zemědělské činnosti, ani peruckému chmelařství se nevyhnuly pohromy způsobené počasím. V polovině srpna 1907 zničil vítr asi 15 měřic chmelové osnovy na poli za lesovnou („Hinter der Försterei“), na levé straně asi 8 měřic a na pravé straně u lesa asi 7 měřic. Strhaný chmel se musel samozřejmě rychle zpracovat, a bylo proto plánováno začít s jeho česáním, jak jen to bude možné.³⁹ Tato událost však zřejmě neměla výraznější dopad na úrodu, neboť v roce 1907 celková produkce žerotínského chmele z peruckého velkostatku činila 4130 kg ve 43 žocích.

³¹ Tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, dopis z 28. 3. 1906.

³² Tamtéž, dopis z 27. 6. 1906. Srov. též EBELOVÁ, I. – HOLODŇÁK, P. (edd.), Žatec, c. d., s. 431. Ke stříkačce Herkules-Fix srov. kupř. zprávu v Samoanische Zeitung, 13, č. 49, z 6. 12. 1913, s. 2.

³³ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Peruc, k. č. 106, inv. č. 185, dopis z 15. 4. 1907.

³⁴ Tamtéž, dopis z 10. 3. 1907.

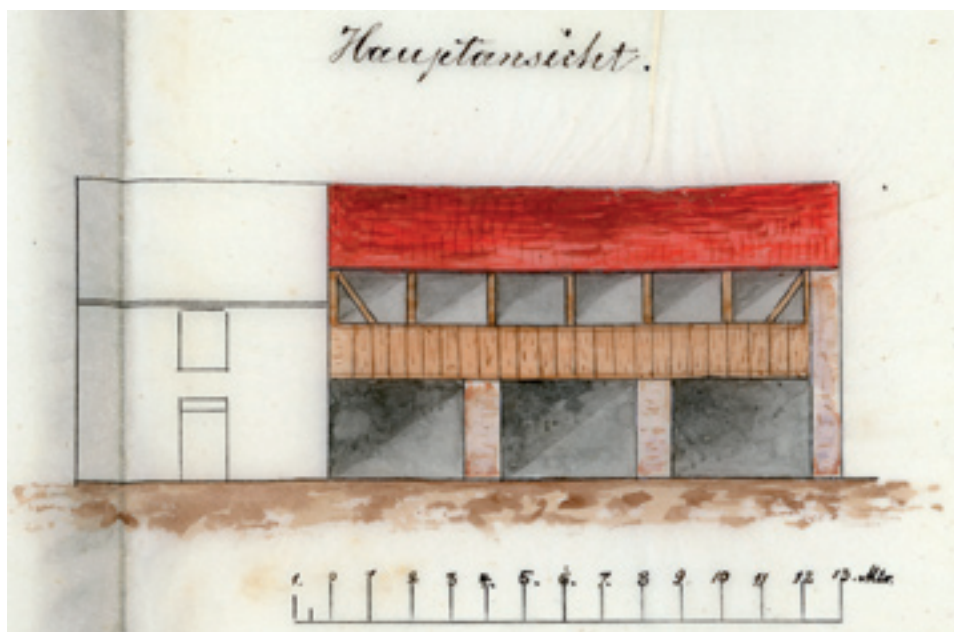
³⁵ Tamtéž, dopis z 9. 3. 1907.

³⁶ Tamtéž, koncept dopisu z 19. 3. 1907.

³⁷ Tamtéž, kupř. dopisy z 2. a 9. 4. 1907.

³⁸ Tamtéž, dopis z 19. 7. 1907.

³⁹ Tamtéž, dopis z 16. 8. 1907.

4 Projekt výstavby sušárny chmele v Žerotíně, pohled, 1885. Zdroj: SOA v Litoměřicích, pob. Děčín, Vs Peruc, k. č. 51, inv. č. 124.

Pouze šest žoků připadlo na vlastní zpracování v peruckém pivovaru, 37 žoků bylo určeno k prodeji.⁴⁰ Prodejní cenu chmele kromě výše úrody určoval v této době již také celosvětový trh⁴¹ i kartely obchodníků.⁴²

Pěstování chmele se odráželo pochopitelně i ve vybavení nástroji či náradím na příslušných hospodářských dvorech. Zatímco na počátku 20. století (1903) na dvoře v Panenském Týnci bylo uskladněno pouze 750 chmelových známek⁴³ a 2 police na sušení chmele, vybavení žerotínského dvora bylo v tomto ohledu nepoměrně bohatší. Potřeby k pěstování chmele byly následující: osnova z drátěných lan, 120 vidlicových háků na osnově, 225 velkých a 180 malých háků, 400 závěsných háků, jedno napínadlo, 9 chmelových žebříků, čtyři vázací stroje na zavěšování provazů, dva Staňkovy chmelové pluhu a jeden žatecký, nákolník, dva chmelové kultivátory, brázdíč a devět průbojníků. Z chmelového náradí bylo v žerotínském dvoře evidováno pět zdviháků chmelových tyčí, tři chmelné koše, devět povlaků na transport chmele, sušárna chmele, 500 chmelových známek (chmelovek), hák na provazy, lopata na uhlí, 230 lísek na sušení chmele a jedna zakrývací plachta.⁴⁴

⁴⁰ Tamtéž, dopis ze 17. 10. 1907.

⁴¹ LŮŽEK, B., České chmelařství, c. d., passim.

⁴² Srov. POJAR, V., Zelené zlato, c. d.

⁴³ Sloužily pro evidenci výkonu česáčů. Srov. EBELOVÁ, I. – HOLODNÁK, P. (edd.), Žatec, c. d., s. 431.

⁴⁴ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Peruc, inv. č. 1316, s. 131.

Zpracování chmele pro potřebu pivovaru ve vlastní režii, obchod s chmelem

Primárním odběratelem žerotínského chmele byl z počátku perucký pivovar. Se zvyšováním produkce se v rostoucí míře uplatnil i obchod mimo panství, tj. prodej na chmelný trh prostřednictvím specializovaných obchodníků s chmelem. Tak v červnu 1884 bratři Beilové, obchodníci s chmelem v Naklěřově, nabízelí perucké správě výkup chmele.⁴⁵ Odpověď neznáme, nicméně výrazněji se žerotínský chmel začal v obchodu uplatňovat zřejmě až od 90. let 19. století. Neuskutečňoval se ale pouze prodej vypěstované komodity do peruckého pivovaru a obchodníkům, nýbrž také nákup z jiných zdrojů pro vlastní potřebu pivovaru v Peruci.

Nepochybně pro potřeby peruckého pivovaru bylo v listopadu 1893 nakoupeno 10 kg chmele od Moritze Proppera z Panenského Týnce za 14 zl. 40 kr. V únoru 1894 bylo ze Žerotína prodáno 569,5 kg chmele (7 žoků) pivovaru v Peruci a 1026,5 kg (12 žoků) Aloisi Bermannovi z Loun. Perucký pivovar nakoupil 22 kg červeňáku v červnu 1894. Po sklizni roku 1894 bylo v říjnu prodáno 19 žoků (1665 kg) Emauelu Leinertovi ze Žatce, 544 kg do Peruce a 48 kg červeňáku do Hříškova. Ze Žerotína byl chmel prodáván i na podzim 1895: v srpnu 647,5 kg do Peruce, v září 8,5 kg tamtéž a 722 kg Leinerovi ze Žatce. V listopadu 1896 nakoupil ze Žerotína 2315 kg chmele David Leiner ze Žatce (1 q se prodával za 82 zl.). V prosinci koupil A. Šesták z Divic 2,64 q chmele. Úroda let 1897 a 1898 byla zřejmě podprůměrná, neboť jediným odběratelem byl perucký pivovar (1897 – 556 kg; 1898 – 665 kg a 18 kg červeňáku). V lednu 1899 odebral Leiner 4,20 q ze Žerotína a 1,98 q z peruckého pivovaru.⁴⁶

Koncem 90. let zaznamenáváme v chmelném obchodě peruckého panství výraznou změnu. V roce 1899 dodal chmel do peruckého pivovaru obchodník Franz Vondörfer z Prahy, stejně jako roku následujícího. Týž v září odebral z pivovaru 1,5 q chmele, v říjnu 90 kg z pivovaru a dalších 10,67 q ze Žerotína. Evidentně tak v průběhu roku 1899 změnil perucký velkostatek obchodního partnera v obchodu s chmelem právě ve prospěch Franze Vondörfera a ten byl až do konce sledovaného období téměř výhradním odběratelem peruckého chmele i dodavatelem této suroviny do zdejšího pivovaru.⁴⁷

Také ve druhé polovině roku 1900 perucký pivovar nakupoval chmel od Fr. Vondörfera, obdobně na podzim roku následujícího. Zatímco v roce 1900 Vondörfer ze Žerotína nakoupil pouze 8,14 q chmele (à 340 K), na podzim 1901 nakupoval 20 q 30,5 kg (à 252 K) a ještě v únoru 1902 z pivovaru 2 q 17,5 kg (à 280 K).⁴⁸ Ačkoli se v této době v účetnictví jako jediný odběratel chmele ze žerotínského dvora uvádí F. Vondörfer z Prahy,⁴⁹ přicházely i další obchodní nabídky.⁵⁰ Některé došly pozitivního ohlasu, neboť kupříkladu v listopadu 1902 koupil 34,49 q žerotínského chmele (à 284 K) Propper z Panenského Týnce, na podzim 1903 odebral 2,67 q perucký pivo-

⁴⁵ Tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, dopis z 22. 6. 1884.

⁴⁶ Tamtéž, inv. č. 963.

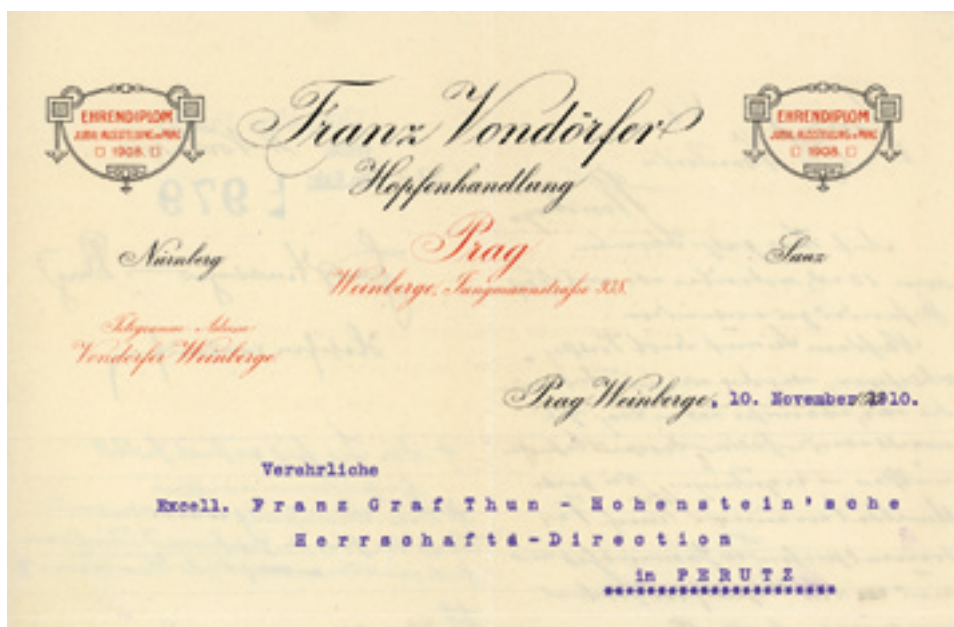
⁴⁷ Tamtéž, inv. č. 964.

⁴⁸ Tamtéž, inv. č. 965.

⁴⁹ Tamtéž, inv. č. 794, s. 54.

⁵⁰ Tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, nedatovaný dopis z roku 1901.

5 Hlavička dopisního papíru obchodníka s chmelem Franze Vondörfera, 1910. Zdroj: SOA v Litoměřicích, pob. Děčín, Vs Peruc, k. č. 106, inv. č. 185.

6 Hlavička dopisního papíru obchodníka s chmelem Franze Vondörfera, 1911. Zdroj: SOA v Litoměřicích, pob. Děčín, Vs Peruc, k. č. 106, inv. č. 185.

var. Cena činila 600 K za 1 q a lze předpokládat, že se jednalo o velmi neúrodný rok, který vedl k nárůstu prodejní ceny.⁵¹ V září 1904 bylo prodáno celkem 25,3 q chmele, z čehož do Bilichova 1,135 q zřejmě červeňáku, 21,53 q Vondörferovi a 2,635 q do peruckého pivovaru.⁵²

Kolem roku 1905 se Vondörfer nejspíš definitivně vyprofiloval v dominantního a často jediného obchodního partnera peruckého velkostatku v obchodu s chmelem, i když každoročně probíhala nová jednání o výkupu a výkupní ceně mezi ním a správou velkostatku.⁵³ Celková produkce baleného chmele k 17. říjnu 1907 z Panenského Týnce (tedy myšlen žerotínský chmel, kdy správa této pronajaté části peruckého panství se nacházela v Panenském Týnci) činila 4130 kg ve 43 žocích. Z nich 37 žoků putovalo do skladu Sonnenschein & Landesmann do Žatce pro obchodníka Franze Vondörfera, zbývajících šest žoků mělo zásobovat perucký pivovar.⁵⁴

Také v roce 1908 usiloval Vondörfer o obchod s peruckým velkostatkem, ostatně sám v dopise z října potvrdil, že chce zůstat ve spojení a za vykoupený chmel včetně špatných částí (tj. suroviny nižší kvality) nabízel 76 K za 50 kg, přičemž podotkl, že v Žatci se chmel stejné kvality prodává jen za 70–72 K.⁵⁵ Dle výkazu chmele vypěstovaného na žerotínském dvoře vyhotoveného 24. října 1908 bylo zřejmé, že se zde podařilo sklidit 1884 kg, z čehož asi pouze 200 kg druhé jakosti.⁵⁶ Vondörfer v polovině měsíce potvrdil perucké správě zájem o 20 žoků. Správa velkostatku měla tyto pytle označit malým znakem „F. V.“ a dopravit je do Vondörferova skladu na Vogelstange č. 977 (což byl sklad Sonnenschein & Landesmann) v Žatci. Doručit pak měli i fakturu a místní certifikáty.⁵⁷ V lednu 1909 Vondörfer do Peruce nabízel dva žoky žateckého chmele.⁵⁸

Co se prodeje chmele týče, nabízí se otázka, proč perucký velkostatek nezásoboval pivovar v Podmoklech (dnes Děčín), který měl stejného vlastníka a ležel mimo chmelařskou oblast.⁵⁹ Ostatně perucký velkostatek sem dodával ječmen z vlastní produkce.⁶⁰ Důvodem byla pravděpodobně nízká kvalita žerotínského produktu. Na konci roku 1908 sděloval do Peruce zástupce thunského podmokelského pivovaru, že vzhledem k velké zásobě loňského chmele nemohou použít žerotínský chmel, a jsou tak nuceni odebírat pouze prvotřídní produkt, který pak využijí k míchání.⁶¹

V říjnu 1909 Vondörfer opět vykupoval perucký chmel a žádal o zaslání 22 žoků na adresu A. Löbl & Glaser do žatecké Schillerstrasse čp. 638.⁶² Jak vidno, obchodník

⁵¹ Tamtéž, inv. č. 966.

⁵² Tamtéž, inv. č. 967.

⁵³ Tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, koncept dopisu z 19. 10. 1907.

⁵⁴ Tamtéž, dopis ze 17. 10. 1907.

⁵⁵ Tamtéž, dopis z 6. 10. 1908.

⁵⁶ Tamtéž, výkaz z 24. 10. 1908.

⁵⁷ Tamtéž, dopis z 16. 10. 1908.

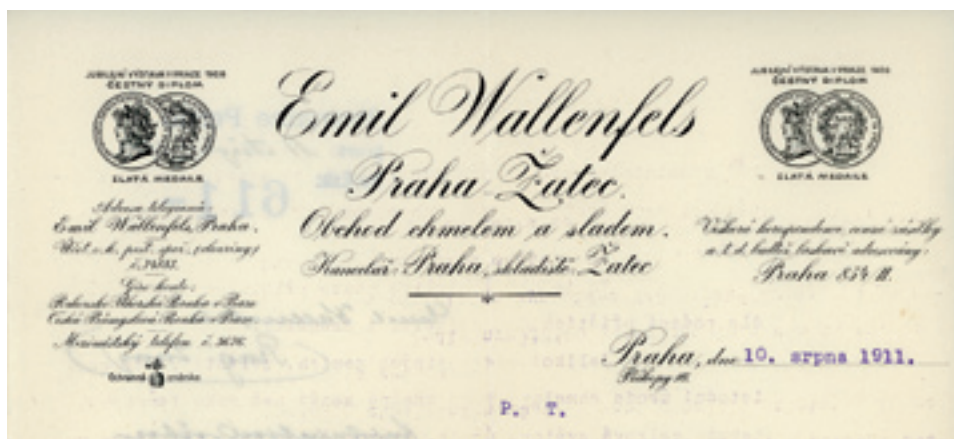
⁵⁸ Tamtéž, dopis ze 14. 1. 1909.

⁵⁹ Ačkoli v 18. století na děčínském panství chmelnice existovaly, produkce chmele nedokázala pokrýt potřeby vrchnostenského pivovaru. Chmel tak vrchnost musela nakupovat od poddaných z vlastního i okolních panství. Ne vždy se zřejmě jednalo o pěstitele, nýbrž často o překupníky. KOŠTÁL, Miloslav, Podmokelský pivovar. Z dějin podniku, in: Sborník Severočeského muzea – Historia, 4, Liberec 1964, s. 6.

⁶⁰ SOA Litoměřice, pobočka Děčín, Vs Peruc, inv. č. 794, s. 12an.

⁶¹ Tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, dopis z 31. 12. 1908.

⁶² Tamtéž, dopis z 8. 10. 1909.

7 Hlavička dopisního papíru obchodníka s chmelem Emila Wallenfelse, 1911. Zdroj: SOA v Litoměřicích, pob. Děčín, Vs Peruc, k. č. 106, inv. č. 185.

využíval v Zatci různých skladišť, z nichž pak napytlovaný sušený chmel směřoval k dalším spotřebitelům. Celkem na podzim 1909 Vondörfer vykoupil 1256,5 kg chmele z loňské úrody (1 q za 120 K), z úrody současné pak 1027,5 kg, kde za 1 q bylo účtováno 392 K. V lednu 1910 pak ještě přikoupil 648,5 kg za cenu 480 K/q. Za stejnou cenu nakupoval též perucký pivovar (109,5 kg). Naopak v únoru se prodávalo jen za 170 K, a sice Vondörferovi (387 kg) a pivovaru (190 kg).⁶³

V září 1910 se chmel ze žerotínského dvora prodával za 220 K, přičemž nakupoval opět pivovar (201 kg) a Vondörfer (2516,5 kg). Pivovar pak za stejnou cenu vykoupil chmel ještě v lednu 1911 (564,5 kg). Následující sezonu chmel stál 850 K, Vondörfer jej koupil 1066,5 kg a pivovar 810,5 kg. Nepochybně se malý výnos promítl do vysoké ceny.⁶⁴

Rok 1911 byl neobvykle neúrodný, zásoby v pivovarech se povážlivě tenčily, žok chmele z loňské úrody se na přelomu července a srpna prodával až za 300 K.⁶⁵ Neúroda se dotkla i žerotínského dvora a promítl se do výkupní ceny chmele. Koncem října 1911 nabídka Vondörferovi činila 1066,5 kg, při odhadované ceně 850 K za cent, čili celkem 9065,25 K.⁶⁶ I v následujících letech představoval Franz Vondörfer pro perucký velkostatek, resp. žerotínský dvůr největšího obchodního partnera. Ze sklizně 1912 vykoupil 18 žoků, tentokrát nakupovali i další obchodníci, byť výrazně méně (Kašík 3 žoky, každý cca průměrně mezi 100–110 kg, Propper z Loun jeden žok). Sklizeň činila celkově 2595,5 kg.⁶⁷ Do Peruce pak Vondörfer dodal 3 žoky žateckého chmele.⁶⁸

⁶³ Tamtéž, inv. č. 969.

⁶⁴ Tamtéž, inv. č. 970.

⁶⁵ Tamtéž, k. č. 106, inv. č. 185, dopis z 10. 8. 1911.

⁶⁶ Tamtéž, výkaz z 30. 10. 1911.

⁶⁷ Tamtéž, výkaz z 9. 1. 1913.

⁶⁸ Tamtéž, dopis z 3. 1. 1913.

Zhodnocení

Perucký velkostatek prodělal za držby Thun-Hohensteinů v 19. století hospodářský rozkvět, jehož základy položil ředitel A. E. Komers. Pěstování chmele ale stálo po dlouhou dobu na okraji zájmu, ačkoli v Peruci existoval vrchnostenský pivovar. Až intenzivnější zemědělství (a snad i převzetí provozu pivovaru do vlastní režie), které mimo jiné spočívalo i v pronájmech pozemků hospodářských dvorů sousedních velkostatků a jejich obhospodařování, umožnilo rozšířit toto zemědělské odvětví. Základnou pro chmelařství se stal hospodářský dvůr Žerotín, kam bylo pěstování a zpracování chmele soustředěno. Záhy došlo jak k rozšíření obhospodařované plochy, tak i k výstavbě jednoduché sušárny chmele. S počátkem 20. století se zpracování chmele, tj. zejména jeho sušení, přesunulo do dvora v Panenském Týnci.

Chmel – pěstovaný zprvu primárně pro vlastní potřebu, tedy pro zpracování v peruckém pivovaru – se od přelomu 19. a 20. století stal obchodním artiklem, jehož prodej představoval pro perucký velkostatek zdroj příjmů. Obchodním partnerem se v období před první světovou válkou jednoznačně stal pražský Franz Vondörfer, který zásoboval sklady v Žatci. Úsilí obchodníků s chmelem o kartelizaci⁶⁹ výkupu zde – ani po prosazení Franze Vondörfera jako téměř výhradního obchodního partnera – nemůžeme doložit, neboť mimo jiné nelze opomenout skutečnost, že současně v jednání s peruckým velkostatkem vstupovali i další obchodníci, kteří s určitým – byť minimálním – množstvím peruckého chmele též obchodovali. S tzv. předprodejem doposud nesklizené suroviny se v případě Peruce nesetkáváme, přestože jednání o výkupu byla vedena ještě před sklizní. V Peruci se obchodovalo až se sklizeným a usušeným chmelem, kdy byl definitivně znám objem úrody.

Perucká hospodářská správa velkostatku podnikala ve chmelařství na pronajatých dvorech Žerotín a Panenský Týnec. Ačkoli došlo záhy k rozšíření chmelnic, je zřejmé, že investice do technického vybavení na cizích majetcích proudily zdrženlivě a jen v omezené míře. První sušárna chmele v Žerotíně byla značně primitivní, k výstavbě modernějšího zařízení se přikročilo až na přelomu století. Je to pochopitelné právě s ohledem na skutečnost, že se hospodaření (ale i stavební činnost) uskutečňovalo na pronajatém cizím majetku. Přesto lze konstatovat, že Thunové hospodaření na peruckém velkostatků v 19. a na počátku 20. století značně pozvedli, což se týká i pěstování a zpracování chmele, byť se kvalitou – jistě i kvůli přírodním podmínkám – nemohl srovnávat se žateckými produkty.

Regionální sonda prokázala, jak šlechtický velkostatek na sklonku monarchie mohl rozvinout pěstování výnosného zemědělského produktu. Hektarový výnos chmelnic byl na přelomu 19. a 20. století výrazně vyšší nežli v případě jiných plodin. Ostatně právě vysoká rentabilita chmelařství vedla k rozšiřování chmelnic⁷⁰ nejen v případě velkostatků, mnozí soukromí hospodáři na Žatecku rozšiřovali v druhé polovině 19. století vlastní chmelnice.⁷¹ Tato tendence se projevila i na dvorech

⁶⁹ K tématu srov. nejnověji POJAR, V., Zelené zlato, c. d.

⁷⁰ K problematice do poloviny 19. století srov. KŘIVKA, Josef, Územní rozšíření a plocha chmele v Čechách od poloviny 17. do poloviny 19. století, Litoměřicko, 7, 1970, s. 45–69.

⁷¹ LŮŽEK, B., České chmelařství, c. d., s. 24.

propachtovaných peruckým velkostatkem. Zvýšená produkce i v důsledku vyšší obdělávané plochy půdy umožňovala také šlechtickému velkostatku dosáhnout na poli chmelařství hospodářských a obchodních úspěchů. Technologie zpracování chmele se pak projevila i v architektuře a hmotné kultuře zmíněné oblasti, nejvýrazněji výstavbou sušáren chmele.

Prameny a literatura

Prameny

Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Děčín

- fond Velkostatek Peruc

Literatura

EBELOVÁ, Ivana – HOLODNĚÁK, Petr (edd.), Žatec, Praha: NLN 2004.

GALANDAUER, Jan, František kníže Thun. Místodržící českého království, Praha – Litomyšl: Paseka 2007.

KOMERS, Anton E., Landwirthschaftliche Notizen für den Besuch von Tetschen. Mit einem Anhang über Peruc, Ždikau und Skalitz, Tetschen 1885.

KOŠTÁL, Miloslav, Podmokelský pivovar. Z dějin podniku, in: Sborník Severočeského muzea – Historia, 4, Liberec 1964, s. 3–15.

KŘIVKA, Josef, Územní rozšíření a plocha chmele v Čechách od poloviny 17. do poloviny 19. století, Litoměřicko, 7, 1970, s. 45–69.

KŘIVKA, Josef, Výrobní výsledky českého chmelařství v období feudalismu, Litoměřicko, 8, 1971, s. 101–116.

LŮŽEK, Bořivoj, České chmelařství v 19. století, Praha: Horizont 1971.

POJAR, Vojtěch, Zelené zlato. Kartelizace chmelařství v českých zemích, 1890–1938, Praha: Národní zemědělské muzeum 2017.

PROCHÁZKA, Johann F., Topographisch-Statistischer Schematismus des Grossgrundbesitzes im Königreiche Böhmen, Prag: J. F. Procházka 1891.

PŠENIČKOVÁ, Jana, Antonín Emanuel Komers u děčínských Thunů, in: JUNĚCOVÁ, Jiřina – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (edd.), Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce. In memoriam PhDr. Jany Pšeničkové, Praha: Národní zemědělské muzeum 2010, s. 30–59.

PŠENIČKOVÁ, Jana, Velkostatek Peruc v době Komersově, in: JUNĚCOVÁ, Jiřina – ROHÁČOVÁ, Olga – ŠOUŠA, Jiří (edd.), Rekviem zemědělsko-lesnické archiváře a agrární historičce. In memoriam PhDr. Jany Pšeničkové, Praha: Národní zemědělské muzeum 2010, s. 60–71.

REICH, Edvard, Antonín Emanuel Komers, in: MICHÁLEK, M. (red.), Zemědělství buditelé. Sbírká životopisů mužů o zemědělství zasloužilých, Praha: Československá Akademie Zemědělská 1937, s. 145–183.

SEDLÁČEK, August, Hrady, zámky a tvrze Království českého, díl 8, Praha: Argo 1996.

SMÍŠKOVÁ, Helena, Správa děčínského panství za Františka Antonína Thun-Hohensteina (1808–1844), Sborník archivních prací, 22, 1972, s. 356–411.

SOMMER, Johann Gottfried, Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt, Bd 13: Ranokitzer Kreis, Prag: J. V. Calve 1845.

Velkostatek Peruc, Peruc 1882.

ZINNEROVÁ, Alena, Český chmelařský spolek a vývoj chmelařství v žatecké oblasti od roku 1894 do roku 1913, Sborník okresního archivu v Lounech, 4, 1991, s. 29–45.

FRANTIŠKÁNSKÝ KATASTR JAKO PRAMEN POZNÁNÍ KVALITY MORAVSKÝCH VINIC A JEJICH TERROIR

THE FRANCISCAN LAND REGISTRY AS A SOURCE OF INFORMATION ABOUT THE QUALITY
OF MORAVIAN VINEYARDS AND THEIR TERROIR

Martin Markel

Abstrakt: Studie se zapojuje do enologického diskursu o fenoménu terroir, který vedou primárně vědy přírodní a zemědělské. Historiografie jako disciplína společenskovední zkoumá společensko-hospodářskou a kulturní dimenzi termínu terroir a autenticitu vína hledá v minulosti jevů spjatých s vinohradnictvím a vinařstvím. Článek rozvíjí tezi o nezanedbatelné roli člověka při tvorbě terroirových vín a jako unifikující prvek tradiční vinařské kultury na Moravě vidí rodinná minifundia. Komplementárně je pak analyzována škála kvality vinic (klíčem jsou jejich hrubé výnosy), a jelikož pracuje s hierarchickým systémem, stává se ona berní klasifikace vinohradů diferenciacním jevem moravských terroir. Analýza dat františkánského katastru (franciskány či také stabilního katastru) tak přináší komplexní informace o viničních tratích, jakož i o vinohradnictví a vinařství na Moravě v polovině 19. století. V příspěvku je vysvětlena berní metoda hodnocení kvality vinice a vína, která je kompatibilní s přístupy oficiálních francouzských klasifikací. Její pomocí jsou identifikované excelentní vinice Moravy (na jihozápadním Znojemsku a Bzenecku), jakož i majoritní průměrná, resp. standardní oblast typických moravských vín (Brněnsko, Hustopečsko, Mikulovsko, Kyjovsko, Uherskohradištsko a Uherskobrodsko). V pozadí nestojí ani otázka úpadku a zániku vinic během 19. století.

Abstract: This study is intended as a contribution to the oenological discourse on the terroir phenomenon, which is discussed mainly in the natural and agricultural sciences. Historiography, on the other hand, being part of social studies, examines the socioeconomic and cultural dimension of the concept of terroir and searches for wine's authenticity in the history of phenomena linked to winegrowing and vineyard-keeping. This article investigates the role of humans in the creation of terroir wines and identifies family-run smallholdings as the crucial unifying element of traditional wine culture in Moravia. This aspect is complemented by an analysis of vineyard quality, which is assessed in terms of gross yields. Since the author works with a hierarchical system, tax-related differentiation of vineyards can also serve as an instrument to classification of Moravian terroirs. Further analysis of data recorded by the Franciscans yields comprehensive information about both vineyard tracks and vineyard-keeping and winemaking in Moravia in mid-nineteenth century. The author explains the way wine and vineyard quality are assessed for taxation purposes and notes that this method is compatible with approaches adopted by official French classifications. Using this method, the article identifies outstanding vineyards in Moravia (in southwestern Znojmo and in the Bzenec region) as well as areas which produce the prevailing average or rather standard Moravian wines (regions around Brno, Hustopeče, Mikulov, Kyjov, Uherské Hradiště, and Uherský Brod). And last but not least, the author investigates the issue of decline and abandonment of vineyards in the nineteenth century.

Klíčová slova: Morava; terroir; víno; františkánský katastr; viniční trať; klasifikace vín.

Keywords: Moravia; terroir; wine; Franciscan land register; wine track; classification of wines.

Článek vznikl v rámci Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI II), resp. projektu DG16P02R017 „Vinohradnictví a vinařství pro zachování a obnovu kulturní identity vinařských regionů na Moravě“.

Terroir a jeho společensko-hospodářská dimenze

Jedním z klíčových fenoménů současných enologických diskuzí a bádání je bezpochyby koncept terroir. Tento přístup vychází z premisy, že (neopakovatelný a nepřenositelný) charakter vína (ale i jiných nápojů a potravin) je dán faktory, které se vážou k danému místu a způsobu produkce.¹ Sémantika francouzského termínu terroir, jenž přešel do ostatních jazyků včetně češtiny, napovídá, že nelze toto slovo zužovat pouze na půdu (resp. stanoviště révy vinné), neboť v sobě nese i významy jako rodná hrouda, původ či kraj. A již jen proto se vzpírá jednoznačné a všeobecně přijímané definici. Je zřejmé, že kombinuje faktory povahy přírodní a lidské, a tudíž se setkáváme s různými definicemi terroirových vín. Od definic rázu biotechnického přes právní až po filozofické. Na jedné straně tak stojí mnohdy utilitaristické vidění přírodních a zemědělských věd soustředících se na exaktní fakta, jako je složení půdy, geologické podloží či klima.² Naproti tomu disciplíny společenskovední upírají svoji pozornost na roli člověka a zdůrazňují jeho stěžejní postavení v celém procesu pěstování révy vinné a šolení vína. Již italský historik kultury stravování M. Montanari zdůrazňuje, když interpretuje text svatého Augustina, že právě až lidská práce – symbolizovaná lisem – učiní z hroznů révy víno.³ Obecně panuje shoda na tom, že terroir je utvářen celým řetězcem faktorů: povaha horniny, charakter půdy, krajinná kompozice, klima, roční průběh počasí, druh révy, člověk.⁴ Zastánce významu lidského faktoru nenalzáme však jen u reprezentantů společenských věd. Vůdčí osobnost konceptu terroirových vín v Německu, renomovaný vinař (a filozof) Reinhard Heymann-Löwenstein, obrací svoji pozornost na roli člověka a terroir vidí jako „komplexní systém potkávání se člověka s vinohradem, révou a kulturním dědictvím“.⁵ Člověk, vinohradník, vinař, zde není jen režisérem přírodních daností, nýbrž i komponentem charakteru vína. Pregnantně tuto pozici vystihuje anglický filozof Roger Scruton, když se vyznává, že pod pojmem terroir „nemyslím jen fyzikální směs vápence, ornice a prsti. Já jsem půdu chápal tak, jak by ji popsal Jean Giono, Giovanni Verga nebo D. H. Lawrence – jako kolébku vášní, dějiště dramatu a sídlo místních bohů.“⁶ A právě v tomto bodě vstupuje historiografie do enologického diskurzu, byť i zkoumání minulosti vinohradnictví a vinařství je nahlíženo různými aspekty. Pro enology formované přírodními či zemědělskými vědami jde především o „zajímavé poznatky“, jimiž by se vyztužila měření a vážení různých přírodních faktorů. Za příklad uvedme slova respektovaného českého enologa Viléma Krause, jemuž je historie rozpoznávání „jedinečné kvality význačných terroir“.⁷

Naše pojetí terroir však nezkoumá jen minulost vinice a technik práce ve vinohradě a ve sklepě, nýbrž i historii vinohradníků a vinařů. Již zmiňovaný R. Scruton tento

¹ Srov. např. FRANCE, Benoit, Velký atlas francouzských vinohradů, Olomouc 2011, s. 12–15.

² V českém prostředí srov. koncepci terroir zaměřenou primárně na komerční cíle: PAVLOUŠEK, Pavel, Encyklopedie révy vinné, Brno 2007, s. 301.

³ MONTANARI, Massimo, Gusti del Medioevo. I prodotti, la cucina, la tavola, Roma – Bari 2012, s. 155–156.

⁴ FRANCE, B., Velký atlas francouzských vinohradů, c. d., s. 14–15.

⁵ LÖWENSTEIN, Reinhard, Die Zukunft liegt im Terroir, Frankfurter Allgemeinen Zeitung, 17. 12. 2005.

⁶ SCRUTON, Roger, Piju, tedy jsem. Filosofův průvodce vínem, Brno 2015, s. 20.

⁷ KRAUS, Vilém, Historie, autentičnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín, in: Dějiny vinařství na Moravě. Sborník příspěvků z konference, uspořádané ve dnech 16. až 17. září 2005 ve Slavkově u Brna, Brno 2005, s. 7.

přístup poeticky formuloval tak, že „každý akr půdy [...] čerpá své vlastní živiny z historie, v níž se střídali svěťci i hříšníci“.⁸ Rozšiřuje tedy spektrum požitků z vína o znalosti historie: „Slepé ochutnávky předpokládají, že víno je určeno výhradně smyslům a že znalosti nehrají při jeho hodnocení žádnou roli. Názor, že víno lze posoudit pouze podle jeho chuti a vůně, se podobá přesvědčení, že posoudíte báseň v činštině jen podle toho, jak zní, aniž byste rozuměli jazyku. A stejně jako slova znějí jinak tomu, kdo zná jejich smysl, i vína chutnají jinak, když si je dovedeme situovat v místě a čase.“⁹

Základní teze našeho výzkumu terroir moravských vín o stěžejním významu lidských, potažmo společenských faktorů na charakter vína pracuje s konceptem zkoumání minulosti společenských, hospodářských a kulturních struktur moravského vinohradnictví a vinařství.¹⁰ Právě ono Scrutonovo situování v čase a prostoru je prostředkem k nalézání autenticity daného vína, a tím jej staví do protikladu k produktům vinohradních latifundií a průmyslového vinařství. Již citovaný R. Heymann-Löwenstein zastává koncepci terroir coby antitezi unifikovaným a prvoplánovým produktům industriálního vinařství.¹¹ To staví pojem terroir do blízkosti termínu tradice, a historiografie tak na tomto poli bádání identifikuje v minulosti charakteristické rysy moravského vinohradnictví a vinařství, které by byly inspirací současných enologických debat a přístupů. Nejde jen o zmíněné společensko-hospodářské struktury, nýbrž i o jevy dlouhého a krátkého trvání, o „velké a malé“ příběhy. Za dlouhodobý jev považujeme moravské vinohradnictví a vinařství považujeme fenomén svobody,¹² která vycházela z charakteru pozemkové držby vinic ve feudálním řádu.¹³ Velkým formativním příběhem nám pak je proces zeselštění vinařství (polovina 17. století až počátek 19. věku), který charakterizují vinohradní minifundia rodinných hospodářství a fenomén sklepních uliček.¹⁴ Takto zformovaná struktura moravského vinohradnictví a vinařství se poté ocitá pod tlakem imperativů kapitalistické ekonomiky a státního socialismu. Tato dichotomie struktur tradičních a industriálních, které inklinují ke koncentraci vlastnictví (lhostejno, zda privátního nebo státního) a produkce, představuje další velký příběh oboru v posledních téměř dvou stech letech. Nastíněné velké příběhy moravského vinařství pak doplňuje mozaika malých příběhů odehrávajících se v souřadnicích lokálních realit.

---

⁸ SCRUTON, R., Piju, tedy jsem, c. d., s. 43.

⁹ Tamtéž, s. 45.

¹⁰ Srov. formulaci teze: MARKEL, Martin, Weinbau und Weinerzeugung als Raum untertäniger Freiheit. Zur gesellschaftlich-ökonomischen Dimension des Terroir mährischer Weine. Bohemia, Zeitschrift für die Geschichte und Kultur der böhmischen Länder, 2017, Band 57.

¹¹ HEYMANN-LÖWENSTEIN, Reinhard, Terroir. Weinkultur und Weingenuss in einer globalen Welt, Stuttgart 2009.

¹² MARKEL, M., Weinbau und Weinerzeugung als Raum untertäniger Freiheit, c. d.; TÝŽ, Svoboda mezi feudalismem a kapitalismem aneb Vliv hospodářsko-společenských struktur na vývoj vinorodé krajiny jižní Moravy, in: PONEŠOVÁ, Barbora – FORETNÍK, Jan (edd.), Krajina jako dílo, Brno 2014, s. 30–35; LANDSTEINER, Erich, Weinbau und Gesellschaft in Ostmitteleuropa, dargestellt am Beispiel Niederösterreichs (16. bis 18. Jahrhundert), Frühneuzeit-Info, 3, 1992, H1, s. 31–44.

¹³ K tématu feudální pozemkové držby a svobody srov.: BLICKLE, Peter, Von der Leibeigenschaft zu den Menschenrechten. Eine Geschichte der Freiheit in Deutschland, München 2003; RÖSENER, Werner, Bauer im Mittelalter, München 1991, s. 228–240.

¹⁴ Srov. SANDGRUBER, Roman, Österreichische Geschichte. Ökonomie und Politik, Wien 1995, s. 110; LANDSTEINER, E., Weinbau und Gesellschaft in Ostmitteleuropa, c. d., s. 31–44; MARKEL, Martin, Vznik sklepních areálů z hlediska historické typologie vinohradnických oblastí, in: Památková péče o objekty vinohradnické povahy, Brno 2014, s. 99–110.

Terroirové diskuze v Československu a Česku

Umístění vína, vinice a vinaře na konkrétní místo v daných časech se děje formou vyprávění, jež doplňuje smyslovou degustaci vína. Souhrn velkých a malých příběhů konstituuje mýtus, který si vinaři předávají, a jenž je tak prvkem identity vinařské komunity. Bez sdílených příběhů se společná identita vytváří jen obtížně, a tudíž historiografie svým zkoumáním minulých jevů, struktur, kontinuit a diskontinuit přináší vyprávěné znalosti i do společenství vinohradníků, vinařů a konzumentů vína.

Jako je vyprávění historiků ozvěnou jejich současnosti, tak se přirozeně proměňují i ony velké příběhy. Dosavadní syntetické práce o minulosti moravského vinařství, ať již historiografické či etnologické, uchopovaly materii znalostí o oboru na Moravě vesměs pozitivisticky, aniž by svá podání rámcovaly do enologických diskurzů.¹⁵ Ty se soustřeďovaly na hledání počátků (v tomto směru je oblíbený „římský mýtus“), sčítaly rozlohy vinic v zemi nebo vtěsňovaly moravské vinařství do krunýře českého národopisu. Odhlédneme-li od lokálních monografií, které vnímaly kvalitu vinic v izolovaném rámci jednotlivých obcí, zabíraly se klasifikací vinohradů spíše práce zemědělských věd.¹⁶ Jejich třídění vinic ovšem postrádalo informace o minulosti a preferovalo exaktně dosažené údaje o fyzických, chemických a přírodních vlastnostech stanoviště. Takový přístup byl ideálem prvních československých enologů, kteří v polovině 30. let 20. století reflektovali francouzskou diskuzi ohledně ochrany a garantování původů vín, tedy koncepci terroir (v důsledku tohoto dění byl pak v roce 1935 ve Francii ustaven Národní institut potvrzování původu). V československém prostředí byl nositelem konceptu terroir přední moravský enolog Albert Stummer, který působil za první republiky ve Znojmě a Mikulově. Právě v roce 1935 se připravoval první poválečný vinařský kongres a vrcholila debata o novém vinařském zákoně, který by nahradil stále platné c. k. zákonodárství. Již od počátku 30. let Stummer navrhoval vymežit „uzavřené vinařské oblasti“ (Weinbaugebiet),¹⁷ v jejichž koncepci rezonoval francouzský přístup terroir. Stummer tento pojem převáděl do němčiny jako „Lebensgemeinschaft“, společenství révy s faunou a flórou vinice. Mělo jít o soužití rovnocenných partnerů, které by přinášelo skvělá vína, a ne o vztah hostitele a parazita. Přestože se Stummer soustředí výhradně na přírodní faktory (vedle viniční fauny a flóry bere ještě v potaz klima), odráží se v jeho pojmu meziválečný společenský diskurz sudetských Němců. Poválečná frustrace hleděla

¹⁵ FROLEC, Václav – KRAUS, Vilém – POŠVÁŘ, Jaroslav – PUBAL, Václav – VÁVRA, Miloslav – VERMOUZEK, Rostislav – ZEMEK, Metoděj – VIGNATIOVÁ, Jana – ZIMÁKOVÁ, Alena, Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách, Brno 1973; FROLEC, Václav, Jihomoravské vinohradnictví. Tradice a současnost, Brno 1984; Dějiny vinařství na Moravě. Sborník příspěvků z konference, uspořádané ve dnech 16.–17. září 2005 ve Slavkově u Brna, Brno 2005; KILLÁN, Jan (ed.), Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 2.–4. dubna 2008, Mělník 2009; SNOPEK, Lukáš, Vinařovo slovo zní – Víno a vinařství v českých zemích po roce 1800. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 5. a 6. května 2010, Mělník 2012.

¹⁶ BLÁHA, Josef, Katastr viničních tratí na Moravě a v Čechách, Brno 1948; ČEPIČKA, Jaromír, a kol., Rajonizace vinohradnictví v okrese Znojmo a Břeclav, Břeclav 2000.

¹⁷ STUMMER, Albert, Die besondere Lebensgemeinschaft des südmährischen Weinbaugebietes. Natur und Heimat (Sudetendeutsche Vierteljahrschrift für Pflanzen- und Tierkunde), 3 Jg., 1932, Heft 3, s. 72.

skepticky na jedince a jeho práva a do popředí se dostávaly kolektivistické stavovské myšlenky národního společenství. Promyšlení koncepce terroir je tedy ve svých moravských počátcích přirozeně ovlivněno společenskou atmosférou na vinorodé německé jižní Moravě, kde mezi rolnickým obyvatelstvem silně rezonovaly ideje konzervativního stavovského uspořádání O. Spanna.¹⁸

Výše zmíněné preferování exaktních dat vedlo Stummera k razantnímu požadavku, aby po vymezení „původních“ viničních tratí bylo striktně zakázáno mimo ně vysazovat révu vinnou. Technokratické vidění světa přispělo i k formulování metody ohraničování, při němž „by musely být rozhodující jen technické základy, ale v žádném případě ne historicky utvářené vzpomínky“.¹⁹ Ono přesvědčení, že kvalitu vinice a potažmo vína, resp. jejich parametry lze změřit a zvážit, doznávalo od poloviny 20. století značného ohlasu. Zároveň se však hospodářsko-spoolečenský vývoj ubíral směrem, kterému byla kvalita vína lhostejná. Hospodářská politika německého i českého nacionálního socialismu, stejně jako etatizace oboru v 50. letech vedly k maximální koncentraci vinohradů a výroby vína a diskuze o terroir ustaly.

Deetatizace hospodářství po listopadu 1989 přinesla do moravského vinohradnictví a vinařství značnou dynamiku a v jejím rámci se pozvolna oživila idea terroir. V roce 2000 byly administrativně vymezeny viniční tratě a po vstupu do Evropské unie zesílila vinařská debata ohledně terroirových vín. Tentokrát si již však enologové uvědomovali význam znalostí o minulosti vinice. Citovaný Vilém Kraus sice přiznával historii jen vínům „vysoké kvality z význačných viničních hor – grand crus“,²⁰ nicméně tyto význačné terroir si bez oněch historických znalostí nedovedl představit. Narážel však na stupeň poznání této problematiky: „Zatím není mnoho zpráv o tom, které obce se nejvíce proslavily kvalitou svých vín“, s tím, že „zatím byla jen málo rozkryta tato problematika v místech, kde bylo převážně německé obyvatelstvo“.²¹ Snažil se nalézt metodu takového zkoumání a navrhoval mechanicky vytvořit soupis tratí „Stará hora“, které považoval za nositele vinic nejvyšší kvality. Zde přirozeně narážel na limity erudice přírodovědného charakteru. Jak prokázal výzkum J. Bílého, toponym „Stará hora“ se primárně váže na právní postavení vinohradu a nesouvisí s jeho kvalitou,²² může jít, ale nemusí o dobrou vinici. Do ztracena vyzněly i iniciativy z komunity enologů z přelomu prvního a druhého decennia 21. století, aniž by se shodly na postupech při stanovování kvality vinic a konstituování apelačního systému.²³

Stabilní katastr a hierarchie moravských vinic a vín

Hodnota vinohradu, resp. produkovaného vína se od počátku vinohradnictví a vinařství coby ekonomicky relevantního oboru odrážela v pověsti daného vína. Jeho nomenklatura tradičně vycházela ze zeměpisného původu, ať již šlo o vinici, obec či region.

¹⁸ Srov. KAMPITS, Peter, *Malé dějiny rakouské filozofie*, Praha 1995, s. 146–153.

¹⁹ STUMMER, Albert, *Abgrenzung des Weinbaugebietes*, *Der Winzer*, 10. 7. 1935, 1. Jg., Nr. 7, s. 70–71.

²⁰ KRAUS, V., *Historie, autenticnost, kvalita a mezinárodní význam moravských vín*, c. d., s. 7–8.

²¹ Tamtéž.

²² BÍLÝ, Jiří L., *Ius montium. Právo moravských vinohradních hor*, Olomouc 2003.

²³ Srov. diskuze na stránkách Vinařského obzoru v letech 2007 a 2008, kterou rozvířil pavlovský vinař R. Nepraš svým návrhem apelačního systému, a konferenci na stejné téma z roku 2012 (Apelace 12. Odborná vinařská konference s mezinárodní účastí. Sborník, Velké Pavlovice 2012).

Ona vyhlášená vína se přirozeně neřadila do žádných stupňů. Odhlédneme-li od prvních tří pionýrů klasifikace vín z 18. století (v Tokaji, Toskánsku a údolí Doura), které byly výsledkem výjimečných situací, objevuje se požadavek na systematickou klasifikaci až od 19. století. A to v souvislosti se vznikem homogenizovaných a centralizovaných

1 Vinice v Jaroslavicích. Zdroj: foto autor.

2 Vinice v Jaroslavicích. Zdroj: foto autor.

národních trhů, které nahrazovaly síť trhů partikulárních. Národní trhy vyžadovaly informace o kvalitě produktu a hledaly jednotný přístup. Tento imperativ konvenoval i racionalistickému uchopování světa, které od 18. věku ovládlo evropské myšlení.

Souhrnné údaje o bonitě vinic a z nich prodáváného vína mohly primárně poskytnout berní výpočty státu. Právě v tomto prostředí se rodily katastrální klasifikace vinic.²⁴ Zpočátku byly vinice hodnoceny ze svého výnosu, ale již v roce 1802 se objevuje v instrukcích k daňovému třídění vinic francouzského ministerstva financí idea, že největší výnos neznamena vždy nejvyšší kvalitu, a je tedy nutné stupeň kvality stanovit kombinací výnosu vinohradu a cenou prodaného vína. Tato cena tak představovala druhý komponent hodnocení produktu, což znamenalo, že tzv. „velká vína“ jsou velkými primárně díky velikosti svého trhu, ne nutně organoleptickými vlastnostmi.²⁵ Ona skutečnost poskytovala výhodu oblastem napojeným na mezinárodní obchod, jako byly Bordeaux či Porto. Cena vína pak byla rozhodujícím kritériem v prvním klasifikačním systému z roku 1855, který se týkal vín z Médocu. Z podnětu císaře Napoleona III. se tohoto úkolu zhostila obchodní komora v Bordeaux. Ta pověřila Unii nákupčích, aby na základě cen prodáváných vín za jedno století z jednotlivých médockých vinařství (chateaux) roztřídila jejich vína. Zrodil se tak systém tříd (classé) ve dvou řadách pro červená a pro bílá vína. Jak ukázal pozdější enologický výzkum, viniční usedlosti první třídy spojovaly obdobné geologické nuance regionu a jejich zařazení pomocí ceny vína korelovalo s přírodními podmínkami stanoviště.²⁶

Princip propojení výnosu vinohradu s cenou vína pro výpočet bonity vinice byl přijat také v Rakousku, když v roce 1817 nařídil císař František I. zahájení prací na novém katastru,²⁷ který se tak nazývá františkánským, a který se stal trvalým podkladem výběru pozemkové berně, proto bývá také v českém prostředí označován jako „stabilní“. Na Moravě byla data pro výpočet hrubého a čistého pozemkového výnosu komisionálně sbírána v první polovině 40. let 19. století a shromažďována ve vceňovacích operátech katastru (Schätzungsprotokolle). Moravské vinice mohly být v jednotlivých obcích roztřízeny až do pěti bonitních tříd (Klasse), a to ve dvou řadách. Buď jako trvalá kultura (permanenter Weingarten), nebo coby střídavá kultura viniční a polní (Wechselweingarten). V jednotlivých katastrálních obcích, kde se réva pěstovala, tak nacházíme jeden či oba typy vinohradů (trvalé i střídavé) s různými počty tříd, mnohdy však byly pěstební podmínky natolik shodné, že často obce vystačily s třídou jedinou.

Námi zkoumanou problematiku kvality terroir moravských vinic odráží hrubý výnos (Rohrertrag) vinic těchto berních bonitních tříd. Protože jejich stanovení vycházelo z kvality produkce, neodpovídá berní třídě konkrétní viniční trať (Ried). Jedna třída se může kryt s jedinou viniční tratí či s několika, nebo může být naopak jeden vinohrad zařazen do několika berních tříd. Jak jsme před chvílí předeslali, poznání kvality terroir vinice nese informace o hrubém výnosu, tj. o ceně hroznů a vína. Kdy-

²⁴ Srov. např. RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, František, Tereziánský katastr moravský. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy, Praha 1962.

²⁵ JOHNSON, Hugh, Příběh vína, Praha 2008, s. 107–109 a 143.

²⁶ FRANCE, B., Velký atlas francouzských vinohradů, c. d., s. 22–25.

²⁷ SANDGRUBER, Roman, Franziszeischer Kataster als Quelle für die Wirtschaftsgeschichte und historische Volkskunde, NÖLA, 3, 1979, s. 16–28; SVOBODOVÁ, Kamila, Zemědělství na jižní a jihovýchodní Moravě v polovině 19. století ve světle stabilního katastru, Praha 2014, s. 30–31.

bychom zkoumali ekonomiku, resp. rentabilitu pěstování révy a prodeje vína, soustředila by se naše pozornost na čistý výnos (Reinertrag), při jehož výpočtu se odečítaly všemožné náklady produkce. Důležité je, že ceny byly vypočítávány z padesátiletého průměru z let 1774/1775 až 1824/1825 s tím, že pro daňové zatížení se má vycházet z cen nejnižších (!). Stejně jako v případě Bordeaux máme k dispozici údaje s velkou vypovídací hodnotou, byť se františkánský katastr nestal nikdy základem oficiální klasifikace rakouských, potažmo moravských vín.

Výnos viničního pozemku byl srovnáván jak uvnitř katastrálního území, tak i v obcích sousedních. Tak kupříkladu v Bzenci, jehož „víno je všeobecně známo pod názvem obce a počítá se k nejlepšímu v zemi“, a tudíž je „vyhledáváno ve všech provinciích, obzvláště v Brně, a lépe placeno než ostatní vína provincie“, nalézáme dvě třídy vinic a dvě třídy střídavých vinic s hrubým výnosem 63 a 56 zlatých z jitra ročně, resp. 44 a 39 zlatých z jitra.²⁸ Pozemkový výnos tedy rozeznával v Bzenci (společně s osadou Olšovec) 4 berní viniční plochy. Při rozboru ceny prodáváného vína byla vyzvednuta jeho kvalita, komise opakovala označení „Bzeneckého“ (Bisenzer) jako „krále moravských vín“ a po porovnání cen vín ze sousedního města Veselí (4 zl. 30 kr. za vědro vína) a panství Kostelec (v roce 1824 4 zl. 24 kr., a na konci roku 1823 dokonce 6 zl. 24 kr.) se přikročilo ke stanovení ceny Bzeneckého.²⁹ Zde ovšem komise upozorňovala na problém, že po provedené klasifikaci se dobré kvality dosahuje jen „v nejmenším dílu vinohradů“, kdežto v ostatních je o něco horší. Přesto však prodejci nabízejí i z těchto horších poloh víno jako Bzenecké a prodávají jej buď za stejné, či jen o málo nižší ceny než Bzenecké z poloh první třídy. Bzenecké víno, svými „obdivovateli bezvýhradně vyhledávané a nakupované“, rozdělila komise dle cen za vědro a s ohledem na nuance potencionálu vinic do tří pásem: nejlepší kvalita za 5 zl. 30 kr. (z 1/10 vinic), další za 5 zl. 10 kr. (z 5/10 vinohradů) a konečně za 4 zl. 40 kr. (ze 4/10 vinic).³⁰ Výsledkem pak byla průměrná cena 5 zlatých za vědro vína. Závěrem byly ještě uvedeny ceny vína, dle kterých vybírala desátková (tedy dominium Bzenec a fara Bzenec) a horenská vrchnost (panství Bzenec) desátek a perkrecht, a jejich průměr byl stanoven na 3 zl. 52 kr.

Od našeho bzeneckého exempla přejdeme ještě k údajům pro hodnocení vinic. Bylo popisováno jejich podloží, orientace a krajinná kompozice, vystavení větrům a dešti, stejně jako jejich ohrožení zimními nebo jarními mrazy. Komise neopomíjely ani způsoby obdělávání či pěstované odrůdy révy vinné. Zaznamenáván byl prodej vína a jeho pověst. Nejčastěji se uvádí, že víno je vyšenkováno v místě, nebo zároveň do obce přijíždějí obchodníci a hostinští a nakupují rmut, jež pak školí. Údaje vceňovacích operátů jsou vskutku komplexní a představují pramen par excellence pro zkoumání terroir moravských vín.

V první řadě nám srovnání hrubých výnosů umožňuje sestavit značně objektivní škálu dobrých a špatných moravských viničních poloh. Dle údajů františkánského katastru se réva vinná pěstovala na Moravě v 339 katastrálních obcích. Z toho se

---

²⁸ Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZA Brno), fond D 8 vceňovací operáty, Bzenec, k. č. 112, sign. 277.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

u 25 obcí nedochoval pramenný materiál (tj. u 7,4 %), čili zachovalost 94,6 % operátů znamená, že vypovídací hodnota je nesmírně vysoká. Chybějící údaje se týkají jen dvou regionů, Znojemska a v menší míře Mikulovska.

V dochovaných katastrálních obcích nacházíme 594 berních vinic a hrubý výnos se pohybuje v rozmezí od 12 do 75 zlatých z jitra ročně. Průměrný výnos činil 29,9 zlatého z jitra. Také medián se téměř shoduje s průměrem, když jsme jej spočítali na 29 zl. Rozložení počtu berních vinic dle pásem výnosu přináší tabulka 1.

Tabulka 1 Pásma hrubého výnosu a berní vinice dle františkánského katastru

Pásmo výnosu ve zlatých	Počet vinic (abs.)	Počet vinic (%)
70–79	1	0,16
60–69	6	1,01
50–59	26	4,37
40–49	59	9,93
30–39	190	31,98
20–29	228	38,38
10–19	79	13,29

Zpracoval autor.

Vidíme, že největší masa moravských vinohradů, více než dvě třetiny, osciluje nahoru a dolů do 10 zl. kolem průměru. Vinice s hrubým výnosem od 20 do 39 zl. produkovaly standardní moravské víno a nalézáme je víceméně rovnoměrně roztroušené po celé vinorodé jižní a jihovýchodní Moravě. Zřetelně pak dominují ve středu oblasti (Brněnsku, Hustopečsku, Mikulovsku a Kyjovsku) a na východě na Uherskohradištsku a Uherskobrodsku. Řekněme, že tyto hodnoty výnosu ukazují na typické moravské víno. Aritmetický pojem průměru přenášíme do jazyka enologie jako standard a typičnost a identifikujeme jím nejrozšířenější moravský terroir. Komise u těchto vinic vesměs – až na několik výjimek – poznamenávaly, že jde o víno „bez zvláštní pověsti“ a „prostřední kvality“, bez ohledu na geologické podmínky. Jedná se o regiony, které produkovaly rozhodující množství moravského vína, ať již pro vlastní spotřebu nebo pro obchodníky s vínem a hostinské.

Obraťme pozornost k podprůměrným polohám. V první řadě se věnujme místům, kde vinice zanikly. Porovnáme-li tereziánskou a františkánskou fasí, vyvstane před námi pásmo od Ořehova a Rajhradu přes Pohořelicko až po Slavkovsko. Na západě počínalo ono pásmo prstenci zaniklých vinic okolo Moravského Krumlova a Ivančic. Na východním okraji pak vystupuje tendence k zániku na Hodonínsku a v okolí Velké nad Veličkou. Jak tyto poznatky interpretovat? Ve 20. letech 19. století dosáhla rozloha vinic na Moravě svého historického maxima, matrica pozemkového výnosu z roku 1821 nás zpravuje o 51 792 jitrech vinic (cca 29 521 ha). Kulminace počtu vinic byla výsledkem procesu zeselsnění vinařství a poskytnutí svobod poddanským vinařům za josefínských reforem. Ovšem již záhy nastává trend úbytku vinohradů v zemi a sumář franciskány vykazují 41 652 jiter (cca 23 762 ha) vinic, tedy o 19,6 % čili o celou pětinu méně než

před dvaceti lety.³¹ Rentabilita vinic se stávala obtížně dosažitelnou právě v nejméně vhodných polohách a vceňovací operáty nás přivádějí na jejich stopu. V souvislosti s naší tezí o svobodě coby základním kulturním komponentu moravského vinařství však neopomeňme upozornit na fakt, že v oblasti prvních zaniklých vinic moderní éry můžeme narazit na případ Těšan, kde byly vinice obnoveny v boomer zeselení na počátku 18. století, když se poddaní stávali hegemony oboru namísto měšťanů a vrchností. Podmínky, které jim vrchnost (brněnští dominikáni) dala, ale absolutně potíraly svobodný charakter vinic.³² Pokud tedy nebyla držba vinic svobodná, nemůže nás překvapit, že při prvních hospodářských komplikacích je vinohradní produkce opuštěna. Hospodářská efektivita se zde tedy kombinuje se společenskou a vlastnickou povahou vinic.

Okolo tohoto „pásma zmaru“ nacházíme i oblast podprůměrných poloh (nejnižší výnosy od 12 do 19 zl. vykazuje téměř šestina berních vinic), na jeho jižní hranici v prostoru Divák, na severu a na západním okraji Brna a u Bučovic. O čtvrt století později, na počátku 70. let 19. století, vykazovaly na Moravě nejnižší ceny vinic soudní okresy Břeclav a Napajedla.³³

Poslední šestina berních vinic na Moravě připadá na polohy nadprůměrné, resp. excelentní. Desetina vinic s výnosy od 40 do 49 zl. buď korunuje tímto svým nadprůměrným terroir standardní vinařské oblasti svého regionu (Křížová na Brněnsku, Hrušovany n. J. či Mikulov), nebo jsou součástí excelentních viničních poloh. Ty jsou vymezeny 5,5 % vinic vynášejících od 50 do 75 zl. Takové vinohrady s vysokým potencionálem terroir nalézáme ve dvou základních oblastech. Na jihozápadním Znojemsku a na Bzenecku. Ty jsou pak doplněny třemi ostrovy s osamělými skvělými vinicemi: Ivančice, Miroslavsko (obzvláště Hostěradice, resp. Míšovice a Lidměřice) a Strážovice na Kyjovsku.

Tabulka 2 Nejexcelentnější vinice Moravy dle františkánského katastru

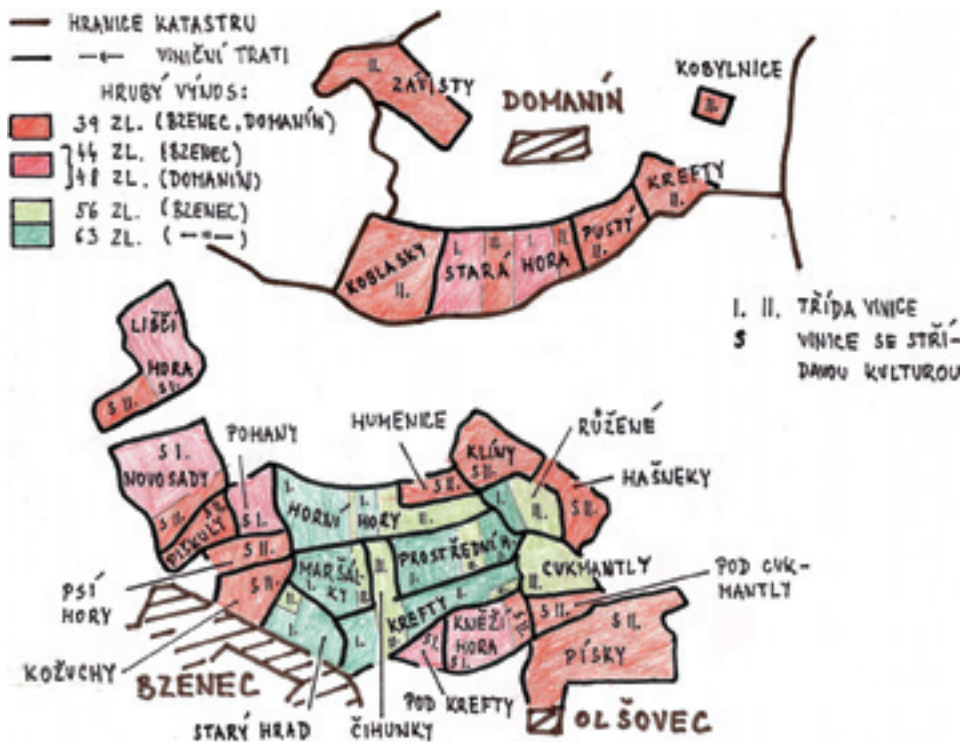
Katastrální obec	Viniční tratě I. třídy	Hrubý výnos I. třídy (zlat. z jitra ročně)	Rozloha vinic všech tříd v jitrech
Strachotice	Waldberg (dnes Strachtotický vrch)	75	108
Ivančice město	Staré hory (Dolní a Horní), Špýry (Horní, Prostřední, Dolní a Zadní), Brninka	67	35
Suchohrdly u Znojma	Lange Vierteln, Quanten (dnes zaniklé)	65	98
Kuchařovice	Pod křížem (dnes téměř neexistující)	63	80
Bzenec	Prostřední hora, Maršálky, Starý hrad, Krefty	63	404
Jaroslavice	Marthal (dnes Na viničích, lidově Motol)	61	136
Podmolí	Schobes (dnes Šobes)	60	21

Zpracoval autor.

³¹ Pokles bude po zbytek století trvale vydatný a v roce 1900 se na Moravě napočítalo již jen 11 978 ha vinic, pouze třetina oproti začátku 19. věku. RADIMSKÝ, J. – TRANTÍREK, F., Tereziánský katastr moravský, c. d., s. 28–29.

³² VERMOUZEK, Rostislav – ŠIK, Augustin, Těšany. Od nejstarších pramenů k socialistickému dnešku, Brno 1975, s. 145–146.

³³ HOHENBRUCK, Arthur von, Die Weinproduktion in Oesterreich, Wien 1873, s. 171.

3 Polohy v okolí Bzence a Domanína. Zpracoval autor.

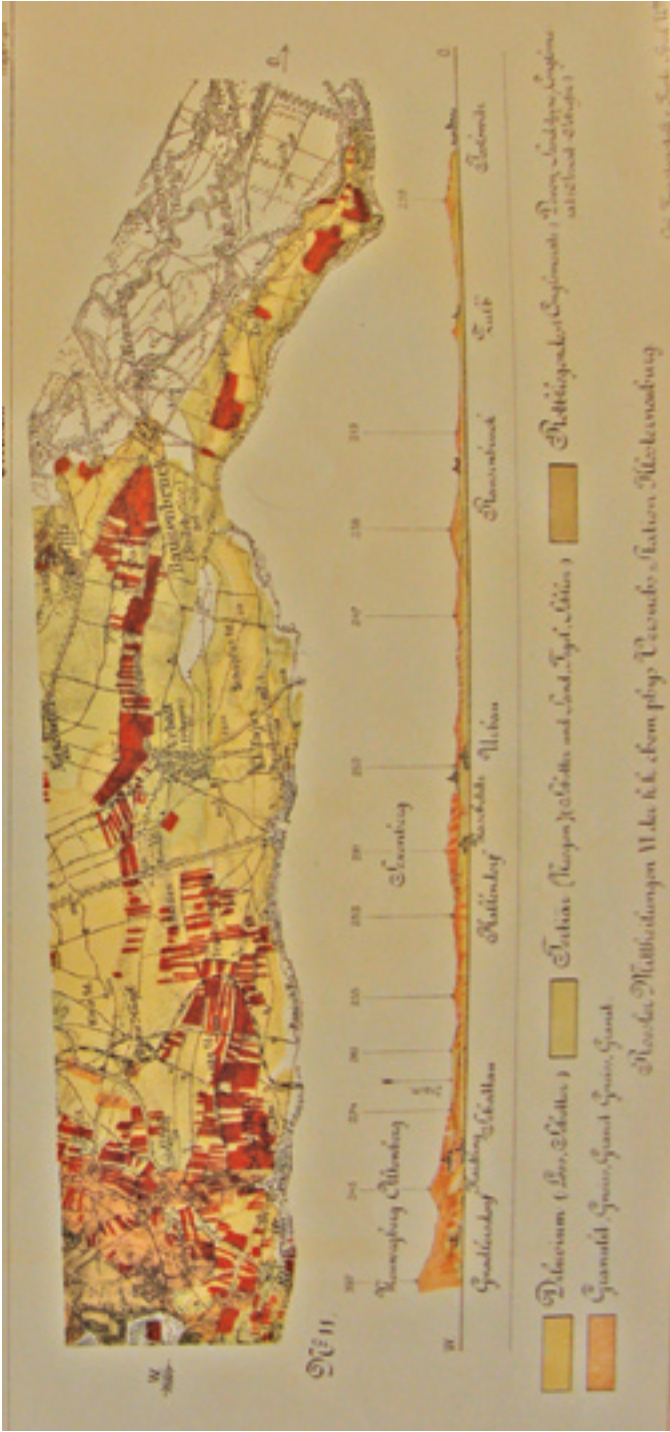
Ono Bzenecko je pás táhnoucí se na jihu od Strážnice na sever po Buchlovici. V nejširším místě tvoří okraje na západě Vracov, na východě Blatnice pod svatým Antonínkem. Skvělé polohy zde nacházíme v Bzenci, Polešovicích, Syrovíně a Boršicích. Hledáme-li nějaký diferenční znak, jímž by se takto vymezené Bzenecko odlišovalo od ostatní vinorodé Moravy, resp. prvotřídního Znojemska, upoutá naši pozornost odrudová skladba zdejších vinic. Obecně se tehdy na Moravě produkovala směsná vína s tím, že dominantní roli hrál Muškatel zelený (grüner Muskateler) čili Veltlínské zelené.³⁴ Avšak na Bzenecku je veltlín uváděn coby minoritní, neboť jej zastíňoval (rýnský) Ryzlink (Riesling) a Trolínské (Lambert).³⁵ Přirozeně ani zde nechybělo Sylvánské zelené (grüner Zierfandler). Převaha ryzlinku a trolínského nad veltlínem byla jistě tehdy charakteristickým rysem kraje okolo Bzence a Kyjova.

Oproti tomu na Znojemsku, v regionu s největší koncentrací excelentních viničných tratí, které se rozprostírají na úpatích Českomoravské vrchoviny před Znojmem a v údolí potoka Daníže mezi Šatovem a Jaroslavcemi, kraloval veltlín následovaný

³⁴ K terminologii veltlínu srov. LANDSTEINER, Erich, Muskateller vulgo Veltliner. Wie der (Grüne) Veltliner zu seinem Namen kam und warum er nicht erst im 18. Jahrhundert nach Niederösterreich importiert worden sein kann, *Vinaria* 8, 2008, s. 44–47.

³⁵ GOETHE, Hermann, *Handbuch der Ampelographie*, Berlin 1887, s. 86.

4 Řez terénem „údolí Daniže“, řetězců poloh se skvělým terroir Hnanice-Havrančický-Sátov-Chvalovice-Náceratice-Vrbovec-Strachotice-Slup-Jaroslavice. Znojmo: Mittheilungen über die Arbeiten der k. k. chemisch-physiologischen Versuchs-Station für Wein- und Obstbau zu Klosterneuburg bei Wien bis Ende Juli 1902, Hrsg. ROESLER, Leonhard, Heft VI, Wien – Leipzig 1902. Tafel 5, Niederösterreich, Nr. 11 Gnadlersdorf-Jostowitz.

ryzlinkem. Mozaiku odrůd pak v tomto kraji doplňovalo Běl (Schrecker), Topolina (Mehlweiß) či Sylvánské zelené.³⁶

V bezprostředním okolí Znojma se nesmírně vysoce hodnotily polohy v Suchohrdlech, Kuchařovicích, Podmolí (čili vinice Šobes), Sedlešovicích, na znojemských předměstích Novosadech a Dolním předměstí a Havraníkách. Metodou analogie, neboť právě zde se potýkáme s výše nastíněným nedochováním pramenného materiálu, zjistíme, že na tyto tratě navazovaly vinohrady v Dobšicích či Popicích.

Prameny z tohoto vinohradnický špičkového regionu ovšem odhalují společensko-hospodářské limity využití přírodních podmínek, a tedy i podíl lidského faktoru na terroir vína. Přestože držitelé vinic na znojemském Dolním předměstí, jimiž byli především znojemští měšťané, měli k dispozici kvalitní vinice (hrubý výnos z I. třídy zde činil 52 zl. z jitra ročně), vyškolení vína bylo vystaveno jistým hranicím. Na jednu stranu „bylo víno dílem mícháno s lepšími kvalitními z jiných hor a prodáváno obchodníkům“.³⁷ Odhaluje se zde obvyklý postup, kdy víno s lepší pověstí je nastavováno jinými hrozny, aby se dosáhlo většího množství lépe placeného.³⁸

Jiná část vína z Dolního předměstí „byla producenty šenkována v malém ve svém přirozeném stavu a pro svůj sirnatý zápach, který je vlastní některým tratím, nebyla lehce prodejná“.³⁹ Pokud bychom tedy očekávali snahu takový zápach skrýt v jiném víně, tradičně byl tento produkt šenkován v malém. To znamená, že jej primárně konzumovala rodina a okruh přátel a známých.

Ještě těžší osud čekalo víno s nejlepší pověstí ze Znojemska – Šobeské, které vyžadovalo 15–20leté zrání.⁴⁰ Bylo produkováno vinohradníky z Podmolí a Hnanic a mlynáři z Devíti mlýnů. Hnaničtí vinaři však nebyli v stavu kvůli „špatným majetkovým poměrům“ dostát tomu, aby víno nechali tak dlouho ležet.⁴¹ To, co příroda nabízela, potřeba živobytí korigovala a Hnaničtí svůj produkt prodávali obratem. Ne vždy je tak terroir člověkem uchopen ideálně, rozhodujícím se ukazuje ekonomický a sociální kontext.

Nejlepší vinicí Moravy byl Waldberg, který se ve Strachoticích tyčil nad tokem Daníže, okolo něhož se dle franciskány nacházely další excelentní vinohradní tratě, tedy v prostoru Jaroslavické pahorkatiny: v Jaroslavcích, pustině Němčice u Strachotic, Šatově, Micmanicích, Oleksovičkách, Derflicích a Ječmeništi. Tento exaktně prokázaný výčet doplníme per analogiam místy, k nimž se nedochoval vceňovací operát, byla součástí linie muld táhnoucích se severně a jižně od Daníže a tvoří mezery mezi vyjmenovanými katastry: Vrbovec a pustina Hnízdo. Zdejšími hodnotám vysokého hrubého výnosu vinic odpovídají i tratě na dolnorakouské straně zemské hranice, podél níž se Daníž vine: v Zwingendorfu a Groß Kadolzi to bylo nad 60, v Seefeldu nad 70 a v Hadres dokonce nad 80 zl. z jitra ročně.⁴²

³⁶ Tamtéž, s. 94.

³⁷ MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, Znojmo Dolní předměstí, k. č. 1010, sign. 2772.

³⁸ Také na Bzenecku se do Polešovic vozila úroda z Vážan u Uherského Hradiště, aby mohlo víno na trh putovat jako Polešovické. Tady se alespoň vesměs obtěžovali dopravit rmut do místa s dobrou pověstí vína a drželi se jednoty místa školení vína a jeho pojmenování. MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, Vážany, k. č. 1024, sign. 2812.

³⁹ MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, Znojmo Dolní předměstí, k. č. 1010, sign. 2772.

⁴⁰ MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, Hnanice, k. č. 203, sign. 580.

⁴¹ Tamtéž.

⁴² Niederösterreichischen Landesarchiv (dále jen NÖLA) Sankt Pölten, fond Franziszeischer Kataster, Hadres, k. č. 227, Seefeld, k. č. 633, Groß Kadolz, k. č. 199, a Zwingendorf, k. č. 803.

Vínům z Jaroslavičké pahorkatiny byla přiznávána slušná trvanlivost, jež byla termínována 30 lety.⁴³ Potencionál zdejšího vinohradnictví a vinařství byl mimořádný a stál u jevu tzv. jaroslavičkého paradoxu. Navzdory obecnému moravskému trendu úbytku vinic v 19. století v Jaroslavicích a jejich bezprostředním okolí (Oleksovičky, Slup, Strachotice, Ječmeniště, Křídlovky, Hrádek) jejich výměra během této doby setrvale rostla (dlouho také rapidnímu úpadku odolávaly obce okolo Mikulova, nikoliv však Mikulov sám).⁴⁴ Právě v tomto regionu dostalo vinohradnictví nebývalou dynamiku po josefinských reformách, které odstranily vrchnostenskou regulaci oboru. Vinice zde začaly růst ještě vydatněji či byly zcela nově zakládány. K takovému založení patří i samotná vinice Waldberg. Tu vysadili Strachotičtí až na přelomu 18. a 19. věku. Neplatí tedy představa, že nejlepší polohy byly vinohradníky identifikovány již ve středověku. Jistá novost vinohradů na Jaroslavicu stála jistě i za skutečností, že prvotní učenecké klasifikace vín z Moravy, resp. Znojemska z počátku 19. století tento region neuváděly.⁴⁵ Františkánská fáse však jednoznačně vypovídá o možnostech vinic z údolí Daníže. Ony klasifikace navíc vznikaly v prostředí obchodníků s vínem a učenců a vycházely z pověsti prodáváných vín. Na Znojemsku tak byly upřednostňovány vinice napojené na tamní obchodníky a nacházející se v okolí města (Šobes, Suchohrdly, Sedlešovice). Ale již v polovině 50. let 19. století se rozhořela diskuze ohledně této nepřilíš přesné metody a bylo upozorňováno na skutečnost, že právě vína ze strachotického Waldbergu se prodávají za vyšší ceny nežli Šobeské.⁴⁶ A tak tyto dynamické polohy z Jaroslavicka začaly být uznávány obchodníky s vínem i konzumenty. Proto nemůže překvapit, že když začala být po roce 1859/1860 budována naprosto nová vinice na Lampelbergu v pustině Hnízdo, velice záhy si enologická veřejnost uvědomila její potencionál a během jednoho desetiletí se stala tato trať konkurentem stagnujícího Šobesu.⁴⁷ Na počátku 70. let 19. století tak nejvyšší ceny, za něž se vinohrady na Moravě prodávaly, vykazovaly soudní okresy Znojmo a Jaroslavice.⁴⁸

Přes různé pokusy nebyla v 19. století na Moravě kodifikována žádná oficiální klasifikace vinic a vín. Nejuceleněji se o ni pokusil sekretář C. k. moravskoslezské zemědělské společnosti v Brně Heinrich Caesar Weeber s týmem spolupracovníků při příležitosti V. světové výstavy ve Vídni v roce 1873. Weeber rozdělil moravská vína do tří kvalitativních tříd ve třech zeměpisných oblastech. Srovnáme-li zástupce z nejlepší I. a II. třídy s výsledky našeho zkoumání vceňovacích operátů katastru a nebudeme-li se dogmaticky pít po každé lokalitě, vidíme, že v regionu východního Slovácka

⁴³ MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, Oleksovičky, k. č. 379, sign. 361.

⁴⁴ MARKEL, Martin, Vinař, in: FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), Člověk na Moravě 19. století, Brno 2004, s. 202–216; ZUKRIEGL, Hans, Ich träum von einem Weinstock. Eine Enzyklopädie des Weinbaues in Südmähren, Wien o. J., s. 259–263.

⁴⁵ MARKEL, Martin, Počátky klasifikace vín a organizace trhu vínem na Znojemsku v 19. století (aneb k hospodářské politice na Moravě), in: AMBROŽOVÁ, Hana – CHOCHOLÁČ, Bronislav – JAN, Libor – PUMPR, Pavel (edd.), Historik na Moravě, Brno 2009, s. 341–349; TÝŽ, VOC jako návrat k tradiční nomenklatuře a klasifikaci moravských vín, in: Apelace 12. Sborník z odborné vinařské konference s mezinárodní účastí, Velké Bílovice 2012, s. 24–27.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ HAASE, Johann, Ueber den Weinbau im Znaimer und Joslowitzer Gerichtsbezirke in Mähren, Znaim 1873.

⁴⁸ HOHENBRUCK, A. v., Die Weinproduktion in Oesterreich, c. d., s. 171.

(Uherskohradištska) – Weeberovy oblasti ohnivých vín – a Znojemska – dle Weebera regionu vín jemných – údaje v podstatě korelují. Weeber mluví o pověsti Bzence, Blatnice, Blatničky, Polešovic, Buchlovic a Strážnice, resp. Šobesu, Suchohrdel, Sedlešovic, Strachotic, Šatova, Hnanic a Konic.

Ani ve třetí, největší oblasti, kde v popředí v I. třídě stojí u Weebera Archlebov a Pavlov, nenacházíme zásadní rozpor v naší komparaci. Pověst archlebovských a pavlovských vín byla dozajista skvělá, avšak pro Pavlov nemáme pramenný materiál k dispozici a Archlebov sice patří k lepším polohám ve Weeberem vymezeném území, ale naše bádání charakterizovalo tento rozsáhlý region jako hlavního producenta standardního produktu bez „velkých“ vinic. A tak tedy i tato Weeberovská „oblast trpkých vín“ odpovídá svým enologickým potencialem datům z františkánského katastru.

Závěr

Data zkoumaného katastru vypovídají o faktu, že i pověstná moravská vína se v polovině 19. století jen málo zapojovala do dálkového obchodu, a pokud nebyla zkonsumována přímo v místě produkce (v tomto směru narůstal význam sklepních uliček), docházelo k nákupu obchodníky s vínem především v rámci země. Excelentnost některých vinic přesto byla evidentně násobena napojením na obchod. Kromě již zmiňovaných vín z okolí Znojma či Bzence se to týká i Ivančic coby významného lokálního obchodního centra. Zde docházelo k multiplikačnímu efektu, neboť prodej vína byl spojován s prodejem vyhlášeného ivančického chřestu.⁴⁹ Znovu se jen potvrzuje, že pokud se k vynikajícím přírodním podmínkám přidají rozvinuté obchodní struktury, což je v případě Ivančic přesným příkladem, vstupuje do povědomí takové víno jako „veliké“.

Po celé 19. století se na skutečnosti málo rozšířeného povědomí o moravských vínech mnoho nezměnilo. I bzenecký velkostatek produkující vyhlášené Bzenecké si byl vědom, že „nebylo toto známo ne příliš daleko od své užší vlasti“.⁵⁰ A bylo zdůrazňováno, že v severních vinohradnických oblastech, kam Morava přirozeně patří, nesmírně záleží na výběru polohy a odrůdy.⁵¹ Jen výjimečné polohy byly už dle tehdejších enologů zárukou dosáhnoutí „slavné značky vína“. A jak prokázal náš rozbor františkánského katastru zaměřený na vinohradnickou a vinařskou produkci, poskytují data této fáse komplexní materiál pro zkoumání terroir moravských vinic a vín.

Jedním z aspektů bádání o terroir na Moravě na této bázi je přirozená hierarchická povaha viničních poloh. Již jen ona nutnost výběru lokality pro vysazení révy vinné poukazuje na fakt, že některá místa jsou zkrátka nevhodná, některá vhodná méně či průměrně a jiná jsou místy skvělými. A tak každá klasifikace postavená na zeměpisném původu třídí vinice nedemokraticky.⁵² Povšimněme si, jak nebývale ostře kontrastuje strážovická Stará hora se skvělým výnosem 50 zl. se sousedními podprůměrnými

⁴⁹ MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, Ivančice, k. č. 554, sign. 1502.

⁵⁰ Die gräflich Reichenbach-Lessonitzsche Champagnekellerei in Bisenz, Sonderabdruck aus der Allgemeinen Wein-Zeitung, Wien 1899, s. 3.

⁵¹ Tamtéž.

⁵² Srov. enologická pojednání: LÖWENSTEIN, Reinhard, Von Öchsle zum Terroir. Ein oenologisches Manifest, Frankfurter Allgemeinen Zeitung, 7. 10. 2003; ŽELEZNÝ, Vladimír, Dobré rady milovníka vína, Praha 2010, s. 90–91.

5 Etiketa vinného sklepa Franze Maurera. Zdroj: Jihomoravské muzeum ve Znojmě.

polohami (Dražůvky se 17, Věteřov s 18 zl. či zaniklými vinicemi v Ostrovankách).⁵³ Tady je ona nadřazenost a podřadnost vinic ukázkově zhmotněna na malé ploše bez přechodných pásem.

Historiografická analýza předestřené hierarchie moravských vinic je příspěvkem do současné enologické terroirové diskuze. Přirozeně limitujícím faktorem je proměna společenských a hospodářských poměrů, výrobních sil a vztahů. Z pohledu společenských věd nejde ani tak o technologickou modernizaci, na niž se mnozí – s negativním pohledem – zastánci konceptu terroir upínají. Vinařská kultura se mění spolu se společensko-hospodářským vývojem. V tomto ohledu nejdramatičtější vývojem prošly od 19. století vlastnické vztahy, resp. velikostní struktura vinohradnických a vinařských hospodářství. Tradiční, vcelku vyrovnaný poměr mezi malými a velkými producenty vína je od poloviny 20. století vychýlen ve prospěch velkých ploch a výrobních kapacit. A je otázkou, zda latifundia a průmyslová vinařství mohou být kvůli své nadměrnosti nositeli tradičních vín zeměpisného původu, zda mohou nést špičkové moravské terroiry. Už zmiňovaný hegemon značky Bzenecké z 19. století, velkostatek Bzenec, disponoval všehovšudy 17 ha vinic, které se rozrostly za neobvyklého boomu produkce bzeneckého šampaňského v poslední třetině století na ca 34 ha.⁵⁴ V tomto oboru tedy nedocházelo k nadměrné koncentraci produkce. Bez ohledu na svoji kvalitu byla držba moravských vinic roztržena mezi množství vlastníků. I excelentní

⁵³ MZA Brno, fond D 8 vceňovací operáty, Strážovice, k. č. 927, sign. 2559.

⁵⁴ Die gräflich Reichenbach-Lessonitzsche Champagnekellerei in Bisenz, c. d., s. 10–12.

vinohrady postrádaly majetkového hegemonu. Výjimkou byl velkostatkem založený a již zmíněný Lampelberg, ale i zde byli do dění zapojeni malí vinohradníci a vinaři, jimž byly tři čtvrtiny zakládané 65jitrové vinice pronajaty po půl jitrech (ca po ¼ ha).⁵⁵ A tak uzavřeme náš exkurz do dějin moravského terroir konstatováním, že unifikujícím prvkem rozličných a hierarchicky kvalitních viničních tratí, jak je poznáváme z franciskány, byla rodinná hospodářská minifundia.

Prameny a literatura

Prameny

Moravský zemský archiv Brno

- fond D 8 vceňovací operáty stabilního katastru krajů Brněnského, Znojemského a Uherskohradištského

Niederösterreichisches Landesarchiv Sankt Pölten

- fond Franziszeischer Kataster

RADIMSKÝ, Jiří – TRANTÍREK, František, Tereziánský katastr moravský. Prameny z 2. poloviny 18. století k hospodářským dějinám Moravy, Praha: Archivní správa ministerstva vnitra 1962.

Literatura

BÍLÝ, Jiří Libor, *Ius montium*. Právo moravských vinohradních hor, Olomouc 2003.

BLÁHA, Josef, *Katastr viničních tratí na Moravě a v Čechách*, Brno: Ústřední Svaz čs. vinařů 1948.

BLICKLE, Peter, *Von der Leibeigenschaft zu den Menschenrechten. Eine Geschichte der Freiheit in Deutschland*, München: C. H. Beck 2003.

ČEPIČKA, Jaromír, a kol., *Rajonizace vinohradnictví v okrese Znojmo a Břeclav*, Břeclav 2000.

Dějiny vinařství na Moravě. Sborník příspěvků z konference, uspořádané ve dnech 16. až 17. září 2005 ve Slavkově u Brna, Brno: Moravský zemský archiv 2005.

Die gräflich Reichenbach-Lessonitzsche Champagnekellerei in Bisenz, Sonderabdruck aus der *Allgemeinen Wein-Zeitung*, Wien 1899.

FRANCE, Benoit, *Velký atlas francouzských vinohradů*, Olomouc: ANAG 2011.

FROLEC, Václav – KRAUS, Vilém – POŠVÁŘ, Jaroslav – PUBAL, Václav – VÁVRA, Miloslav – VERMOUZEK, Rostislav – ZEMEK, Metoděj – VIGNATIOVÁ, Jana – ZIMÁKOVÁ, Alena, *Vinohradnictví. Kapitoly z dějinného vývoje od minulosti do současnosti na Moravě a v Čechách*, Brno: Blok 1973.

FROLEC, Václav, *Jihomoravské vinohradnictví. Tradice a současnost*, Brno: Blok 1984.

GOETHE, Hermann, *Handbuch der Ampelographie*, Berlin 1887.

HAASE, Johann, *Ueber den Weinbau im Znaimer und Joslowitzer Gerichtsbezirke in Mähren*, Znaim 1873.

HEYMANN-LÖWENSTEIN, Reinhard, *Terroir. Weinkultur und Weingenuss in einer globalen Welt*, Stuttgart: Franckh-Kosmos Verlags-GmbH & Company KG 2009.

HOHENBRUCK, Arthur von, *Die Weinproduktion in Oesterreich*, Wien 1873.

JOHNSON, Hugh, *Příběh vína*, Praha: Slovart 2008.

KAMPITS, Peter, *Malé dějiny rakouské filozofie*, Praha: Concordia 1995.

KILIÁN, Jan (ed.), *Trpké býti zdá se? Víno a vinařství v českých zemích ve středověku a v raném novověku*. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 2.–4. dubna 2008, Mělník: Regionální muzeum Mělník 2009.

---

⁵⁵ MARKEL, M., *Vinař*, c. d., s. 202–216.

- LANDSTEINER, Erich, Weinbau und Gesellschaft in Ostmitteleuropa, dargestellt am Beispiel Niederösterreichs (16. bis 18. Jahrhundert), *Frühneuzeit-Info*, 3, 1992, H1, s. 31–44.
- LANDSTEINER, Erich, Muskateller vulgo Veltliner. Wie der (Grüne) Veltliner zu seinem Namen kam und warum er nicht erst im 18. Jahrhundert nach Niederösterreich importiert worden sein kann, *Vinaria* 8, 2008, s. 44–47.
- LÖWENSTEIN, Reinhard, Von Öchsle zum Terroir. Ein oenologisches Manifest, *Frankfurter Allgemeinen Zeitung*, 7. 10. 2003.
- LÖWENSTEIN, Reinhard, Die Zukunft liegt im Terroir, *Frankfurter Allgemeinen Zeitung*, 17. 12. 2005.
- MARKEL, Martin, Vinař, in: *Člověk na Moravě 19. století*, FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří – MALÍŘ, Jiří (edd.), Brno: CDK 2004, s. 202–216.
- MARKEL, Martin, Počátky klasifikace vín a organizace trhu vínem na Znojemsku v 19. století (aneb k hospodářské politice na Moravě), in: *Historik na Moravě*, AMBROŽOVÁ, Hana – CHOCHO-LÁČ, Bronislav – JAN, Libor – PUMPR, Pavel (edd.), Brno: Matices moravská, 2009, s. 341–349.
- MARKEL, Martin, VOC jako návrat k tradiční nomenklatuře a klasifikaci moravských vín, in: *Apelace 12. Sborník z odborné vinařské konference s mezinárodní účastí, Velké Bílovice 2012*, s. 24–27.
- MARKEL, Martin, Vznik sklepních areálů z hlediska historické typologie vinohradnických oblastí, in: *Památková péče o objekty vinohradnické povahy*, Brno: NPÚ 2014, s. 99–110.
- MARKEL, Martin, Svoboda mezi feudalismem a kapitalismem aneb Vliv hospodářsko-sociálních struktur na vývoj vinorodé krajiny jižní Moravy, in: *Krajina jako dílo*, PONEŠOVÁ, Barbora – FORETNÍK, Jan (edd.), Brno: NPÚ 2014, s. 30–35.
- MARKEL, Martin, Weinbau und Weinerzeugung als Raum untertäniger Freiheit. Zur gesellschaftlich-ökonomischen Dimension des Terroir mährischer Weine, *Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder*, 2017, Band 57.
- MONTANARI, Massimo, *Gusti del Medioevo. I prodotti, la cucina, la tavola*, Roma – Bari: Editori Laterza 2012.
- RÖSENER, Werner, *Bauer im Mittelalter*, München: C. H. Beck 1991.
- SANDGRUBER, Roman, Franziszeischer Kataster als Quelle für die Wirtschaftsgeschichte und historische Volkskunde, *Sankt Pölten: NÖLA*, 3, 1979, s. 16–28.
- SANDGRUBER, Roman, *Österreichische Geschichte. Ökonomie und Politik*, Wien 1995.
- SCRUTON, Roger, *Piju, tedy jsem. Filosofův průvodce vínem*, Brno: Barrister & Principal 2015.
- SNOPEK, Lukáš, *Vinařovo slovo zní –. Víno a vinařství v českých zemích po roce 1800. Sborník příspěvků z konference konané v Mělníce 5. a 6. května 2010*, Mělník: Regionální muzeum Mělník 2012.
- STUMMER, Albert, Die besondere Lebensgemeinschaft des südmährischen Weinbaugesbietes, *Natur und Heimat (Sudetendeutsche Vierteljahrschrift für Pflanzen- und Tierkunde)*, 3 Jg. 1932, Heft 3, s. 69–75, Heft 4, s. 115–117.
- STUMMER, Albert, Abgrenzung des Weinbaugesbietes, *Der Winzer*, 10. 7. 1935, 1. Jg., Nr. 7, s. 70–71.
- SVOBODOVÁ, Kamila, *Zemědělství na jižní a jihovýchodní Moravě v polovině 19. století ve světle stabilního katastru*, Praha: Národní zemědělské muzeum 2014.
- VERMOUZEK, Rostislav – ŠIK, Augustin, *Těšany. Od nejstarších pramenů k socialistickému dnešku*, Brno: Musejní spolek v Brně 1975.
- ZUKRIEGL, Hans, *Ich träum von einem Weinstock. Eine Enzyklopädie des Weinbaues in Südmähren*, Wien o. J.
- ŽELEZNÝ, Vladimír, *Dobré rady milovníka vína*, Praha: Mladá fronta 2010.

LOVECKÝ ZÁMEK OHRADA POD SPRÁVOU STÁTNÍCH LESŮ 1950–1960 (1973)

OHRADA HUNTING LODGE UNDER STATE FORESTS ADMINISTRATION, 1950–1960 (1973)

Martin Slaba

Abstrakt: Po rozpadu majetku schwarzenberské primogenitury se barokní lovecký zámek Ohrada v roce 1950 ocitl ve správě státních lesů. Ještě ve stejném roce o zámek požádala Národní kulturní komise, která spravovala většinu kulturně-historicky nejcennějších památkových objektů, avšak ministerstvo zemědělství ponechalo zámek ve správě státních lesů, jelikož ty jej již využívaly jako zázemí pro své hospodářské aktivity. Na zámku bylo zřízeno středisko, do jehož kompetence spadala péče o zámecké muzeum, zoo a nedaleké bažantnice a obory. Ačkoliv během 50. let bylo do zámeckého areálu investováno jen sporadicky, byla budova zámku v relativně dobrém stavu. Správa státních lesů rovněž minimálně zasahovala do podoby někdejšího schwarzenberského muzea. V části hlavní zámecké budovy se nacházelo pracoviště zestátněné lesnické zařizovací kanceláře. Na počátku roku 1961 zámek převzalo Zemědělské muzeum, které zde vybuodovalo pobočku zaměřenou na lesnictví, myslivost a rybářství. Státní lesy část zámeckého areálu využívaly až do roku 1973.

Abstract: In 1950, after the break-up of Schwarzenberg primogeniture, the Baroque hunting lodge of Ohrada passed under the State Forest Administration. In the same year, the National Committee for Culture, which managed a majority of most important heritage buildings, applied for the administration to be transferred under its jurisdiction. The Ministry of Culture, however, decided to leave Ohrada under State Forests since this state-owned company had already started to use it for its economic activities. The lodge was transformed into a centre responsible for the management of a museum located in the lodge, for a ZOO, and nearby game parks and pheasantries. Although investment into the lodge compound was in the 1950s negligible, the building remained in a relatively good state of repair. State Forest Administration also only minimally interfered with the shape and form of the earlier Schwarzenberg museum. Part of the main building housed offices of the now state-run forestry assessment department. In early 1961, the lodge was transferred under the Museum of Agriculture, which established here a branch dedicated to forestry, game-keeping, and fisheries. State Forests used parts of the lodge compound until 1973.

Klíčová slova: rod Schwarzenbergů; zámek Ohrada; Zemědělské muzeum; správa státních lesů.

Keywords: the Schwarzenberg family; Ohrada hunting lodge; Museum of Agriculture; State Forest Administration.

*Článek vznikl za podpory Ministerstva zemědělství,
institucionální podpora MZE-RO0818.*

Dějiny loveckého zámku Ohrada¹ a zdejšího unikátního muzea² jsou zpravidla děleny na historickou schwarzenberskou éru (1708–1947) a současnost spojenou s příslušností k Národnímu zemědělskému muzeu (od roku 1961).³ Zatímco obě tyto etapy jsou poměrně dobře popsány, meziobdobí, kdy zámek a muzeum spravovaly státní lesy, stálo doposud stranou zájmu. I přes skutečnost, že řada klíčových archivních fondů týkajících se dané problematiky je doposud nezpracovaná, a tudíž nepřístupná, se pokusíme uvedenou mezeru vyplnit.

Přestože schwarzenberská primogenitura ztratila svůj majetek v Čechách definitivně až v roce 1947, přestala jej fakticky kontrolovat již s odchodem dr. Adolfa Schwarzenberga do emigrace v roce 1939, respektive po zabavení schwarzenberského majetku německou okupační správou v roce 1940.⁴ Po osvobození republiky byla na schwarzenberský majetek v květnu 1945 uvalena národní správa, která byla zprvu chápána jako dočasné řešení před návratem legitimního vlastníka. Záhy se však ukázalo, že navrácení tak velkého majetku v poválečné atmosféře nebude snadnou záležitostí. Schwarzenberg, jenž marně usiloval o návrat z emigrace, si to plně uvědomoval a projevoval ochotu se většiny majetku vzdát ve prospěch státu. Kompromis nakonec nebyl z politických důvodů připuštěn a Schwarzenbergovi byl veškerý majetek v původní vlasti bez náhrady vyvlastněn přijetím zvláštního zákona č. 143 z roku 1947, který je dnes všeobecně znám jako „Lex Schwarzenberg“.⁵

Dotčený majetek byl jako jednotný hospodářský celek přiřknut do vlastnictví Země České a k 1. červnu roku 1948 předán národnímu podniku „Správa zemského, dříve schwarzenberského majetku“. Země Česká majetek slavnostně převzala již 23. května 1948 během okázalého a medializovaného ceremoniálu ve vyzdobené zimní jízdárně hlubockého zámku. Po zániku zemského uspořádání někdejší schwarzenberský majetek k 1. dubnu 1949 připadl státu, který následně opustil princip jednotné správy, majetek rozčlenil a podle povahy jej k 1. lednu 1950 rozdělil mezi státní lesy, státní statky a příslušné národní podniky.

Převodu zámku Ohrada pod státní lesy tedy předcházelo desetiletí, kdy zámek byl sice ještě integrální součástí schwarzenberské hospodářské soustavy, avšak původní vlastníci již neměli na jeho správu vliv. Do objektu sice nebyly investovány zásadnější finanční prostředky, avšak muzeum nadále plnilo své základní funkce. Správce muzea František Janovský⁶ se v první polovině 40. let soustředil na péči o novou zoologickou zahradu, která se pozvolna stávala vyhlášenou destinací výletníků z celého regionu.

---

¹ K historii zámku Ohrada IVANEGA, Jan, Ohrada. Lovecký zámek Ohrada – stavební dějiny, Praha 2014.

² K historii ohradského muzea SCHWARZ, Milli (= NIKENDEY, Antonín), Schloss Ohrad. Geschichte des Jagdschlusses bei Frauenberg an der Moldau und des Forst- und Jagdmuseums, Schwarzenbergischer Almanach, 1990, 38, s. 261–321.

³ K historii Národního zemědělského muzea STEINOVÁ, Šárka, Osudový příběh Československého zemědělského muzea (1891) 1918–1952, Praha 2013.

⁴ K osobnosti dr. Adolfa Schwarzenberga (1890–1950) a k zániku schwarzenberského majetku v Čechách SLABOVÁ, Markéta – SLABA, Martin, Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga, Praha 2014, s. 11–22.

⁵ K zákonu „Lex Schwarzenberg“ více například ZÁLOHA, Jiří, Lex Schwarzenberg. O slávě a rozpadu jednoho majetku v Čechách, Dějiny a současnost, 1994, 16, 2, s. 46–50.

⁶ K osobnosti Františka Janovského (1893–1945) více NIKENDEY, Antonín, Malé biografie z loveckého zámku Ohrada. Vedoucí lesní zaměstnanci, kteří rozšiřovali sbírky Lesnického a mysliveckého muzea Ohrada, pověření správou zámku a revíru Borek, Praha 2007, s. 8–10.

V roce 1940 se na lovecký zámek nastěhoval známý cestovatel a „bílý lovec“ Bedřich Machulka,⁷ jenž zde zastával pozici preparátora a konzervátora a pečoval o africké oddělení. Na konci války německá správa na zámek umístila lazaret. „Přímo v těch nádherných sbírkách od Adolfa a Hildy, mezi trofejemi, které přivezli z Afriky, z Keni. Co se toho rozkradlo, zničilo, denně tam umírali zranění vojáci [...]. Pak přišli Rusové a vystříleli všechnu zvěř v zoo.“⁸

Správce Janovský tragicky zemřel na samém konci války 7. května 1945. Po jeho nenadálém úmrtí byl vedením muzea a zoologické zahrady jmenován schwarzenberský lesní správce Jan Ježek, jenž zde působil do konce roku 1947, kdy byl přeložen do Protivína.⁹ Od dubna do prosince roku 1948 muzeum řídil lesník Bohumil Švarc.¹⁰ Přestože během dramatických 40. let byla činnost muzea limitována okupační a následně národní správou, muzejní expozice a zoologická zahrada přilákaly jen v letech 1941–1948 více než 150 000 návštěvníků, což bylo více než v kterémkoliv uplynulém desetiletí dosavadní historie.¹¹

Když se Ohrada v roce 1950 dostala do vlastnictví státních lesů, nebylo vůbec jisté, že se nebude jednat pouze o přechodný stav. Po druhé světové válce se totiž téměř stovka znárodněných architektonicky nevhodnějších kulturních památek ocitla ve správě Národní kulturní komise (dále jen NKK).¹² Komise již od roku 1949 usilovala i o převzetí někdejších jihočeských schwarzenberských objektů.¹³ Na její popud ministr školství, věd a umění Zdeněk Nejedlý požádal ministra zemědělství, aby zámky Hluboká nad Vltavou, Český Krumlov, Ohrada a Třeboň byly prohlášeny za státní kulturní majetek a byly převedeny do správy NKK. Ohradu komise kvalifikovala jako „barokní zámek významné stavební povahy“ a plánovala zde soustředit „veškeré vycpaniny z jižních Čech k vytvoření krajské zoologické sbírky“ a dále expozice mapující vývoj myslivosti a lovcství s důrazem na regionální zvláštnosti. Stejně jako v dalších zestátněných objektech měla být i na Ohradě zřízena místnost propagující činnost Národní kulturní komise.¹⁴ Zatímco zámky Český Krumlov a Třeboň komise získala již v roce 1950,¹⁵ proti souhlasu ministra zemědělství, k převodu zámků Ohrada

---

⁷ K osobnosti Bedřicha Machulky (1875–1954) srov. SLABOVÁ, M. – SLABA, M., *Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga*, c. d., s. 49–59.

⁸ RŮŽIČKOVÁ, Alena, *Víte, kdo založil ZOO Ohrada?*, *Obnovená Tradice*, 15, 2004, č. 29, s. 17.

⁹ K osobnosti Jana Ježka (1887–1953) srov. NIKENDEY, A., *Malé biografie*, c. d., s. 11an.

¹⁰ K osobnosti Bohuslava Švarce (* 1921) srov. tamtéž, s. 12.

¹¹ SCHWARZ, M., *Schloss*, c. d., s. 300.

¹² Národní kulturní komise zahájila svou činnost v roce 1947 a byla zrušena ke konci roku 1951. Do její gesce spadala péče o památky, které se do vlastnictví státu dostaly především na základě dekretů prezidenta republiky a zákonů o pozemkové reformě. Jako poslední se do správy NKK dostaly v letech 1950 až 1951 někdejší schwarzenberské zámky Český Krumlov, Třeboň a Hluboká nad Vltavou. Na konci roku 1951 NKK spravovala již 95 památkových objektů. Předsedou komise byl historik umění Zdeněk Wirth (1878–1961). Většina pravomocí NKK byla po její likvidaci přenesena na oddělení pro ochranu památek Ministerstva školství, věd a umění, kam přešla také větší část zaměstnanců. K činnosti Národní kulturní komise obecně UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha 2004.

¹³ K žádosti o převod někdejších schwarzenberských objektů do správy NKK srov. tamtéž, s. 48.

¹⁴ K plánům NKK se zámek Ohrada: Archiv Národního památkového ústavu (dále jen Archiv NPÚ), fond Národní kulturní komise (dále jen NKK), z materiálu dr. Emy Charvátové pro KNV České Budějovice z roku 1950.

¹⁵ UHLÍKOVÁ, K., *Národní kulturní komise*, c. d., s. 173 a 212.

a Hluboká nad Vltavou vznesly námitky státní lesy.¹⁶ Zámek Hluboká nakonec NKK po několika urgencích získala 12. června 1951,¹⁷ zámek Ohrada však byl ponechán ve správě státních lesů, jelikož ty jej již plnohodnotně využívaly jako zázemí pro své hospodářské aktivity a dále jako sídlo znárodněné lesnické řídící kanceláře.

Významnou složkou činnosti Národní kulturní komise byla též evidence, svozy a následné přerazdělávání předmětů pocházejících ze zestátněných zámků.¹⁸ Touto cestou se řada artefaktů mysliveckého či lesnického charakteru (například lovecké zbraně nebo obrazy) dostala do sbírkového fondu Zemědělského muzea a následně po roce 1961 do sbírek jeho pobočky na zámku Ohrada.

Ve schwarzenberské éře byla správa ohradského muzea tradičně spojena s péčí o revír Borek, jehož součástí byla i stejnojmenná bažantnice, a tento stav platil i po rozpadu českého schwarzenberského majetku. K 1. lednu 1950 byl správou revíru, loveckého zámku a zoologické zahrady pověřen Vilém Hall.¹⁹ Přestože v té době byl uvedený majetek již součástí státního Ředitelství lesního závodu Hluboká nad Vltavou, stojí za pozornost, že v osobě Viléma Halla přišel na Ohradu lesník, jenž byl rodinnou tradicí i zkušenostmi hluboce provázán se schwarzenberským prostředím. Hall na Ohradě zůstal dva roky, než byl nečekaně 4. ledna 1952 přeložen na polesí Lipka na Šumavě.

V roce 1952 v rámci ne zcela úspěšné reorganizace československého lesního hospodářství zaniklo Ředitelství lesního závodu Hluboká nad Vltavou a byl zaveden dvojkolejný systém, kdy těžební činnost v dané oblasti zajišťovalo těžební středisko v Hluboké nad Vltavou, podléhající podniku Lesní průmysl (nejprve protivínskému a od roku 1953 českokrumlovskému), a pěstební činnost pak Správa lesního hospodářství se sídlem ve Vodňanech, jejíž organizační součástí vedle jednotlivých pěstebních středisek bylo v letech 1952–1955 i tzv. středisko pro myslivost a zoo.²⁰ Vedoucím střediska, jehož zázemí se nacházelo v hospodářských budovách loveckého zámku Ohrada, byl Václav Kosík.

Další reorganizace následovala v roce 1956, kdy byl vytvořen Lesní závod Hluboká nad Vltavou zastřešující opět těžbu i pěstební činnost se sídlem na tzv. Šteklu v bezprostředním sousedství hlubockého zámku. Vedle deseti lesních závodů a zemědělského střediska v Mladém bylo jeho součástí i stávající středisko myslivosti a zoo, do jehož kompetence vedle řízení muzea a zoologické zahrady patřila i péče o obory a bažantnice ve správě lesního závodu. Součástí střediska byla konečně i hájenka Zavadilka ve Čtyřech Dvorech na okraji Českých Budějovic. V roce 1967 lesní závod ze střediska vyčlenil obě obory a převedl je přímo do správy jednotlivých polesí (Poněšice a Stará Obora).

¹⁶ Archiv NPÚ, fond NKK, Rozbor plnění plánu Národní kulturní komise za rok 1950, s. 5.

¹⁷ UHLÍKOVÁ, K., Národní kulturní komise, c. d., s. 176.

¹⁸ Tamtéž, s. 34–40.

¹⁹ K osobnosti Viléma Halla (1920–1992) srov. NIKENDEY, A., Malé biografie, c. d., s. 13.

²⁰ K historii Lesního závodu v Hluboké nad Vltavou Archiv Národního zemědělského muzea (dále jen NZM), spisovna NZM Ohrada, fond Lesnické pamětní knihy, Pamětní kniha Lesního závodu Hluboká nad Vltavou 1956–1975, I–V; Pamětní kniha Lesního závodu Hluboká n/Vlt. 1985, s. 1; Pamětní kniha Lesního závodu Hluboká n/Vlt. 1987, s. 1–3; a Pamětní kniha Lesního závodu Hluboká nad Vltavou 1988, s. 1.

1 Vedoucí střediska zoo a myslivosti Jan Havel (uprostřed) na snímku z roku 1956. Zdroj: Archiv NZM.

Středisko ve funkci vedoucího řídil od roku 1956 Jan Havel, než ho v roce 1960, kdy odešel do důchodu, vystřídal Ladislav Šána. Za první rok své existence (1956) lesní závod evidoval cca 217 500 návštěvníků muzea a zoologické zahrady a na vstupném vykázal zisk cca 316 000 Kčs.

Na zámecké budově byly ve 40. letech prováděny jen nejnútnější udržovací práce. Technická kancelář NKK, jež připravovala plán stavebních prací na léta 1950–1953, v případě Ohrady plánovala pouze generální opravu střešních krytin a drobnou údržbu.²¹ Z podnětu komise byl lovecký zámek pro potřeby památkové péče a propagace fotograficky zdokumentován. Soubor velmi zdařilých fotografií pořízených Vladimírem Hyhlíkem²² v roce 1951 je dnes jedinečným ikonografickým pramenem dokumentujícím vnější stav jednotlivých budov zámeckého komplexu, ale i podobu nejceněnějších interiérů hlavní zámecké budovy včetně muzejních expozic. Na první pohled je patrné, že fasáda je značně oprýskaná, přesto je zřejmé, že zámek byl v rámci daných možností na počátku 50. let řádně udržován. Rovněž lesní závod investoval během 50. let do budovy loveckého zámku a areálu zoo jen sporadicky. Z torzovitě dochovaných podkladů lze doložit pouze pořízení vodárny „Darling“ pro zoo za 4841 Kčs v roce 1958 a dále výdaj 6000 Kčs za „koupelnu na Ohradech“ o rok později.²³

²¹ Archiv NPÚ, fond NKK, zpráva technické kanceláře NKK ze dne 26. 6. 1950.

²² Vladimír Hyhlík se profesně specializoval na fotografickou dokumentaci památek. Svými fotografiemi doprovodil stovky odborných i populárních publikací.

²³ Archiv Národního zemědělského muzea (dále jen Archiv NZM), fond Spisovna NZM Ohrada, Lesnické pamětní knihy, Pamětní kniha Lesního závodu Hluboká nad Vltavou 1956–1976, I, s. 6 a 8.

2 Průčelí loveckého zámku. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

3 Portikus před hlavním průčelím. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

Zmiňované snímky Vladimíra Hyhlíka dokládají, že muzejní expozice byly na počátku 50. let ve vynikajícím stavu. Struktura expozic nebyla ve 40. letech změněna a ani lesní závod během 50. let nepřistoupil k žádným zásadním úpravám. Z porovnání inventurních soupisů z 30. a 50. let vyplývá, že ideová náplň jednotlivých sálů byla víceméně zachována, avšak v některých případech byl redukován počet exponátů.²⁴ Na hlavním, tzv. Hamiltonově, sále byl instalován parohový nábytek z 19. století a stěny sálu zdobily desítky trofejí jelenů, daňků a srnců. Na stěnách již chybělo deset rozměrných olejomalb Johanna Georga Hamiltona, které se Schwarzenbergům podařilo vyvézt ze země na konci 30. let.²⁵ Jak dokládají fotografie, stále rozeznatelné plochy, kde původně obrazy visely, byly již vyplněny loveckými trofejemi. V jednotlivých menších sálech v prvním patře byly instalovány bohaté zoologické sbírky a lovecké trofeje, jeden sál byl věnován loveckým palným zbraním, další dřevoprůmyslu, v jižní chodbě se nacházelo africké oddělení, ostatní chodby a schodiště byly vyzdobeny trofejemi a konečně ve vstupním vestibulu v přízemí se nacházela kolekce výřezů dřevin. Exponáty byly zpravidla umístěny ve vysokých dřevěných prosklených skříních a v menších vitrínách. V 50. letech atmosféru jednotlivých menších výstavních sálů ještě dotvářely prkenné podlahy, které byly teprve později překryty parketami. Z inventurních soupisů vyplývá, že v knihovně, jež byla rovněž součástí prohlídkové trasy, visel po celá 50. léta dobové atmosféře navzdory portrét zakladatele ohradského muzea knížete Jana Adolfa II. ze Schwarzenbergu.²⁶ V 50. letech byla zrušena archeologická expozice, jež se dříve nacházela ve druhém patře hlavní zámecké budovy, a příslušné předměty byly delimitovány do českobudějovického muzea.

V roce 1959 členové Krajského mysliveckého sdružení v Českých Budějovicích připravili v muzeu výstavu nazvanou „Červen – měsíc myslivosti“. O rok později zaměstnanci lesního závodu upravili expozice u příležitosti zahájení Krajské zemědělské výstavy. Tento zásah s odstupem času pracovníci Zemědělského muzea vyhodnotili jako neuspokojivý.²⁷

Ze zaměstnanců lesního závodu, kteří se přímo starali o muzejní sbírky, můžeme jmenovat především Karla Vondráška, jenž na Ohradu nastoupil v roce 1950.²⁸ Poté, co Vondrášek v Národním muzeu v Praze zdárně složil preparátorské zkoušky, byl v roce 1953 pověřen vedením preparace na Ohradě. Vondrášek zůstal na loveckém zámku i po převodu zámku pod Zemědělské muzeum a pracoval zde jako preparátor a kustod až do roku 1971. Podobně Zemědělské muzeum převzalo i druhého preparátora Františka Sítara. Preparátorská dílna se nacházela v jižní části přízemí hlavní zámecké budovy. Jiní specialisté v muzeu v 50. letech nepracovali.

²⁴ Archiv NZM, fond Spisovna NZM Ohrada, Opis inventáře ohr. sbírek 1934–1946 a Inventurní kniha 1959.

²⁵ K osobnosti malíře Johanna Georga Hamiltona srov. OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila, Johann Georg de Hamilton (1672–1737). Malíř zvířat a lidí, České Budějovice 2015.

²⁶ Kníže Jan Adolf II. ze Schwarzenbergu (1799–1888) v roce 1842 ohradské muzeum založil.

²⁷ Archiv NZM, fond Stará spisovna, Složka Zprávy o činnosti za roky 1961–1965, Záměr k projektu generální rekonstrukce loveckého zámku Ohrada v Hluboké n. Vlt. z 28. 7. 1961.

²⁸ K osobnosti Karla Vondráška podrobněji NIKENDEY, Antonín, Karel Vondrášek (1911–1993), Obnovená Tradice, 4, 1993, č. 8, s. 23.

4 Vestibul ohradského zámku. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

5 Portikus před nádvořním průčelím. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

V květnu roku 1948 se na Ohradu nastěhoval někdejší schwarzenberský vrchní lesní správce Vilém Hirsch.²⁹ Několik měsíců byl v muzeu ještě řádně zaměstnán, než byl k 1. lednu 1949 penzionován. I po odchodu do důchodu zůstal Hirsch na Ohradě a věnoval se své bohaté přírodovědecké sbírce, kterou měl uloženou ve dvou místnostech druhého patra. Hirsch své precizně vedené přírodniny k 1. červenci roku 1955 věnoval muzeu s podmínkou, že mu bude až do konce života umožněno o ně pečovat a doplňovat je. Konkrétně se jednalo o herbář flóry Čech ve 26 svazcích, sbírku brouků v 63 krabicích, sbírku ptačích vajec v 55 krabicích, preparované ptáky (150 kusů) a sbírku motýlů v devíti krabicích. Této výsady Vilém Hirsch využíval více než čtyři roky, zemřel 28. prosince 1959.³⁰

O zvířata v zoologické zahradě se starali dva krmiči, z nichž jeden byl zároveň ošetřovatelem. Na konci roku 1960 byly v zoologické zahradě evidovány následující druhy zvířat: „andulka (21 ks), bažant diamantový (1 ks), bažant nepálský (2 ks), bažant stříbrný (2 ks), bažant zlatý (1 ks), bažant obecný (4 ks), bobr (1 ks), čáp (2 ks), černá zvěř (3 ks), daňčí zvěř (4 ks), dikobraz (2 ks), fretka (3 ks), husa nilská (2 ks), husa labutí (4 ks), husa kanadská (2 ks), husa polní (2 ks), hrdlička divoká (1 ks), hrdlička zahradní (1 ks), hrdlička bílá (11 ks), holub domácí (22 ks), holub doupňák (1 ks), holub hřivnáč (1 ks), jestřáb (3 ks), jelen „Míša“ (1 ks), jelen Dybowského (2 ks), jezevec (2 ks), káně (3 ks), kachna pižmová (22 ks), kachna březňačka (3 ks), kachna chocholačka (1 ks), koza kamerunská (3 ks), kočka stepní (1 ks), koza domácí (1 ks), kuna lesní (1 ks), kuna skalní (1 ks), jelen sika (3 ks), labuť (2 ks), lama (1 ks), liška obecná (2 ks), liška stříbrná a platinová (3 ks), medvěd (2 ks), mýval (2 ks), morče (42 ks), myšky bílé (6 ks), muflon (6 ks), nutrie (3 ks), opice (9 ks), páv (2 ks), plameňák (1 ks), papoušek mnich (1 ks), papoušek jendaja (1 ks), papoušek korela (9 ks), poštolka (2 ks), pštros (2 ks), sova pálená (2 ks), sova kalous (2 ks), vlk (1 ks), vrána (1 ks), výr obecný (1 ks), želva (2 ks).“³¹ V areálu zahrady, který se rozprostíral podél severního křídla loveckého zámku, se nacházela klec na medvědy, dalších 20 blíže nespecifikovaných klecí a ptáčnice.³² Krmení pro zvířata vozil v 50. letech kočí s párem huculů.

Středisko pro myslivost se sídlem na Ohradě kromě muzea a zoologické zahrady spravovalo i bažantnice ve správě lesního závodu (Borek, Černýš) a do roku 1967 i obě hlubocké obory (Poněšice, Stará Obora). Odchov bažantů se praktikoval i přímo v areálu loveckého zámku. V roce 1956 se ještě jednalo o polodivoký chov, vejce se sbírala před sečením luk a líhnuta byla „pod kvočnami“ nebo v malé stolové líhni s kapacitou 200 vajec. V následujících letech bylo pořízeno několik větších líhní až na několik tisícovek vajec. Od roku 1961, kdy byly na Ohradě instalovány dvě modernější líhně a několik elektrických kvočen, byl již praktikován pouze umělý odchov bez domácích kvočen nebo krůt. Líhně na bažanty, o které se zpravidla staraly manželky zaměstnanců lesního závodu, se nacházely v severní části hospodářské budovy mezi předním a zadním nádvořím. V severní části tzv. stodoly, jež uzavírá zadní nádvoří, a v prostorách

²⁹ K osobnosti Viléma Hirsche podrobněji NIKENDEY, Antonín, Vrchní lesní správce Vilém Hirsch (1887–1959), *Obnovená Tradice*, 7, 1996, č. 14, s. 1–4.

³⁰ Tamtéž, s. 3.

³¹ Archiv NZM, fond Stará spisovna, administrativní dohoda o převodu správy národního majetku z 1. 1. 1961.

³² Tamtéž.

6 Hlavní nádvoří. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

7 Hlavní sál po odstranění rozměrných Hamiltonových pláten. Prázdná místa byla doplněna trofejemi. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

dnešní zoo se pak nacházely voliéry. V západní části jižního křídla byla vybudována tzv. lednice, kam se svázeli ulovení bažanti i zvěř z obor.³³ K převážení zvěře lesní závod používal vlastní koně. Stáje se nacházely na zadním nádvoří při severní zdi přímo vedle stodoly. Jižní polovinu stodoly státní lesy v roce 1955 pronajaly podniku Drobné zboží České Budějovice, který ji do počátku 60. let využíval především jako sklad mýdla.³⁴

V roce 1960 se státní lesy dohodly s Československou akademií zemědělských věd Praha (dále jen ČAZV), že od počátku roku 1961 lovecký zámek včetně zoo převezme ČAZV, respektive její složka Zemědělské muzeum.³⁵ Na základě administrativní dohody³⁶ podepsané 1. ledna 1961 muzeum bezúplatně získalo příslušné pozemky, nemovitosti a živý a mrtvý inventář.³⁷ Detaily převodu vyřešila dohoda mezi ČAZV a Podnikovým ředitelstvím Státních lesů v Českých Budějovicích uzavřená již s předstihem dne 22. prosince 1960.³⁸ Předávací protokol byl konečně podepsán 21. dubna 1961.³⁹

Na základě výše uvedené dohody z roku 1960 si státní lesy vymínily, že dokud se jim nepodaří získat náhradní prostory, budou na Ohradě nadále bezplatně využívat nezbytné zázemí pro provoz střediska myslivosti. Konkrétně se jednalo o jeden byt a dva sklepy v hlavní zámecké budově, celé jižní křídlo (byt, sklady, dřevník, lednici a garáž), půdu jižního křídla (seník), sklep v západním křídle, část západního křídla (byty), půdu západního křídla (skladiště), část severního křídla (kancelář, dřevník), severní část stodoly, stáje a přilehlé prostory na zadním nádvoří. Zaměstnanci lesního závodu podle dohody zajišťovali úklid zadního nádvoří a o úklid předního se po týdně střídali s pracovníky muzea. Z lesního závodu do muzea odešli zaměstnanci starající se o provoz muzea a zoo (preparátoři, krmiči, uklízečka a pokladní). Preparátoři i po převodu pod muzeum nadále pro lesní závod zajišťovali preparaci trofejí (vykonaná práce byla lesnímu závodu fakturována). Lesní závod si ponechal 15 trofejí jelenů, 50 trofejí srnců a 15 trofejí daňků ze sbírek muzea k výzdobě chaty ve Staré Oboře. Dohoda konečně stanovila pravidla odebírání elektrické energie a další provozní záležitosti.

Lesní závod část zámeckého areálu využíval až do roku 1973, kdy se definitivně vystěhoval na hájenku Zavadilka u Českých Budějovic. Na Ohradě měl do té doby především sklady, zařízení pro umělý odchov bažantů a byty pro zaměstnance. Do roku 1970 středisko pro myslivost vedl Ladislav Šána, jeho nástupcem se stal Vilém Kühnel. I po odchodu z loveckého zámku Lesní závod s muzeem příležitostně spolupracoval. Například v roce 1979 závod muzeu věnoval vyřazený nákladní automobil V3S pro odvoz dříví.⁴⁰

³³ Lednice byla zlikvidována až během rekonstrukce zámku v 80. letech. Místo ní byla vybudována garáž.

³⁴ Archiv NZM, fond Stará spisovna, registratura NZM Ohrada, záznam z 10. 7. 1961.

³⁵ K budování pobočky Zemědělského muzea na Ohradě podrobněji SLABA, Martin, Počátky pobočky Zemědělského muzea na Ohradě, Prameny a studie, 2013, č. 50, s. 18–27.

³⁶ Administrativní dohoda o bezplatném převodu byla uzavřena podle vyhlášky ministerstva financí č. 205 z roku 1958.

³⁷ Archiv NZM, fond Stará spisovna, registratura NZM Ohrada, složka předávací protokol LZ-ZM, Ohrada 1961, administrativní dohoda z 1. 1. 1961.

³⁸ Tamtéž, dohoda z 22. 12. 1960.

³⁹ Tamtéž, předávací protokol ze dne 21. 4. 1961.

⁴⁰ Archiv NZM, fond Spisovna NZM Ohrada, Lesnické pamětní knihy, Pamětní kniha Lesního závodu Hluboká nad Vltavou 1976–1980, II, s. 1/16.

8 Freska klenby hlavního sálu, na které Johann Georg Werle roku 1715 znázornil kratochvíle olympských bohů. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

9 Pohled do historických expozic v prvním patře. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

10 Někdejší schwarzenberská zbrojnice uzavírá druhé nádvoří. Foto VI. Hyhlík 1951. Zdroj: Sběrka fotografické dokumentace generálního ředitelství NPÚ.

Již od roku 1850 sídlila na Ohradě schwarzenberská lesnická zařizovací kancelář.⁴¹ Podobně jako na ostatní schwarzenberský majetek byla i na zařizovací kancelář po válce uvalena národní správa a po likvidaci schwarzenberského majetku se kancelář stala součástí národního podniku Technický ústav státních lesů a statků se sídlem v Brandýse nad Labem, jenž byl k 1. lednu roku 1952 transformován v národní podnik Ústav pro hospodářskou úpravu lesů – Lesprojekt.

Ohradské pobočce bylo od roku 1950 podřízeno pracoviště v Třeboni a od roku 1963 i druhé pracoviště v Písku.⁴² Rozsah kompetence pobočky se do roku 1960 ztožňoval s hranicemi Českobudějovického kraje, po roce 1961 s oblastí Jihočeských státních lesů a školního polesí Hůrka lesnické školy v Písku. V roce 1961 se rozsah zpracovávaného území rovnal 288 200 ha lesní půdy. V průběhu 60. let zaměstnanci pobočky zpracovali poslední dosud nezařizené drobné lesy.

Podle zápisu v pamětní knize Lesprojektu ohradská pobočka včetně uvedených odloučených pracovišť v roce 1951 vlastnila jeden osobní automobil (Tatra Hadimřska) a dva motocykly JAWA 250 – „vynikající pérák“. V roce 1961 zaměstnávala 68 pracovníků, technické vybavení sestávalo z 19 teodolitů, 2 busol, 1 nivelačního přístroje, 1 relaskopu, 49 výškoměrů a 44 nebozezů, zaměstnanci využívali jeden osobní automobil a 13 motocyklů.⁴³ Kanceláře se nacházely v severní i jižní části druhého patra hlavní zámecké budovy. Více než stoletá tradice hospodářské úpravy lesů na Ohradě skončila na konci roku 1967, kdy se pobočka přestěhovala do Českých Budějovic do novostavby na Třídě Rudé armády.⁴⁴

Státní lesy v 50. letech 20. století začlenily lovecký zámek Ohrada do své hospodářské soustavy. Zámek pro ně představoval především důležité lokální administrativní a logistické centrum, ze kterého řídily aktivity spojené s myslivostí. Státní lesy se podle daných možností staraly i o zámecké muzeum a zoologickou zahradu, avšak nejednalo se o promyšlenou koncepční práci, nýbrž spíše o zakonzervování daného stavu. Pro rozvoj muzea a zahrady chyběl nejen kvalifikovaný personál, ale i finanční zdroje. Zároveň je třeba ocenit a zdůraznit, že státní lesy respektovaly a uchovaly kulturně-historickou podstatu zámeckého areálu včetně někdejšího schwarzenberského lesnického a lovčího muzea a tento majetek v roce 1961 předaly Zemědělskému muzeu v relativně dobrém stavu.

---

⁴¹ Schwarzenberská lesnická zařizovací kancelář byla na Ohradě zřízena 16. října 1850. Prvním přednostou kanceláře byl lesní taxátor František Hoydar (1823–1893). Během schwarzenberské éry kancelář prováděla hospodářské úpravy lesů podle tzv. saské metody. Ke kanceláři podrobně NIKENDEY, Antonín, Přehled vývoje hospodářské úpravy lesů na bývalých schwarzenberských velkostatech, Vědecké práce Zemědělského muzea, 1979, 19, s. 73–98; a ZECHA, Fridrich – JELÍNEK, Josef – CEĚ, Jiří, 140 let taxace v jižních Čechách, České Budějovice – Murau 1990.

⁴² K historii pobočky Lesprojektu na Ohradě podrobněji ZECHA, F. – JELÍNEK, J. – CEĚ, J., 140 let, c. d.

⁴³ Archiv NZM, fond Spisovna NZM Ohrada, Lesnické pamětní knihy, Pamětní kniha, Lesprojekt, ÚIČ Brandýs n. L., pobočka České Budějovice, s. 3.

⁴⁴ Dnes Rudolfovska třída.

Prameny a literatura

Prameny

Archiv Národního památkového ústavu

- fond Národní kulturní komise

Archiv Národního zemědělského muzea, s. p. o.

- fond Stará spisovna
- fond Spisovna NZM Ohrada
- fond Lesnické pamětní knihy

Literatura

IVANEGA, Jan, Ohrada, Lovecký zámek Ohrada – stavební dějiny, Praha: NZM 2014.

NIKENDEY, Antonín, Karel Vondrášek (1911–1993), *Obnovená Tradice*, 4, 1993, č. 8, s. 23.

NIKENDEY, Antonín, *Malé biografie z loveckého zámku Ohrada. Vedoucí lesní zaměstnanci, kteří rozšiřovali sbírky Lesnického a mysliveckého muzea Ohrada, pověření správou zámku a revíru Borek, České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích 2007.*

NIKENDEY, Antonín, *Přehled vývoje hospodářské úpravy lesů na bývalých schwarzenberských velkostatkách, Vědecké práce Zemědělského muzea*, 1979, 19, s. 73–98.

NIKENDEY, Antonín, *Vrchní lesní správce Vilém Hirsch (1887–1959)*, *Obnovená Tradice*, 7, 1996, č. 14, s. 1–4.

OURODOVÁ-HRONKOVÁ, Ludmila, *Johann Georg de Hamilton (1672–1737). Malíř zvířat a lidí, České Budějovice: Národní památkový ústav 2015.*

RŮŽIČKOVÁ, Alena, *Víte, kdo založil ZOO Ohrada?*, *Obnovená Tradice*, 15, 2004, č. 29, s. 17.

SCHWARZ, Milli (= NIKENDEY, Antonín), *Schloss Ohrad. Geschichte des Jagdschlusses bei Frauenberg an der Moldau und des Forst- und Jagdmuseums, Schwarzenbergischer Almanach*, 1990, 38, s. 261–321.

SLABA, Martin, *Počátky pobočky Zemědělského muzea na Ohradě*, *Prameny a studie*, 2013, č. 50, s. 18–27.

SLABOVÁ, Markéta – SLABA, Martin, *Poslední ráj Adolfa Schwarzenberga*, Praha: Národní zemědělské muzeum 2014.

STEINOVÁ, Šárka, *Osudový příběh Československého zemědělského muzea (1891) 1918–1952*, Praha: Národní zemědělské muzeum 2013.

UHLÍKOVÁ, Kristina, *Národní kulturní komise 1947–1951*, Praha: Artefactum 2004.

ZÁLOHA, Jiří, *Lex Schwarzenberg. O slávě a rozpadu jednoho majetku v Čechách*, *Dějiny a současnost*, 1994, 16, 2, s. 46–50.

ZECHA, Fridrich – JELÍNEK, Josef – CEĚ, Jiří, *140 let taxace v jižních Čechách*, České Budějovice – Murau: Lesprojekt 1990.

POKYNY PRO AUTORY

Tyto ***Pokyny pro autory*** platí pro autory veškerých textů, které vydává Národní zemědělské muzeum, s. p. o., v rámci své ediční činnosti (odborný článek, monografie, recenze, zprávy aj.). Redakce přijímá pouze původní práce vniklé na základě badatelské činnosti autora. **Všichni autoři předkládají svá díla redakci jako články původní a potvrzují, že předložené práce nebyly zkopírovány nebo plagiovány zcela nebo zčásti z děl jiných autorů či vlastních (autoplagiát).**

Pokyny pro úpravu rukopisu

1. Příspěvky dodávejte v jednom výtisku a na označeném CD/DVD nebo zašlete elektronicky na adresu redakce: **redakce@nzm.cz** ve formátu .doc (tj. vytvořené editorem WORD). Používejte list A4, standardní styl Normal, písmo Times New Roman při zadání velikosti písma 12 bodů, řádkování 1,5, okraje 2,5. Text neformátujte! Nepoužívejte zvětšení mezer mezi odstavci ani tabulátor na jejich začátcích, příp. změny proložení znaků; odstavce, titulky, podtitulky graficky neupravujte a necentrujte, neboť grafická úprava bude provedena jednotně. Tučné písmo (bold), kurzíva (italic) či podtržení v textu budou respektovány.
2. K textu článku a monografie přiložte abstrakt (do 600 znaků),¹ klíčová slova, resumé (rozsah od 800 znaků do 5 normostran dle typu rukopisu), to vše v českém jazyce, případně v anglickém jazyce. V případě vypracování recenze je třeba připojit stručný medailonek autora (jméno, narození, vzdělání, současné zaměstnání, odborná specializace, výběr z díla – rozsah do 500 znaků).
3. Rozsah textu by neměl převýšit počet normostran dohodnutý s vedoucím redaktorem. Rozsah textu a počet příloh může být ve výjimečných případech překročen, ale pouze po konzultaci s vedoucím redaktorem. Články do časopisu *Prameny a studie*: rozsah max. 15 NS + seznam použitých zdrojů + ev. seznam zkratk + popisky k obrázkům v samostatném souboru + seznam příloh v samostatném souboru + přílohy v samostatném souboru.
4. Za text, tabulky a grafy odpovídají autoři. Autoři jsou plně odpovědní za autorská a reprodukční práva. Rukopisy projdou recenzním řízením; konečnou úpravu rukopisu si vyhrazuje redakce (formální stránku).
5. Po vydání se poskytují autorské výtisky.

---

¹ Doporučení jak koncipovat *abstrakt* naleznete v Příloze č. 3 těchto Pokynů pro autory.

6. Odpovědný redaktor si vyhrazuje právo zásahu do textu v rámci korektur, eventuálně právo vyloučit příspěvek z důvodu odborné či jiné nedostatečnosti. Autor bude v takovém případě vyzván k nápravě. K případným změnám v textu se bude autor moci vyjádřit v rámci autorských korektur.

7. Dodržujte následující pokyny v textu:

- název příspěvku
- uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace
- abstrakt (v rozsahu do 600 znaků)
- text (nadpisy jednotlivých kapitol, podkapitol možné)
- seznam použitých pramenů a literatury dle citační normy uvádějte na závěr textu (nečíslovaný a v abecedním pořadí)
- v případě užití zkratk v textu nutno dodat seznam zkratk
- na konci příspěvku uveďte korespondenční adresu (jméno a příjmení s tituly, název a adresa pracoviště, e-mailová adresa)
- typografická pravidla: po čárce a tečce používejte vždy mezeru, rozlišujte mezi pomlčkou (–) a spojovníkem (-), v případě rozmezí letopočtů, dat a stránek, používejte výhradně pomlčku bez mezer (např. 1962–1967, 22.–26. května 1964, s. 1–5); klávesová zkratka Alt + 0150; znak „%“ odděluje od číslice mezerou
- další doporučení viz přílohy těchto Pokynů pro autory.

8. Příprava obrázků, tabulek, grafů a popisků

U všech obrazových příloh musí být uveden jejich zdroj, jméno autora obrazové přílohy, jedná-li se o dílo autorské (např. fotografie nebo kresba), a rovněž musí být opatřeny obsahovými popisky, případně originálním/oficiálním názvem (pokud takový existuje), jinak nebudou otištěny. U fotografií bude označení typu „fotoarchiv autora“ akceptováno pouze tehdy, pokud je autor držitelem autentického originálu. V opačném případě je **povinností autora uvést originální zdroj. Ošetření případných autorských a reprodukčních práv k daným vyobrazením je povinností autorů příspěvků.** Přílohy se předávají buď v elektronické podobě (e-mailem), nebo umístěné na vhodném nosiči dat, např. CD/DVD/USB flash disk. V takovém případě je třeba jednotlivé soubory umístěné na CD/DVD/USB flash disku přehledně a srozumitelně pojmenovat.

- Obrázky dodávat v elektronické podobě jako samostatné, zřetelně označené soubory zvlášť, mimo text, a to jako soubory jpg nebo tiff.
- Fotografie z digitálních fotoaparátů dodávat v nejlepší možné kvalitě bez úprav.
- Černobílé obrázky (pérovky) dodávat v rozlišení minimálně 600 dpi, obrázky barevné a v odstínech šedi v rozlišení minimálně 300 dpi.
- Obrázky číslovat v pořadí tak, jak požadujete jejich umístění v textu; důležitý je zřetelný odkaz v textu, a to tímto způsobem: (obr. 1), (tab. 3).
- Grafy a tabulky tvořit v editoru EXCEL nebo v textovém editoru WORD.
- Popisky k obrázkům, tabulkám a grafům dodávat zvlášť mimo text, identicky označené k příslušnému obrázku, nejlépe číslicí, opět neformátovaný text.
- Za poslední větou popisku dělat tečku.

9. V textu používejte následující úpravu:

Povinný poznámkový aparát k textu uvádějte pod čarou, nikoliv na konci textu. Poznámky vytvářejte pomocí funkce *Poznámka pod čarou* v MS Word. Každá poznámka začíná velkým písmenem a končí tečkou. Poznámkový aparát má trojí funkci:

1. bibliografický záznam, odkud citát pochází – pramen nebo zdroj informace;
2. vysvětlení, komentování nebo podrobnější vysvětlení a rozvedení určité myšlenky z textu (které by v textu působilo nesourodě), je možné uvést i další díla, která se příslušným problémem blíže zabývají;
3. odkázání na ty pasáže v textu, které s myšlenkou souvisejí.

Pro citace z pramenů a literatury používejte následujících pravidel a vzorů:

Citační pravidla:

- příjmení a jméno oddělujte čárkou; příjmení pište velkými písmeny. Mezi údajem o autorovi a údaji o názvu používáme čárku, autoři se oddělují pomlčkou;
- pro citaci článku ze sborníku či kapitoly z monografie je nutné použít před údaji o zdrojové publikaci slovo „in“, za kterým následuje dvojtečka;
- název monografie, článku ve sborníku či periodiku je oddělen čárkou;
- u monografií a sborníků vždy uvádíme místo vydání, rok vydání a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku ze sborníku nebo kapitoly z monografie);
- u periodik vždy píšeme rok vydání, ročník, číslo (pokud takové existují) a odkaz na stranu, ze které citujeme (v seznamu literatury odkaz na citovanou stranu nahrazujeme rozsahem zdrojového článku);
- u dokumentů z webového zdroje uvádíme příslušný hypertextový odkaz ve špičatých závorkách, k němuž připojujeme v hranatých závorkách údaj o časovém přístupu ke zdroji;
- v případě vícero po sobě jdoucích citací od stejného autora se používá velkým písmem TÝŽ, TÁŽ, TÍŽ;
- zkrácenou formu úplného jména autora (PEKAŘ, J.) a zkratky časopisu, archivu, fondu uvádějte až po první úplné citaci, přičemž u ní je nutné uvést v závorce dále používanou zkratku: Český časopis historický (dále jen ČČH), Státní okresní archiv Náchod (dále jen SOKA Náchod). Způsob citací a zkracování musí být v celém rukopise jednotný;
- používat zkratku srov., ne srv.

Citace archivního pramene:

Archiv, fond Název fondu, ukládací jednotka, číslo ukládací jednotky, inventární číslo (pokud takové existuje), signatura (pokud taková existuje), co nejbližší specifikace dokumentu.

Používejte přesný název archivního fondu. Můžete ho nalézt na adrese:

<http://aplikace.mvcr.cz/archivni-fondy-cr/default.aspx>

Příklad:

Národní archiv Praha (dále jen NA Praha), fond Úřad říšského protektora, Praha, k. č. 11, inv. č. 117/f, sign. 746, dokument z 13. května 1943.

Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále jen SOA Zámorsk), fond Rodinný archiv Šliků, k. č. 25, inv. č. 371, sign. VII.1., Vidimus z r. 1475 o podělení Matese a Václava Šliků.

Citace v seznamu pramenů:

Národní archiv Praha, fond Úřad říšského protektora, Praha.

Státní oblastní archiv v Zámrsku, fond Rodinný archiv Šliků.

Citace monografie:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název monografie, Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha 1921, s. 19.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha 2000, s. 167.

Opakovaná citace:

PEKAŘ, J., Bílá hora, c. d., s. 19.

Citace v seznamu literatury a pramenů:

PEKAŘ, Josef, Bílá hora. Její příčiny a následky, Praha: Vesmír 1921.

KUBŮ, Eduard – PÁTEK, Jaroslav, Mýtus a realita hospodářské vyspělosti Československa mezi světovými válkami, Praha: Karolinum 2000.

Citace kapitoly v kolektivní monografii:

Příklad:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (edd.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem 2001, s. 77.

Citace v seznamu literatury:

LOZOVIUK, Petr, Etnografie jako národní věda, in: KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT, Miroslav (edd.), Hledání centra. Vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a v první polovině 20. století, Ústí nad Labem: Albis International, UJEP – Ústav slovansko-germánských studií FF 2001, s. 59–98.

Citace článku v periodiku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, Název časopisu, rok vydání, ročník, číslo, citovaná strana.

Příklad:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetonecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický (dále jen ČČH), 1997, 95, 2, s. 399.

Opakovaná citace: KUČERA, J., Mezi Wilhelmstrasse, c. d., s. 398.

Citace v seznamu literatury:

KUČERA, Jaroslav, Mezi Wilhelmstrasse a Thunovskou (finanční podpora Německé říše Sudetonecké straně v letech 1935–1938), Český časopis historický, 1997, 95, č. 2, s. 387–410.

Citace článku ve sborníku:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název článku, in: Název sborníku, EDITOR, Jméno (ed.), Místo vydání rok vydání, citovaná strana.

Příklad:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava 2003, s. 90.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (edd.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München 2006, s. 101.

Opakovaná citace: KOTISOVÁ, M., Patscheiderův proces, c. d., s. 89.

Citace v seznamu literatury:

KOTISOVÁ, Markéta, Patscheiderův proces, in: Opava. Sborník k dějinám města 3, Opava: Maticе Slezská 2003, s. 90–91.

LEMBERG, Hans, Von den Deutschböhmen zu den Sudetendeutschen. Der Beitrag der Geschichtswissenschaften und Geschichtspolitik, in: BRENNER, Christiane – FRANZEN, Erik – HASLINGER, Peter – LUFT, Robert (edd.), Geschichtsschreibung in den böhmischen Ländern im 20. Jahrhundert. Wissenschaftstraditionen – Institutionen – Diskurse, München: Oldenbourg 2006, s. 95–108.

Citace akademické práce:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název. Údaje o typu práce. Místo vzniku: školící pracoviště rok vzniku, citovaná strana.

Příklad:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Nepublikovaná diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999, s. 53. + ev. odkaz na internetový zdroj.

Opakovaná citace: KNOTEK, P., Kultura, c. d., s. 15.

Citace v seznamu literatury:

KNOTEK, Petr, Kultura jako péče o duši. Diplomová práce. Praha: katedra andragogiky Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1999.

Citace hesla ve slovnících, lexikonech, příručkách apod.:

Příklad:

Heslo Práce: Velký sociologický slovník, II., Praha 1996, s. 824.

Opakovaná citace: Heslo Práce: Velký sociologický slovník, c. d., s. 825.

Citace v seznamu literatury:

Velký sociologický slovník, II., Praha: Karolinum 1996.

Zdroj na internetu:

PŘÍJMENÍ, Jméno, Název dokumentu, dostupné online: <hypertextový odkaz> [dd. mm. rrrr].

Příklad:

KOPEC, Jakub, Architektura je řeč. Daniel Libeskind v Ostravě, dostupné online: <<http://www.archiweb.cz/news.php?action=show&id=9320&type=6>> [11. 4. 2010].

Poslanecká sněmovna N. S. R. 1922, I. volební období, 6. zasedání, dostupné online: <http://www.psp.cz/archiv/1920ns/ps/tisky/T3808_01htm> [11. 12. 2009].

Opakovaná citace: KOPEC, J., Architektura, c. d.

Příspěvky zasílejte na adresu redakce:

Redakce

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 00 Praha 7

nebo elektronicky na e-mail: redakce@nzm.cz

KRITÉRIA VĚDECKÉHO VÝZKUMU

1. Jasně definované a vymezené téma. Předmětem výzkumu je poznatelný či identifikovatelný předmět, jenž musí být označován a definován tak, aby byl poznatelným a identifikovatelným rovněž pro ostatní. Pojmenovat předmět znamená určit podmínky, za nichž o něm můžeme mluvit, a to na základě pravidel, která stanovíme nebo která stanovili jiní, již dříve. Určíme-li pravidla, máme k dispozici nástroje, které činí náš předmět poznatelným a identifikovatelným.
2. Výzkum se musí dopracovat k tomu, aby o předmětu našeho zájmu sdělil věci, které ještě řečeny nebyly, anebo aby se podíval novým pohledem na věci, které již řečeny byly. I kompilační dílo může mít určitý vědecký smysl, pokud ještě nic podobného v daném oboru neexistuje. Kompilátor shromažďuje a organicky spojuje názory, které byly vysloveny různými badateli na dané téma. Kompilace ovšem bývá (ve většině případů opodstatněně) jako vědecký produkt často zpochybňována.
3. Výzkum musí být užitečný a prospěšný pro ostatní.
4. Výzkum musí poskytnout předpoklady pro potvrzení nebo vyvrácení předpokladů, z nichž vychází. Nesmí znemožnit to, aby kdokoliv jiný mohl v uvedeném bádání pokračovat.
5. Vědecké dílo musí dodržovat terminologické standardy příslušného oboru. Jazyk díla by měl být živý, pestrý. Vyjadřovací styl však musí být věcný, seriózní, neurážející dobrý vkus.
6. Autor by měl dodržovat etiku vědecké práce, tj. soustavu mravních zásad. Cílem etiky ve výzkumu je zajistit, aby nikomu nebylo ublíženo a nikdo netrpěl důsledky našeho výzkumu.

PŮVODNÍ ČLÁNEK V ODBORNÉM PERIODIKU (ČASOPISE)

Článkem se rozumí odborná studie zveřejněná v odborném periodiku bez ohledu na stát vydavatele. Prezentuje původní výsledky výzkumu, který byl uskutečněn autorem nebo týmem, jehož byl autor členem. Jedná se o celé texty prací s členěním podle požadavků vydavatelů periodika na strukturu vědecké práce (nejčastěji souhrn, úvod, přehled literatury, pramenný materiál a metody, výsledky, diskuze, závěr) s v časopise obvyklým (zpravidla předepsaným) způsobem citování zdrojů, nejčastěji v poznámkovém aparátu.

Odborným periodikem je vědecký časopis, který je recenzován, je vydáván jako periodická publikace v tištěné nebo elektronické podobě a má přidělen ISSN kód (mezinárodní standardní číslo seriálové publikace). Odborným periodikem není denní tisk ani populárně naučný časopis.

Články v odborném periodiku (časopise) se člení na:

J_{imp} – původní/přehledový článek v recenzovaném odborném periodiku, který je obsažen v databázi Web of Science (dále „WoS“) s příznakem „Article“, „Review“, nebo „Letter“;

J_{SC} – původní/přehledový článek v recenzovaném odborném periodiku, který je obsažen v databázi SCOPUS5 s příznakem „Article“, „Review“, nebo „Letter“;

J_{ost} – původní / přehledový článek v recenzovaném odborném periodiku, které nespadá do žádné z výše uvedených skupin. Seznam recenzovaných neimpaktovaných periodik se nepoužije. Rozhodující je, zda recenzovaný odborný článek splňuje obecné požadavky na tento druh výsledku a prošel řádně procesem recenzního řízení.

Článkem v odborném periodiku nejsou:

- reprinty, abstrakta apod., byť publikovaná v odborném periodiku, články informativního nebo popularizačního charakteru o výsledcích výzkumu;
- ediční materiály, opravy, recenze, rešerše a souhrny;
- článek typu „preprint“, tj. verze článku uveřejněná před recenzním řízením;
- pro J_{ost} články s nižším rozsahem než jsou 2 strany textu, přičemž platí, že do rozsahu stran se nezapočítávají fotografie, grafy, mapové přílohy, obrázky, tabulky a reklamy.

U volby časopisu pro zveřejnění studie je třeba dát pozor, zda se nejedná o **podvodného vydavatele**. V poslední době se objevuje praxe:

- uvádění **falešného impakt faktoru**,
- vytvoření **falešných internetových stránek** impaktovaného časopisu, který ve skutečnosti vlastní stránky vůbec nemusí mít (tzv. hijacking). Často se jedná o úzce zaměřené časopisy původně publikující v jiném než anglickém jazyce, které se „nově staly“ multidisciplinárně zaměřenými a publikují v angličtině,
- na trhu fungují tzv. **předátorské časopisy**, které lákají k uveřejňování textů nezkušené vědce, či akademiky, kteří chtějí snadno a rychle vykázat publikační aktivitu. V tom jim vydavatelé rádi vycházejí vstříc, neboť za publikaci od nich inkasují poplatky a vydělávají. Kvalita vydávaných „odborných“ textů je to poslední, co je zajímavá.

Jazyk, frekvenci vydávání, ISSN a skutečný vědecký obor časopisu můžete zkontrolovat podle Journal Citation Reports na stránkách *Web of Science*.

Doporučená struktura odborného článku:²

Název

Název článku by měl vyjadřovat obsah celé práce. Jedna ze základních rešeršních metod totiž je založena na vyhledávání klíčových slov v titulku.

Autoři

V práci se uvádí všichni autoři, kteří se rozhodujícím způsobem podíleli na daném výzkumném úkolu a sepsání článku. Uvádí se pracoviště autorů a kontaktní informace, vč. e-mailové adresy. Nedílnou součástí článku je uvedení grantové či jiné podpory včetně institucionální afiliace.

Abstrakt

Srov. samostatná příloha „Pokynů pro autory“. Abstrakt je vůbec nejdůležitější část publikace. Je to jakási miniatura celého článku. V abstraktu nesmí být obsaženo to, co není ve vlastním textu článku. Abstrakt by měl obsahovat všechna důležitá klíčová slova – usnadní se tak nalezení článku při jeho budoucím fulltextovém vyhledávání. Abstrakt se uvádí jak v českém, tak v anglickém jazyce.

Klíčová slova

Klíčová slova se uvádějí samostatně, jako obligatorní a nedílná součást abstraktu, a to v českém a anglickém jazyce.

Úvod

Uvést, na co se v článku navazuje, vymezit předmět výzkumu, proč je nutné jej řešit, co je cílem výzkumu, uvést stanovené hypotézy, z nichž se při výzkumu vycházelo.

Stav výzkumu a pramenů, použité metody

Analýza literatury by měla představovat kritickou rešerši; analýza pramenů částečně stanoví metody výzkumu. U metod obecně známých stačí zmínka, u méně běžných je nutný odkaz na odbornou literaturu a zvláště je popsát, rovněž tak jako metody vzácné nebo námi modifikované.

Výsledky

Přehledně zpracované rezultáty všech analýz, pokusů a pozorování. Nedílnou součástí by měly být prostředky vizuální komunikace (tabulky, grafy, statistiky). Třebaže je to nesmírně těžké, uvádí se i výsledky, které nepodporují naši hypotézu. Jednak je to mravné, jednak to paradoxně přispěje evaluaci validity naší práce ze strany kolegů odborníků.

Diskuze

Diskuze slouží ke konfrontaci námi dosažených výsledků s tím, co uvádí dosavadní vědecká teorie a praxe. Máme zde možnost vysvětlit i případné výše uvedené „záporné“ výsledky. Diskuze by měla končit potvrzením (úplným, částečným, podmíněným) nebo naopak nepotvrzením původní hypotézy.

Seznam pramenů a literatury

Jedná se o citování informačních zdrojů. Na seznam primárních pramenů navazuje seznam literatury. Uvádíme české i zahraniční autory, kteří mají nějaký významný vztah k probíranému problému a z jejichž prací jsme čerpali nebo přímo citovali. Ze seznamu by mělo být na první pohled patrné, jakou pozornost jsme věnovali přípravě řešení – jak jsme obeznámeni s dosavadním stavem v daném oboru, jaký prostor věnujeme i opozičním názorům, atd. Formální úprava citací vychází z požadavků redakce.

Dalšími částmi klasického článku může být **obrazová příloha, seznam použitých zkratk** aj.

---

² Navrhnutá struktura umožňuje další variace v souladu s tématem a požadavky redakce.

ABSTRAKT

Abstrakt spolu s názvem vědecké práce a seznamem klíčových slov slouží k prvotní informaci o vědecké práci, odborném článku či studii. Sděluje, jaký je stanoven cíl, jaký byl zvolen způsob jeho dosažení a jaký je přínos práce k řešenému tématu (tj. co z dané problematiky předkládaná práce pokrývá, co nikoli a co je v ní původní). Autor může vyjádřit účel svého textu i v jedné nebo dvou větách o několika slovech. V tomto případě platí, čím stručněji, tím lépe. Nutné je vyhnout se vágním formulacím. Koncipování abstraktu autorovi pomůže ujasnit si podstatné momenty v textu a smysl své vědecké práce.

Doporučená struktura abstraktu:

Abstrakt vědecké práce se zpravidla skládá ze čtyř částí, přičemž každá část má jednu až tři věty a třetí část se obvykle prolíná se čtvrtou částí. Tyto čtyři části nabízejí stručné odpovědi na následující čtyři otázky: 1. **Jaký problém se řeší?** 2. **Jaké řešení práce nabízí?** 3. **Jaké jsou přesně výsledky?** 4. **Jaký je význam práce?**

Na začátek abstraktu je možné vložit stručné uvedení do kontextu, ve kterém se problematika odehrává. Není to však nutností:

Práce/článek/studie je řešena v kontextu...

Práce/článek/studie staví na ... výsledcích... (odkaz na aktuální historiografii)

I. část – Jaký se řeší problém? Jaké je téma? Jaký je cíl?

Tato práce/článek/studie řeší...

Cílem této práce/článku/studie je...

Práce/článek/studie se zaměřuje na...

II. část – Jak je problém řešen? Jak je dosaženo cíle?

Zvolený problém je řešen za pomoci ... / aplikací...

V řešení bylo použito ... metody /... postupu /... analýzy...

Při zpracování dat bylo použito ... nástrojů...

Provedeno bylo ... vyhodnocení...

(možno charakterizovat použité prameny)

III. část – Jaké jsou konkrétní výsledky? Jak dobře je problém vyřešen?

Během výzkumu byl vytvořen systém, který...

Nabízené řešení poskytuje ... možnosti...

Provedeným výzkumem bylo zjištěno...

IV. část – Čím jsou výsledky práce užitečné.

Přínosem této práce/článku/studie je...

Hlavním zjištěním je...

Hlavním výsledkem je...

Na základě zjištěných údajů je možné...

Výsledky této práce/článku/studie/analýzy umožňují...

REDAKČNÍ RADA

PhDr. JITKA BALCAROVÁ, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44
170 00 Praha 7
jitka.balcarova@nzm.cz

prof. Ing. IVANA BOHÁČKOVÁ, CSc.
Česká zemědělská univerzita Praha
Kamýcká 129
165 21 Praha 6 – Suchdol
bohackiv@pef.czu.cz

prof. PhDr. JANA BUREŠOVÁ, CSc.
Katedra historie FF UP
Na Hradě 5
771 80 Olomouc
jana.buresova@upol.cz

PhDr. PAVEL DOUŠA, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
zámek Kačina
Svatý Mikuláš 51
284 01 Kutná Hora
pavel.dousa@nzm.cz

PhDr. MILOŠ HOŘEJŠ, Ph.D.
Národní technické muzeum
Kostelní 42
170 00 Praha 7
milos.horejs@ntm.cz

prof. PhDr. IRENA KORBELÁŘOVÁ, Dr.
Slezská univerzita v Opavě
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Ústav historických věd
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
irena.korbelarova@fpf.slu.cz

Mgr. LUCIE KUBÁSKOVÁ
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Kostelní 44
170 00 Praha 7
lucie.kubaskova@nzm.cz

prof. PhDr. EDUARD KUBŮ, CSc.
Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
eduard.kubu@ff.cuni.cz

doc. Ing. MICHAL PLAČEK, Ph.D., MSc.
Soukromá vysoká škola ekonomická Znojmo
Studijní středisko Znojmo
Loucká 656/21
669 02 Znojmo
placek@svse.cz

doc. PhDr. JIŘÍ ŠOUŠA, CSc.
Katedra pomocných věd historických
a archivního studia FF UK
nám. Jana Palacha 2
116 38 Praha 1
doc.sousa@seznam.cz

doc. PhDr. MIROSLAV VÁLKA, Ph.D.
Ústav evropské etnologie
FF Masarykovy univerzity
Arna Nováka 1/1
602 00 Brno
valka@phil.muni.cz

AUTOŘI TEXTŮ

Mgr. et Mgr. MARTIN KOPEČEK
Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Praha
martin.kopecek@nzm.cz

Mgr. MARTIN MARKEL, Ph.D.
Historický ústav
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity Brno
info@markelwinery.cz

Ing. ZDEŇKA NÁGLOVÁ, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Praha
naglova.zdenka@gmail.com

Ing. ANNA NEDVÍDKOVÁ
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Praha
nedvidkova@email.cz

doc. Ing. MICHAL PLAČEK, Ph.D., M.Sc.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Praha
michalplacek@seznam.cz

doc. Ing. MILAN JAN PŮČEK, MBA, Ph.D.
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Praha
milan.pucek@nzm.cz

Mgr. MARTIN SLABA
Národní zemědělské muzeum, s. p. o.
Praha
slaba.martin@npu.cz

PhDr. VÁCLAV ZEMAN
Státní oblastní archiv v Litoměřicích
pobočka Děčín
zeman@soalitomerice.cz

prameny & studie 63

Redakce:

Vedoucí redaktor: prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Výkonný redaktor: PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D.

Redakční rada:

PhDr. Jitka Balcarová, Ph.D., prof. Ing. Ivana Boháčková, CSc., prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.,

PhDr. Pavel Douša, Ph.D., PhDr. Miloš Hořejš, Ph.D., prof. PhDr. Irena Korbelářová, Dr.,

Mgr. Lucie Kubásková, prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc., doc. Ing. Michal Plaček, Ph.D., M.Sc.,

doc. PhDr. Jiří Šouša, CSc., doc. PhDr. Miroslav Válka, Ph.D.

Adresa redakce:

Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Kostelní 44

170 78 Praha 7

E-mail: redakce@nzm.cz

Web: <http://www.nzm.cz/prameny-a-studie/>

Recenzovali:

prof. Ing. Ivana Boháčková, CSc.

prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

prof. Ing. Lukáš Čechura, Ph.D.

PhDr. Pavel Dufek, Ph.D.

PhDr. et. PaeDr. Jiří Dvořák, Ph.D.

Mgr. Martin Gaži

Ing. Lenka Gotthardová, CSc.

Ing. Zbyněk Kuna, Ph.D.

Ing. Jan Navrátil, CSc.

prof. PhDr. František Ochrana, DrSc.

doc. Ing. Michal Plaček, Ph.D., M.Sc.

Mgr. Vojtěch Pojar, M.A.

Jazykové korektury: PhDr. Lucie Zikmundová

Návrh obálky: Martin Feikus

Sazba a grafická úprava: Kateřina Řezáčová, akad. malířka

Překlady: Anna Pilátová, Ph.D.

ISSN 0862-8483

Vydalo: Národní zemědělské muzeum, s. p. o.

Tisk: ASTRON studio CZ, a.s.

Prameny a studie č. 63

2018

OBSAH

SEKCE PŘÍRODOVĚDNÁ

- Anna Nedvídková: Historický vývoj udidel pro koně: jejich základní typy a působení

SEKCE SPOLEČENSKO-VĚDNÍ

- Milan Jan Půček, Michal Plaček: Kohezní politika EU jako příležitost pro finanční management muzeí
- Zdeňka Náglová: Podpory v českém potravinářském sektoru a jejich efekty
- Martin Kopeček: Pokusy o aplikaci tržních prvků v zemědělství komunistických států střední Evropy (60.–80. léta 20. století): srovnání ČSSR a MLR
- Václav Zeman: Chmelařství na velkostatku Peruc na přelomu 19. a 20. století. Vybrané aspekty pěstování a zpracování chmele na drobném severočeském šlechtickém velkostatku před první světovou válkou
- Martin Markel: Františkánský katastr jako pramen poznání kvality moravských vinic a jejich terroir
- Martin Slaba: Lovecký zámek Ohrada pod správou státních lesů 1950–1960 (1973)

www.nzm.cz

ISSN 0862–8483

